

Slagmarksarkæologi i Nordøstgrønland

Rapport over projektet 'Kampen om Klimaet' - en arkæologisk - historisk undersøgelse af allierede og tyske vejrstationer fra Anden Verdenskrig

Jens Fog Jensen og Tilo Krause

Indhold

1. Indledning	7
1.1 .Rapportensopbygning og brug af henvisninger	7
2. Projektets baggrund.....	7
3. Logistik og rejsebeskrivelse.....	8
3.1. Dokumentation, målesystem og metodik.....	12
4. Historisk del: Krigen i Nordøstgrønland, foråret 1943	15
4.1 Holzaugé	15
4.2 Nordøstgrønlands (danske) Slædepatrulje	15
4.3 USAAF og USCG: Det amerikanske luftvåben og kystvagt.....	16
5. Handlingsforløbet og kildemateriale: Krigen i Nordøstgrønland 1943, fortalt og dokumenteret i 7 episoder	17
5.1. EPISODE 1: Slædepatruljen konstaterer tysk aktivitet (11. marts 1943)	17
Episode 1: Danske kilder	18
Episode 1: Tyske kilder.....	18
5.2. EPISODE 2: Et tysk patruljehold angriber og ødelægger Eskimonæs (23. marts 1943)	19
Episode 2: Danske kilder	20
Episode 2: Tyske kilder.....	21
5.3. EPISODE 3: Træfningen på Sandodden (26. marts 1943)	22
Episode 3: Danske kilder	23
Episode 3: Tyske kilder.....	23
5.4. EPISODE 4: Mødet i Myggbukta (17. april 1943)	24
Episode 4: Danske kilder	25
Episode 4: Tyske kilder.....	26
5.5. EPISODE 5: USAAF bomber Eskimonæs (14. maj 1943).....	26
Episode 5: Danske og amerikanske kilder	27
Episode 5: Tyske kilder.....	29
5.6. EPISODE 6: USAAF bomber Hansa Bugt og Holzaugé (25. maj 1943)	29
Episode 6: Amerikanske kilder	30
Episode 6: Tyske kilder.....	30
5.7. EPISODE 7: USCG inspicerer Hansa Bugt og Eskimonæs (21./27. juli og 5. august 1943)	32
Episode 7: Amerikanske og danske kilder	33
Episode 7: Tyske kilder.....	34
6. Sommerens feltarbejde på Clavering Ø og Sabine Ø	35
6.1. Eskimonæs.....	35
Anlæg A (stationshuset).....	37
Anlæg B (værksted)	51
Anlæg C (kulskur?).....	51
Anlæg D (skur depot eller lokum?).....	52
Anlæg E (kajakstativ).....	53

Anlæg F (udhus / malerdepot)	53
Anlæg G (smedie, værksed el. depot)	53
Anlæg H (bombeskjul)	55
Anlæg I (latrin)	55
Anlæg J (latrin el. depot?)	56
Anlæg K1-K4 (skibsvrag)	56
Anlæg L (latrin på pynt)	59
Anlæg M (dæmning)	59
Anlæg N (radiomast)	59
Anlæg O (mastestub)	60
Anlæg P (hundebur)	61
Anlæg Q (eksisterende Sirius hytte)	61
Anlæg R (bombenedslag)	62
Anlæg S (flagstang)	62
Undersøgelse af terræn	62
Arkæologiske spor efter amerikansk luftbombardement	67
6.2. Guldminen	68
Bådstedet	68
Props	68
Minegangen	68
Minearbejderlejr	69
6.3. Dødemandsbugten	74
Anlæg A (stationshuset)	75
Anlæg B (værksted og oplagsrum)	76
Anlæg C (trægulv)	76
Anlæg D (feltbefæstet stilling øst)	77
Anlæg E (feltbefæstet stilling vest)	77
Anlæg F (køddepot eskimoisk)	78
Sammenfatning Dødemandsbugten	78
6.4 Holzauge i Hansa Bugt	80
Anlæg A, Alte Hütte	83
Anlæg B, Neue Hütte	88
Anlæg C, Notlager	93
Anlæg D (benzin og petroleums depot)	96
Anlæg E (kul og fødevaredepot)	96
Anlæg F (fund af beklædning)	97
Anlæg G (spor af radiomast)	97
Anlæg H (batteridepot mrk 'Gummiboot')	98
Anlæg I (ræling)	98
Anlæg J (redningskrans)	98
Anlæg K (varde)	99
Anlæg L (Ingrid Havn)	99
Anlæg M (stensat depot i trækasse)	100
Anlæg N (primus og blåternet klæde)	100
Anlæg O (knækbrød og Vilmich)	100
Anlæg P (stensat depot)	100
Anlæg Q (stensat depot med rester af hundeslæde)	101
Anlæg R (gummibåd i elvleje)	102

Anlæg S (containere fra luftdrop)	102
6.5. Sammenfatning om Holzaug	101
7. Sammenfatning	103
7.1. Formidling og bevaring	104
Referencer	105

Figurliste

- 1 Kort over området omkring Young Sund, med stednavne
- 2 Udsigt over Eskimonæs og sydkyst på Clavering Ø
- 3 Kort over Eskimonæs med brandtomter og bygninger indtegnet
- 4 Eskimonæs før og nu
- 5 Tegning af grundplan på Eskimonæs
- 6 Kokos måtte ved brændt trappe på ekspeditionshuset
- 7 Væltet radiomast ved hjørne af stationshuset
- 8 Stationshuset under Treaarsekspeditionen med radiomast i sydøsthjørne
- 9 Rentegning af indmålte genstande
- 10 Rentegning af indmålte genstande i forhold til publiceret grundplan
- 11 Wire til forankring af husets fire hjørner
- 12 Generator
- 13 Vægt på gammelt foto og i dag
- 14 Askebæger på gammelt foto og i dag
- 15 Betonfundament, akkumulatorer og balloner
- 16 Tank samt gammelt foto af generator i nybygget hus på Eskimonæs
- 17 Gammel reklame for Delco Light generator
- 18 Pengeskab
- 19 Anlæg B set fra vest
- 20 Anlæg C set fra vest
- 21 Anlæg D
- 22 Yngre dåse fra efterkrigstiden liggende i anlæg D
- 23 Anlæg E kajakstativ
- 24 Anlæg F nord
- 25 Anlæg F syd
- 26 Anlæg G. smedie, værksted, laboratorium og hestestald
- 27 Ovn til malmsmelting før og nu
- 28 Anlæg H, bombeskjul
- 29 Anlæg I, latrin
- 30 Skibsvrag K1
- 31 Skibsvrag K2
- 32 Skibsvrag K2
- 33 Skibsvrag K3
- 34 Skibsvrag K4
- 35 Anlæg L, latrin på pynt

- 36 Anlæg M, dæmningen
- 37 anlæg N, stub fra 'hoved' radiomast
- 38 Anlæg O stub af mindre mast
- 39 Anlæg P og Q set fra nord
- 40 Bombe nedslag på Eskimonæs
- 41 Mærker efter Bombenedslag på Eskimonæs
- 42 Patronhylster fra amerikansk bombefly
- 43 Bombesplinter på klippepynt foran Eskimonæs stationen
- 44 Mineområdet set fra nord
- 45 Indgang til guldminen i 1933
- 46 Indgang til sammenstyrtet minegang 2008
- 47 Oversigt over guldminen og nærliggende minearbejderlejr
- 48 Konservesdåser i minearbejderlejr
- 49 Lille teltring i minearbejderlejr
- 50 Flaske og konservesdåser
- 51 Udstyr til guldminen 1933
- 52 Esse på Eskimonæs 2008, som også ses på gammelt foto (Fig. 51)
- 53 Hest ved guldminen 1933.
- 54 hestekranium på Eskimonæs 2008
- 55 Oversigtskort over stationen i Dødemandsbugten.
- 56 Opmålt skitse over huset i Dødemandsbugten 2008
- 57 Anlæg B, Dødemandsbugten, udhus el depot
- 58 Anlæg C, Dødemandsbugten, trægulv,
- 59 Skitsetegning af Anlæg D, Dødemandsbugten, feltbefæstet anlæg øst
- 60 Anlæg D, Dødemandsbugten, feltbefæstet anlæg øst,
- 61 Skitsetegning af Anlæg E, Dødemandsbugten, feltbefæstet anlæg vest
- 62 Anlæg E, Dødemandsbugten, feltbefæstet anlæg vest
- 63 Anlæg A, Stationshuset i Dødemandsbugten 1948 (Foto: Jørgen Meldgaard)
- 64 Hansa Bugt set fra vest
- 65 Kort over Hansa bugt med hustomter og fund markeret
- 66 Tysk skitsekort over Hansa Bugt med markering af anlæg og depoter
- 67 Tysk liste over oprindeligt indhold af depoter i terræn.
- 68 Brandtomt af Alte Hütte under registrering
- 69 Foto af fragment af vejrballon samt tegning af ballonopsendelse fra Weiß 1949
- 70 Fragment af væg med sejldug, Alte Hütte
- 71 Delvist smeltet barograf, Alte Hütte
- 72 12.7 Projektil affyret fra amerikansk bombefly, i Alte Hütte
- 73 Rentegning af udvalgte genstandskategorier i Alte Hütte
- 74 Rentegning af udvalgte genstandskategorier i Alte Hütte med grundplan fra Weiß 1949
- 75 Topografisk oversigt over Alte Hüttes placering
- 76 Topografisk oversigt over placeringen af Neue Hütte
- 77 Brandtomt af Neue Hütte 77
- 78 Foto af brandtomt af Neue Hütte sammenlignet med stregtegning af Neue Hütte set fra samme vinkel i Weiß 1949.
- 79 Klapstole i Neue Hütte
- 80 Eksploderet og ueksploderet ammunition i brandtomt af Neue Hütte

- 81 Liste over inventar i Neue Hütte udført af Ritter
- 82 Reinigungsgerat 34, rensesæt til riffel i brandtomt af Neue Hütte
- 83 Støvlebeslag i Neue Hütte
- 84 Notlager i stregtegning efter Weiß 1949
- 85 Notlager foto fra omtrent samme vinkel som fig. 81.
- 86 Foto fra Notlager foråret 1943. Franz Selingers Arkiv
- 87 Udsigt fra Notlager
- 88 Positionering af Notlager med GPS.
- 89 T. Krause i bunden af 'slugt' i Notlager
- 90 Mauser gevær med sneklap Notlager.
- 91 Anlæg E, tresterne af depot med proviant og kul.
- 92 Anlæg F, beklædningsgenstande liggende på stenfyldt skråning
- 93 Hansa Bugt, Anlæg H, depot
- 94 Hansa Bugt Anlæg I, ræling fra Sachsen
- 95 Hansa Bugt, Anlæg J, redningskrans
- 96 Hansa Bugt, Anlæg K, varde
- 97 Hansa Bugt, Anlæg L, Ingrid havn 2008
- 98 Hansa Bugt, Anlæg M, depot
- 99 Hansa Bugt Anlæg P, stensat depot
- 100 Anlæg Q, stensætning med rester af hundeslæder
- 101 Anlæg R, Gummibåd i elvleje
- 102 Anlæg S containere fra luftdrop

Bilag:

- 1 Oversigt over historiske kildetekster.
- 2 Oversigt over slæderejserne i foråret 1943.
- 3 Oversigt over 'nedslagspunkterne' (forår 1943).
- 4 Afskrift af breve fra Novotny.
- 5 Tegninger af grundplan på ekspeditionshuset Eskimonæs.
- 6 Indmålte genstande Eskimonæs.
- 7 Genstande i øvrige ruiner på Eskimonæs.
- 8 Liste over genstande i og omkring anlæg i Dødemandsbugten.
- 9 Tegninger af grundplan på Alte Hütte i Hansa Bugtlæ.
- 10 Liste over indmålte Genstande Alte Hütte.
- 11 Hansa Bugt, liste over genstande i de enkelte anlæg.
- 12 GPS koordinater på anlæg på Eskimonæs, Dødemandsbugten og i Hansa Bugt.
- 13 Fundliste. Indsamlede genstande fra Eskimonæs og Holzaugue , Hansa Bugt.

1. Indledning

I Nordøstgrønland findes de eneste eksempler på tyske militære baser, der under Anden Verdenskrig blev anlagt vest for Atlanterhavet. Takket være det kolde klima og områdets øde karakter ligger resterne efter disse stationer og sporene efter kampene, der udspillede sig mellem Nordøstgrønlands Slædepatrulje og de tyske vejrtropper, frit synlige i den forblæste ødemark.

De nedbrændte allierede og tyske stationer fra Anden Verdenskrig udgør således et helt unikt arkæologisk kildemateriale, der kan danne grundlag for tværfaglige historisk-arkæologiske undersøgelser af krigens dramatiske begivenheder. Hidtil har disse efterladenskaber fået lov til at ligge upågtet og deres potentiale til formidlingen af nyere tids historie, som turistmæssige seværdigheder eller som forskningsobjekter har derfor ikke kunne bestemmes. Med denne dokumentation og undersøgelse er det vort håb, 1) at vi efterlader et redskab så myndighederne fremover kan vurdere om anlæggene lider unødigt overlast som følge af erosion, miljøforandringer, plyndring eller turistmæssig virksomhed i Nationalparken, 2) at vi får givet en kortfattet oversigt over de konfrontationer mellem allierede og tyske tropper, der i 1942 og 1943 udgik fra Eskimonæs og Hansa Bugt i Nordøstgrønland, samt at vi får relateret kamphandlingerne til de relevante arkæologiske levn.

1.1. Rapportens opbygning og brug af henvisninger.

Rapporten er udover indledning og kortfattede metodiske afsnit opbygget af en historisk del, hvor baggrunden for den Nordøstgrønlandske krigsskueplads bliver skitseret, og hvor i de historiske kilder bliver gennemgået systematisk. I hele dette afsnit er der fodnoter, og henvisninger til bilag, hvor kildetekster og hændelsesforløb er systematiseret i skemaform. I Bilag 1 er de historiske kildetekster nummereret og henvisninger til de enkelte kildetekster vises i teksten som et tal i parentes. Udredningen af de historiske begivenheder samt overblikket over, hvem der gjorde hvad og hvornår, kompliceres af, at både Nordøstgrønlands Slædepatrulje og mandskabet på den tyske vejrstation Holzaug i lange perioder opererede delt i mindre grupper, hvor nogle var på slæderejse, medens andet mandskab bemandede hovedbasen. Slæderejserne er derfor skematisk organiseret i Bilag 2, hvor Nordøstgrønlands Slædepatruljes rejser er benævnt S1, S2, osv. og tyske slæderejser T1, T2 osv. I kapitel 5 er konflikten sammenfattet og systematiseret gennem en serie 'nedslagspunkter', defineret af sammenstødene mellem de tre aktører, Nordøstgrønlands Slædepatrulje/amerikanere og tyskere. Kapitel 6 beskriver de arkæologiske spor, der under projektet 'Kampen om Klimaet' er blevet observeret på lokaliteterne Eskimonæs (med guldminen), Dødemandsbugten på sydkysten af Clavering Ø samt i Hansa Bugt på Sabine Ø, og observationerne i landskabet perspektiveres i forhold til de historiske kilder.

2. Projektets baggrund

Det interdisciplinære arkæologiske og geografiske forskningsprojekt GeoArk (Jensen et. al. 2008; Sørensen et. al. 2006), havde i 2007 basislejr på Eskimonæs, hvor det store fælles køkkentelt blev placeret få meter fra Slædepatruljen Sirius' hytte. Mandskabsteltene lå tæt omkring, og vi færdedes dagligt mellem de brandtomter og efterladenskaber fra den gamle Eskimonæs station, der findes på stedet. Konsultationen af populærhistoriske beskrivelser såvel som af feltbibliotekets faglitteratur åbenbarede, at der er stor uklarhed om, hvordan og af hvem den gamle videnskabelige station på Eskimonæs egentlig blev ødelagt. Stationen blev i foråret 1943 brændt af under konfrontationerne mellem Tyske vejrmeldetropper contra Nordøstgrønlands Slædepatrulje og amerikanske tropper. Nogle

historiske kilder (Howarth 1957) hævder, at de tyske tropper brændte stationen af under et angreb på Nordøstgrønlands Slædepatrulje 1943, og andre kilder (Balchen 1958) hævder, at det var amerikanske bombefly, der i den tro, at tyskerne havde til hensigt at bruge Eskimonæs, bombede og ødelagde stationen den 14. maj 1943. De modstridende historiske kilder pirrer arkæologens nysgerrighed, og da brandtomterne i Nordøstgrønland den dag i dag henligger frit synlige på jordoverfladen, syntes her at være en oplagt mulighed for iværksættelsen af en historisk arkæologisk undersøgelse. Spørgsmålet var jo ganske enkelt: Kan man med arkæologiske metoder komme nærmere en forklaring af hvordan og af hvem, Eskimonæs blev ødelagt? Til en delvis besvarelse af disse spørgsmål udførtes allerede i 2007 en fotodokumentation og beskrivelse af brandtomterne på Eskimonæs. Denne præliminære undersøgelse afslørede, at brandtomterne og andre anlæg på Eskimonæs tilsyneladende henligger uforstyrrede, og at de kun i begrænset omfang er blevet forstyrret, siden husene blev brændt. Dette lovende perspektiv kombineret med det faktum, at GeoArk i 2008 planlagde endnu en sæson med basislejr på Eskimonæs, er baggrunden for at Kommissionen for Videnskabelige Undersøgelser i Grønland, har støttet projektet med midler til en systematisk arkæologisk undersøgelse af anlægsresterne på Eskimonæs og af den godt 100 km nordligere beliggende og ligeledes nedbrændte tyske vejstation 'Holzauge' i Hansa Bugt på Sabine Ø. GeoArk 2008 planlagde også at arbejde ud fra en basislejr i Germaniahavn på Sabine Ø, og vi kunne derfor drage nytte af den logistiske understøttelse, der af Zachenberg og Sirius Patruljen blev ydet for GeoArk. Med Tilo Krause's deltagelse blev det rent arkæologiske udgangspunkt yderligere tilføjet en værdifuld historisk vinkel, idet Tilo Krause som historiker har bidraget med arkivstudier, der ellers ikke var plads til i rammebevillingen fra Kommissionen For Videnskabelige Undersøgelser i Grønland. Arkivstudierne har, som det fremgår af de følgende kapitler, været af stor betydning for identifikationen af flere anlæg og feltmæssige observationer, og de tydeliggør, at de undersøgte stationsrester udgør unikke og meget velbevarede arkæologiske spor efter Anden Verdenskrig, og de er formentlig de eneste arkæologiske spor, der findes efter egentlig tysk troppetilstedeværelse i den ny verden.

3. Logistik og rejsebeskrivelse

'Projektet blev i logistisk henseende realiseret som en integreret del af GeoArk 2008, idet de af GeoArk anvendte transportmidler også understøttede 'Kampen om Klimaet'. Allerede tidligt i planlægningen af feltarbejdet blev det klart, at GeoArk i 2008 ville arbejde ud fra en basislejr på Eskimonæs og senere ud fra en basislejr ved Germaniahavn. Med udgangspunkt i disse to lejre foretog Kampen om Klimaet undersøgelser på henholdsvis Eskimonæs og 'Holzauge' i Hansa Bugt. Under hele feltsæsonen delte vi således basislejr, lokaltransport, proviant og radiokommunikation med GeoArk, et samarbejde, der i praksis fungerede upåklageligt. Fra basislejren på Eskimonæs havde vi direkte adgang til Eskimonæs stationens brandtomter, således at vi uafhængigt af vejr og is kunne udføre den planlagte registrering. På Sabine Ø var det egentlig hensigten at vi fra GeoArks basislejr i Germaniahavn ville udlægge en mindre lejr i Hansa Bugt for derved at have direkte adgang til resterne af den tyske vejstation. Talrige rapporter om bjørne, fra både geologer og andre geografer der arbejdede i området, samt isbjørnespor oven i vor egne fodspor på en snefane i Hansa Bugt betød dog, at vi fandt det mere sikkert at 'pendle' på arbejde fra hovedlejren i Germaniahavn. Under gode vejrforhold var dette ikke noget problem, men desværre var der flere dage med tåge og stærk blæst, der vanskeliggjorde transporten og som førte til, at vi et par gange gik frem og tilbage mellem de to lokaliteter. Disse vandreture blev dog kombineret med eftersøgningen af et depot med personligt

udstyr, heriblandt en dagbog, der skulle være blevet efterladt af den tyske ingeniør Novotny. Vandrerruterne blev således spredt godt i terrænet og erstattede til en vis grad rekognosceringer, vi under alle omstændigheder skulle have udført. På såvel Eskimonæs som Sabine Ø blev målet om 1) detaljeret registrering af hovedstationer samt 2) supplerende rekognoscering i oplandet således indfriet.

Fig. 1. Kort over området omkring Young Sund, med stednavne nævnt i teksten.

21/7: Afgang Kastrup kl. 14, ankomst Keflavik kl. 15, herfra med bus til Reykavik og kl. 17 lokalt fly til Akureyri.

22/7: Afgang mod Østgrønland kl. 10. Ankomst til Constable pynt i stiv kuling og regn fra nord. Bjarne Grønnow og Bjarne Holm fortsætter til Daneborg. Yderligere flyvning indstilles, og vi indkvarteres på Constable Pynt.

23/7 Blæsten aftager, Twin-Otter afgår fra Akureyri omkring kl. 13, ankommer omkring kl. 15 til Constable Pynt, og omkring kl. 18 er vi i Daneborg.

24/7 Klargøring af materiel. Vi sover i henholdsvis vejrstationen (hvor Pol Log også holder til) samt i bådhuset, idet folkene fra MarinBasis ikke er kommet endnu.

25/7: Ved 11-tiden afgik vi i tre Zodiac-gummibåde og den lidt større Rip mod Eskimonæs.

26/7: Ekskursion til Dødemandsbugten

27/7: Eftersøgning af uidentificerede anlæg nævnt i Kurt Olsens dagbog, henholdsvis 'bombeskjul' og 'skydeskjul'. Der blev ikke fundet nye anlæg eller hytter udover de allerede kendte, men der blev fundet en del patronhylstre og sprængstykker omkring stationen. 12,7 mm patronhylstre (undertiden med tydelige mærker efter fald fra stor højde) blev fundet omkring stationen såvel som højt på fjeldet syd for stationen, dvs. på den store klippeknudd, der udgør den yderste del af Eskimonæs). Sprængstykker fra bomber blev derimod kun fundet umiddelbart omkring stationen.

28/7: Fotografering af GPS-indmålte genstande.

29/7: Påbegyndte fladetegning af 'ekspeditionshuset'. Alle fund tegnes på fortrykte eller blanke folieark. Fladetegningen tegnes i 1:10, og der anvendes et system, hvor Y-aksen nummereres fra AA til I, og X-aksen nummereres fra 1 til 12.

30/7: Fortsat tegning og beskrivelse af fladen.

31/7: Fortsat tegning og beskrivelse af fladen.

1/8: Fortsat tegning og beskrivelse af fladen.

2/8: Bade og vaskedag. Samt gav interview til Poul Erik Philbert.

3/8: Fotografering og beskrivelse af felterne 9-10 AA til I og 11-12 AA til I. Sidst på dagen kom Ole Bennike og Bernd Wagner forbi, de fik en rundvisning efter de havde aflagt besøg hos Bjarne Holm og Jørn Bjarke Torp, der var i gang med at bore oppe i den lille 'badesø'.

4/8: Fotodokumentation af div. anlæg samt af bombenedslag.

5/8: GPS-indmåling af hytter og ruiner på Eskimonæs sammen med Jørn Torp.

6/8: Tur til Dødemandsbugten. Tegning af grundplan på hytte og maskingeværreder. Fotodokumentation af alle anlæg og fund.

7/8: 'Baadsted og Lauge Kochs guldmine', Ved Baadsted fandt vi den gamle varde placeret på klippepynt i den lille vig, hvor der også ligger en del tørvehuse. I varden findes en afskrift af Gunnar Seidenfardens oprindelige vardeberetning fra 1933. Vi afskrev afskriften og placerede en hilsen fra GeoArk, gik derefter op i fjeldet med henblik på at

besigtige og dokumentere minen. Få hundrede meter vest for selve minen fandt vi rester af en lejr, der antages at være 'minearbejdernes teltlejr.

8/8: Registrering og opmåling af teltplads med knogler på Cla 1. Dvs. yderst på den sydligste pynt af Eskimonæs.

9/8: Nedpakning af lejr og Bjarne Grønnows fødselsdag.

10/8: Sejlture til Daneborg. Det regnede og blæste hele natten, der lå nysne på fjeldene ved Hold With Hope og der var en del dønninger på Gael Hamkes Bugt. Egon fra MarinBasis ankom omkring kl. 14 og eskorterede os efterfølgende til Daneborg. Der var en lidt hård tur, der tog omkring 2 timer. Den planlagte direkte afgang til Germaniahavn blev udskudt på grund af de krappe bølger, men hen ad kl. 23.00 var der afgang.

11/8: Sov længe oven på den i alt ca. 100 km lange sejlur i gummibåd. Bjarne Grønnow viste os rundt på næssene øst og vest for Germaniahavn, Koldewey's ruiner og Thulehusene vest for Germaniahavn er spektakulære.

12/8: Hansa Bugt. Sejlede med Tilo til Hansa Bugt og påbegyndte rekognoscering. Fandt hurtigt Alte Hütte og de effekter Leif Vanggaard har omtalt langs sydvestkysten af Hansa Bugt.

13/8: Rekognoscering efter depoter i uren nord for 'skorstenen' samt i uren nordvest for Alte Hütte. Vi fandt intet, men gik op gennem 'skorstenen' (dvs. den stejle slugt, der umiddelbart nord for Notlager fører til toppen af fjeldet). På vej op gennem 'skorstenen' fandt vi lyserød ledning, der må have ført fra lejrene til antennen på toppen af fjeldet.

14/8: Udlagde målesystem efter samme princip som anvendt på Eskimonæs. Plantegning påbegyndt. Kl. 15.30 ankom Troels Kløvedal, med fotografer og lydteknikere samt med en tidligere Sirius-mand som guide og andre gæster fra Vædderen og fra marinestationen på Færøerne. Vi gav dem en rundtur.

15/8: Opmåling og tegning hele dagen.

16/8: Ekskursion til Hvalros Ø og derefter til Hansa Bugt, hvor de tegnede genstande blev beskrevet. Vi gik retur til Germania Havn for derved at få rekognosceret 'landevejen', dvs. ruten mellem Hansa Bugt og Germania Havn. Tilo lokaliserede det af Vanggaard beskrevne depot med forbindstoffer, ellers intet. Turen er en rigtig flot vandretur på ca. 3 timer (når man giver sig tid til at støve lidt rundt) gennem golde blokmarker, gletscherfyldte dalstrøg og dramatiske basalt klipper.

17/8: Søndagsudflugt med hele holdet af arkæologer og geografer, der ellers alle var travlt optaget med at registrere de knap 2000 anlæg på Hvalros Ø, men som naturligvis ikke ville gå glip af en besigtigelse af de tyske efterladenskaber. Tilo Krause, Aart Kroon, Mikkel Sørensen og Bjarne Holm vandrede fra Germaniahavn til Hansa Bugt, og lokaliserede under denne tur et stensat depot på fjeldryggen ikke langt fra kassen med forbindstoffer og uåbnede dåser som Tilo fandt i går og som Vanggaard tidligere har registreret. Jens Fog, Bjarne Grønnow, Jørn Torp pedersen, H.C. Gulløv og Gitte Gotfredsen sejlede til Hansa

Bugt, og ved Jørn's assistance blev der ved samme lejlighed foretaget en GPS opmåling af de registrerede anlæg. Sidst på dagen skræmte holdet (ved højlydt råben) en bjørn væk, der lagde an til at æde Jens Fog. Turen hjem foregik i strid vind og krap sø.

18/8: Fortsat opmåling af Alte Hütte.

19/8: Fortsat opmåling af Alte Hütte. På grund af dårligt vejr besluttede vi at gå på arbejde og hjem. Herved blev nogle af de fjeldstrækninger mellem Germaniahavn og Hansa Bugt, som vi tidligere kun har set på afstand afsøgt mere indgående.

20/8: Fortsat opmåling af Alte Hütte.

21/8: Fotodokumentation af Alte Hütte, Neue Hütte og Notlager

22/8: Afrejse fra Germaniahavn. Sirius assisterer os til Daneborg med en lille Rip, en del gods bliver efterladt i et depot i Germaniahavn med henblik på opsamling af helikopter.

23/8: Tiltagende kuling, Geologer flyves ind til Daneborg, således, at vejstationen efterhånden fyldes af evakuerede felthold.

24/8: Storm og stormende kuling forhindrer al aktivitet, og har også forhindret den planlagte afhentning af vort efterladte gods på Sabine Ø.

25/8: Uafslidelig kuling og stormende kuling. Det personlige gods er på Naja Mikkelsens venlige initiativ blevet 'reddet' fra Sabine Ø og bragt med skibet Aktiv til Zachenberg. Tilbage ved Germania Havn har vi så en del udrustning og materiel.

26/8: Endnu en dag, hvor vi venter på bedre vejr. I dag skulle vi have fløjet til Island, men stormvejret har foreløbig blæst alle rejseplaner om kuld.

27/8: Endnu en ventetid, Geografer og arkæologer inklusiv Gulløv forsøgte at komme til Kap Breusing, men dønningerne var for voldsomme

28/8 : Afgang fra Daneborg omkring 11.50, ankomst Constable Pynt ca. kl. 13.30.

29/8: Ankomst til Kastrup, København om morgenen.

3.1. Dokumentation, målesystem og metodik

Opmålingen af anlæg og genstande er foretaget med Trimble præcisions GPS og håndholdt Garmin GPS. Oversigtsplaner over de enkelte anlægs position i terrænet på Eskimonæs, Dødemandsbugten og i Hansa Bugt er udført med Trimble præcisions GPS, venligt opmålt af Jørn Torp Petersen og Aart Kroon, Geografisk Institut, Københavns Universitet. Alle andre positioner og koordinater er målt med håndholdt Garmin GPS.

Ved tegningen af 'ekspeditionshuset' på Eskimonæs og Alte Hütte i Hansa Bugt, blev der anvendt en relativ indmåling, således at grundplanen blev inddelt i kvadratmeterfelter, der langs en væg blev benævnt fortløbende med heltal og som langs vægen vinkelret herpå blev benævnt med bogstaver. Genstandene i hver enkelt felt blev derefter indtegnet på

tegnefolie med fortrykt millimeternet. På hver fortrykte plan er der plads til 4 kvadratmeter. Indmålingen er altså relativ i den forstand at plantegningerne er lagt parallelt med tomternes vægge. Der er ikke anvendt et uafhængigt målesystem, og det anvendte kvadratmeternet er ikke markeret i terræn. Efter tegningen er alle de indtegnede genstande blevet nummereret fortløbende inden for hver enkelt kvadratmeter, og de indtegnede og nummererede genstande er dernæst blevet indført i en genstandsliste eller protokol (se bilag 5 og 9), således at man for hver kvadratmeter har en detaljeret oversigt over, hvad der ligger i den pågældende kvadratmeter. Glasskår, og for eksempel søm i bunke er dog ikke blevet enkeltkarteret men er i flere tilfælde indtegnet og registreret en masse.

Grundplanerne er efterfølgende blevet scannet og importeret i tegneprogrammet CorelDraw, hvor en sammentegning er foretaget af udvalgte elementer.

Ved fotodokumentationen af genstande fra brandtomterne er genstandenes felt og genstandsnummer noteret, således at de fotograferede genstande kan stedfestes inden for brandtomten.

De arkæologiske afsnit er organiseret således at hver enkelt lokalitet behandles som en 'boplads'. 'Jordfaste anlæg', dvs. hytter huse og depoter mm. beskrives som 'anlæg' og 'enkeltfund' beskrives som fund i terræn, eventuelt under beskrivelsen af nærliggende anlæg. Denne arkæologiske sondring er praktisk, men naturligvis vanskelig at realisere konsekvent når store ansamlinger af genstande undertiden ligger i hobe i terrænet, tilsyneladende uden egentlige tilhørende konstruktioner eller når for eksempel en en vragrest som et rælingsfragment fra skibet Sachsen skal kategoriseres, idet der jo i sådan tilfælde ikke er tale om et egentligt anlæg. Ikke desto mindre er sådanne større 'effekter' ofte medtaget i anlægsbeskrivelserne, idet de i dag indgår i områdets geologi og i højere grad har karakter af 'anlæg' end de vidner om specifikke aktiviteter eller begivenheder under krigen.

4 Historisk del: Krigen i Nordøstgrønland, foråret 1943

Udgangssituation: Dramatis personae og deres lokale fordeling

De krigeriske handlinger i Nordøstgrønland i foråret 1943, som er genstand for vores undersøgelse, udspillede sig mellem tre parter: På den ene side et tysk vejrobservationshold, og på den anden side den danske slædepatrulje i samarbejde med det amerikanske luftvåben og kystvagt. Disse tre aktører samt deres fysiske fordeling på skuepladsen, skal i det følgende kort opridses.

4.1. Holzauge¹

I slutningen af august 1942 oprettede et ekspeditionshold på 18 mand af den tyske Marinewetterdienst en hemmelig vejrstation i Nordøstgrønland. Stationen befandt sig i bunden af Hansa Bugt på Sabine Ø, hvor ekspeditionen med kodenavnet ”Holzauge”, overvintrede uden at blive opdaget. Ud over ekspeditionens skib ”Sachsen”, som lå opankret og fastfrosset i Hansa Bugt, bestod stationen af to selvopførte hytter i land, et par hundrede meter fra skibet. I vinterens løb blev stationen udvidet med den forladte danske fangsthytte i Germaniahavn på øens sydspids, der anvendtes både til jagtudflugter og som observationspost mod syd.

Holzauge bestod af de følgende 18 deltagere:

- Kommandant: Hermann Ritter
- 2 vagtofficerer: Rudolf Kasper, Hans Röttger
- 2 meteorologer: Gottfried Weiß, Heinz Hofmann
- 2 radiotelegrafister: Helmut Scherer, Günther Nawroth
- 1 kok: Otto Möller
- 1 læge: Rudolf Sensse
- 4 matroser: Fritz Koch, Alfred Pretzsch, Hermann Henning, Karl Kaiser
- 3 maskinister: Heribert Wenglorz, Norman Müller, Vaclav Novotny
- 2 fyrbødere: Friedrich Littmann, Heinz Hardt.

4.2. Nordøstgrønlands (danske) Slædepatrulje²

I vinteren 1942/43 stod patruljetjenesten i sin anden sæson på kysten. Oprettet af Grønlands Administration i 1941, havde denne lille styrke til formål at afpatruljere den mennesketomme nordøstgrønlandske kyst og indberette eventuelle fjendtlige aktiviteter, således at amerikanernes kystvagt og luftvåben kunne slå disse tilbage. Patruljen var organiseret i tre distrikter med hver deres base: Scoresbysund (Bluie East 3) i syd, Ella Ø (Bluie East 4) i midten og Eskimonæs (Bluie East 5) i nord. Ligesom i den foregående sæson, havde Scoresbysund i 1942/43 en besætning på tre mand, besætningen på Ella Ø talte fem, og på Eskimonæs sad der syv.

Mandskabet på de to nordlige stationer, 12 mand i alt, bestod af danske og norske fangstmænd såvel som grønlandske slædekørere, og var sammensat således:

På Eskimonæs:

- Kommandant: Ib Poulsen
- Næstkommanderende: Kurt Olsen
- 2 korporaler: Peter Nielsen, Marius Jensen

¹ Afsnittet er baseret på: Weiß (24), Weiß (25) og Scherer (5).

Numrene i parentes henviser i øvrigt til Oversigten over historiske kildetekster (Bilag 1).

² Afsnittet er baseret på: Brun (19).

- 1 civil assistent: Henry Rudi
- 2 grønlandske slædekørere: William Arke, Mikael Kunak

På Ella Ø:

- 1 korporal: Eli Knudsen
- 2 civile assistenter: Bjarne Akre, Oddvar Akre
- 2 grønlandske slædekørere: Evald Simonsen, Aparte Høegh.

4.3. USAAF og USCG: Det amerikanske luftvåben og kystvagt

Det amerikanske luftvåben (USAAF) var repræsenteret i Grønland siden juli 1941, hvor anlæggelsen af landets første luftbase Narsarsuaq (Bluie West 1) i Julianehåb distriktet blev påbegyndt. Ud over Narsarsuaq, fordelte USAAF i Grønland sig primært på de to andre luftbaser Søndre Strømfjord (Bluie West 8) i Holsteinsborg distriktet, og Ikateq (Bluie East 2) ved Ammassalik på østkysten. Disse baser havde en dobbeltfunktion, som fordelte sig ligeligt på luftvåbenet og hæren: Luftvåbenets hovedopgave var afviklingen af og tilsynet for færgeflyvningerne af bombefly til de europæiske slagmarker. Som forsvarsområder var baserne imidlertid direkte underlagt hæren med *Greenland Base Command*, som havde hovedsæde i Narsarsuaq. Som sådan var de et led i USA's egen forsvarslinje mod øst, da *Greenland Base Command* igen var underlagt *Eastern Defense Command*, hvis tilsynsområde strakte sig helt ned til USA's egne nordøstlige kyststrøg.³ Hvad den personelle side i USAAF angår, så kan vi nøjes med kun ét navn, da vedkommende, ifølge sin egen beretning, af hærens øverste ledelse i Washington personligt blev udpeget til de to aktioner, der er relevante for os. Norskfødte polarflyver og oberst i USAAF Bernt Balchen (1899-1973) var mellem 1941 og 1943 ansat som USAAF's ekspert for arktisk flyvning i Grønland, med sæde på basen i Søndre Strømfjord, hvis anlæggelse i 1941/42 han i øvrigt selv havde forestået. Ud over forefaldende ad-hoc missioner i Grønland, som krævede specielle færdigheder i arktisk flyvning – herunder netop de to bombetogter til Eskimonæs og Hansa Bugt – bestod hans daglige opgave i at uddanne basernes besætninger i overlevelses- og redningsteknikker under arktiske forhold.⁴

Den sidste aktør i hændelserne er den amerikanske kystvagt (USCG). Nærmere betegnet drejer det sig om en specialstyrke med navnet ”Task Force 24.8”, også kendt som *Greenland Patrol*, som var underlagt den amerikanske Atlanterhavsflåde og blev varetaget af USCG. Oprettet i oktober 1941 med oprindeligt kun syv skibe, havde denne styrke nøjagtig den samme opgave som Slædepatruljen, bare til vands og omfattende hele Grønlands sejlbare kyster, nemlig afpatruljering samt imødegåelse af fjendtlige landgangsforsøg. Hertil kom de sædvanlige, forefaldende kystvagtfunktioner. Af naturlige grunde var *Greenland Patrol*'s aktiviteter i de høje breddegrader indskrænket til sommermånederne.

I sommeren 1943 bestod den afdeling – eller Task Unit – af *Greenland Patrol*, der opererede i de nordøstgrønlandske farvande, af tre skibe, nemlig ”Northland” under kaptajn Charles W. Thomas, ”North Star”, og endelig den chartrede norske sælfanger ”Polarbjørn”.⁵

³ Buss, *US Air Defense in the Northeast*; Carlson, *Luftbro over indlandsisen*.

⁴ Balchen (28), s. 215-256; http://en.wikipedia.org/wiki/Bernt_Balchen [16/12-2008].

⁵ Thomas (26), s. xix-28; Willoughby, *The U.S. Coast Guard*, s. 95-98.

5) Handlingsforløbet og kildemateriale: Krigen i Nordøstgrønland 1943, fortalt og dokumenteret i 7 episoder

De historiske hændelser, som førte fra den beskrevne udgangssituation og frem til den endelige ødelæggelse af stationerne i både Eskimonæs og Hansa Bugt – og dermed til den arkæologiske in-situ-tilstand vi beskriver i nærværende projekt – strakte sig over godt 5 måneder i forår og sommer 1943. Da tre handlende aktørgrupper er involveret, er det mest hensigtsmæssigt at opdele dette forløb i episoder, hvor de enkelte træfninger mellem Holzaug og Slædepatruljen/amerikanerne, bestemmer inddelingen.

I det følgende vil vi, efter fortællingen af hver episodes begivenheder, præsentere de kildetekster, der giver skriftligt vidnesbyrd om den pågældende episode; først fra dansk/amerikansk og så fra tysk side. Her ad vejen vil vi endvidere gøre opmærksom på interessante problemstillinger, der opstår fra kildematerialet, men ligger udenfor vores projekts rammer.

I kildeudvalget holder vi os som princip udelukkende til førstehåndskilder, dvs. de kilder, som enten hidrører direkte fra selve forløbet (fx telegrammer, rapporter og dagbøger) eller hvor de involverede aktører selv beretter om deres oplevelser (fx erindringsbøger og - artikler). Dette udvalg er truffet på baggrund af vores specielle arkæologisk-historiske tilgang: Da vores genstand på de originale lokaliteter som udgangspunkt er uforstyrrede fysiske fund i terrænet, som her skal kobles sammen med det tilsvarende historiske kildemateriale, kræver det, at også selve dette kildemateriale så vidt muligt er 'uforstyrret', dvs. rensat for tredjepersoners fortolkninger og rationaliseringer.

5.1. EPISODE 1: Slædepatruljen konstaterer tysk aktivitet (11. marts 1943)

Årets første nordgående patrulje (S1)⁶, bestående af Marius Jensen og de to grønlandske slædekørere William Arke og Mikael Kunak, befinder sig på sin rejse fra Eskimonæs til Hochstetter Forland via yderkysten og nærmer sig Germaniahavn over havisen om eftermiddagen den 11. marts. Her får de tre mænd øje på to mennesker og en hund, der flygter fra den forladte fangsthytte ved stranden og op i fjeldet. I selve hytten forefindes bl.a. en tysk militærswear, to soveposer og fersk kød fra en nedlagt bjørn. Disse utvetydige henvisninger på fjendtlig aktivitet ganske tæt i nærheden, skal straks indberettes til basen i Eskimonæs. De tre mænd vender således straks om sydover og kører til den nærmeste hytte på Kap Wynn for at overnatte.

Imidlertid er de to flygtede jægere fra Germaniahavn løbet tværs over øen til deres base i Hansa Bugt for at afrapportere, at de lige er blevet opdaget. Ritter skal nu for enhver pris forhindre de tre danske slædekørere i at videregive deres viden om tyskernes tilstedeværelse og inddeler straks tre hold til at sætte efter patruljen til fods. Germaniahavn forefindes forladt, og to af de tre hold vender tilbage til Hansa Bugt, mens det tredje (Weiß, Nawroth, Littmann og Hardt) (T1) følger de danske slædespor videre over havisen og helt frem til hytten på Kap Wynn. Dette foregår allerede i aftenmørket.

Inde i hytten, bliver Marius, William og Mikael advaret af deres hunde udenfor, at nogen nærmer sig over havisen. De tre mænd får ikke tid til at spænde hundene for, og flygter til fods op i fjeldet fra det usynlige tyske hold, efterladende samtlige spand på pladsen.

Marius glemmer desuden sin dagbog i hytten. Oppe på fjeldet overværer han, hvordan tyskerne indtager Kap Wynn hytten – og begiver sig lidt senere på fodrejsen sydover til

⁶ Koderne i parentes henviser til Oversigten over Slæderejser (Bilag 2).

Eskimonæs, i sporene af sine to kammerater, der er gået forud. De tre ankommer til Eskimonæs den 13. marts, og indberetter deres nyheder.

Weiß og hans tre kammerater forefinder hytten forladt, men glæder sig over den efterladte aftensmad, den varme kaffe, og ikke mindst Marius' dagbog, som giver dem nøjagtige oplysninger om deres modstandere. Den næste morgen (12. marts) kører de fire mænd tilbage til Hansa Bugt med de tre af danskerne efterladte hundeslæder. Da ingen af dem har prøvet slædekørsel før, tager alene turen over til Germaniahavn fem timer, og erindres af Weiß med megen selvironi.

Denne første træfning med modstanderen afstedkommer en del forsvarsforanstaltninger på stationsområdet i Hansa Bugt, da Holzauge-holdet nu må betragte sit opholdssted for afsløret og dermed udsat for eventuelle angreb fra modstanderens side. Således bliver fx radiomasterne i land forkortet hhv. fjernet, og depoterne i området udvides med bl.a. en komplet reserveradio, telte og proviant for det tilfælde, at hytterne eller skibet bliver ødelagt.

Episode 1: Danske kilder

Den mest umiddelbare kilde til S1-rejsen er Marius Jensens *Dagbog* (4)⁷, hvori han om aftenen den 11. marts, lige inden det tyske hold ankommer til Kap Wynn hytten, noterer dagens begivenheder, for så at blive afbrudt. Kort efter falder bogen i Weiß' hænder, og bliver senere ført hjem til Tyskland som krigsbytte. Vi har kun nogle udtog i tysk oversættelse liggende, som rimeligvis er lavet i den tyske marines overkommando (OKM). Marius' officielle afrapportering om S1-rejsen, til sin øverstbefalende Ib Poulsen, kan genfindes i Ib Poulsens, efter krigens afslutning publicerede, artikel i Grønlandsposten *De første Fjendtligheder Marts-April 1943 og Tabet af Eskimonæs* (20). Her indgår selvsagt allerede en del fortolkning fra Poulsens side, men ikke desto mindre er hans tekst det tætteste vi kan komme på med hensyn til Marius' – formentlig mundtlig aflagte – oprindelige rapport om S1-rejsen.⁸ Artiklen er et led i en større artikelserie i det pågældende nummer af Grønlandsposten, hvor flere medlemmer af Slædepatruljen beretter om hver deres oplevelser; en af de tidligste samlede, offentlige beretninger om patruljens bedrifter under krigen.

Endelig er der en populær ugebladsartikel i to afsnit fra slutningen af 1950'erne, som vi fandt en kopi af i stabslæge Leif Vanggaards privatarkiv, og hvis oprindelse vi ikke har kunnet opklare, nemlig *”Ung danskernes verdenskrig på Grønland / Ene med fjenden i den arktiske ødemark”* af Elmar Drastrup (27).⁹ Heri beretter Marius Jensen om sine samtlige oplevelser i foråret 1943, og Drastrup formidler stoffet i en typisk ugebladsstil, krydret med tegninger af Svend Otto. Da det fra forskellige sider, herunder Ib Poulsen selv, er blevet oplyst, at Marius Jensen i over 40 år efter krigen konsekvent nægtede at tale om sine oplevelser,¹⁰ kan det betvivles, om det rent faktisk er et autentisk interview mellem Drastrup og Marius Jensen, der danner grundlag for denne artikel. Men uanset hvor tekstens oplysninger i sidste ende stammer fra, så er de dog tilstrækkeligt detaljerede og præcise til at gøre artiklen til en af hovedkilderne til Marius' rejser.

⁷ Numrene i parentes henviser til Oversigten over historiske kildetekster (Bilag 1).

⁸ Poulsen (20), s. 288-289.

⁹ Om S1-rejsen specielt: Drastrup (27), s. 7 og 24 (I).

¹⁰ se fx Bjerre, Sirius, s. 46 og Odsbjerg, Nordøstgrønlands Slædepatrulje, s. 92ff.

Episode 1: Tyske kilder

Også på den tyske side (T1) finder vi et dokument, som i lighed med Marius' dagbog, beretter om hændelserne selv samme dag. Det drejer sig om de to *Radiotelegrammer* (9) fra hhv. 12. og 13.3., hvori Ritter indberetter det forefaldne til Tromsø, og beder om yderligere ordrer.

Derudover er der de mere udførlige beretninger af to deltagere i T1-rejsen, nemlig Gottfried Weiß og Friedrich Littmann. Weiß har kort efter krigen, i 1947, nedfældet en skriftlig *Bericht über die Ostgrönland-Expeditionen des Marine-Wetterdienstes 1942/43 und 1944* (24), som er en rapport fra hukommelsen om ekspeditionens forløb og arbejde, og som formodentligt var ment som en redegørelse over for de Allierede.¹¹ Mere eller mindre på grundlag af denne rapport, udgav han to år senere sin erindringsbog *Das Arktische Jahr* (25), der til gengæld lægger meget større vægt på den subjektive oplevelse, ganske bevidst nedtoner den krigeriske baggrund og til tider nærmest romantiserer begivenhederne. Ikke desto mindre er *Das Arktische Jahr* med sin udførlighed og detaljerighed ganske klart hovedkilden til *Holzauge*-ekspeditionen i det hele taget.¹² Begge Weiß' tekster kan med fordel læses parallelt, da den ene altid kan indeholde oplysninger, som med hensyn til målgruppen er udeladt i den anden, og omvendt. Friedrich Littmanns manuskript *Lebenserinnerungen* (36), nedskrevet i 1987, altså lang tid efter selve begivenhederne, støtter sig i høj grad på Weiß' bog, og kan derfor, i hvert fald hvad T1-rejsen angår, kun betragtes som en supplerende kilde.¹³

Om forsvarsforanstaltningerne i Hansa Bugt umiddelbart efter afsløringen foreligger der – ud over de respektive beretninger i de lige nævnte tekster af Weiß og Littmann, såvel som en enkelt henvisning i et af Radiotelegrammerne¹⁴ – to interessante dokumenter, som har kunnet reddes direkte fra Hansa Bugt. Således var det sandsynligvis Gottfried Weiß, der stadigvæk under opholdet i Grønland har lavet to udtog af stationens originale *Kriegstagebuch* (6), hvis udførlige original i dag må betragtes som tabt.¹⁵ Disse to udtog er åbenbart lavet med et rent videnskabeligt formål for øje, og fokuserer derfor ganske strengt på hhv. ekspeditionstekniske og meteorologiske oplysninger gennem forløbet. Som et resultat heraf antager også selve forsvarsforanstaltningerne i Hansa Bugt i denne tekst en rent videnskabelig frem for en militærisk karakter.¹⁶ Det andet dokument består af ti maskinskrevne *Opstillinger over "Holzauge"-stationens udrustning* (8) samt to hånd tegnede kort over stationsområdet i Hansa Bugt. Begge dele kan dateres til dagene umiddelbart omkring stationens afsløring den 11. marts. Således oplyser dette dokument som noget af det vigtigste bl.a. placeringen af de nævnte forstærkede depoter i Hansa Bugt området, samt deres indhold.

5.2. EPISODE 2: Et tysk patruljehold angriber og ødelægger Eskimonæs (23. marts 1943)

Efter Marius' og hans to kammeraters ankomst til Eskimonæs d. 13. marts med de alarmerende nyheder fra Sabine Ø, trækker Ib Poulsen sine mænd sammen på stationen, hvilket tager tre dage. Den 16. er ni mand samlet i Eskimonæs; og de resterende tre, Akrefætrene på Ella Ø og Peter Nielsen på Hochstetter, skal nu også hentes ind hurtigst muligt

¹¹ Om T1-rejsen specielt: Weiß (24), s. 6-7.

¹² Om T1-rejsen specielt: Weiß (25), s. 107-112.

¹³ Om T1-rejsen specielt: Littmann (36), s. 32-33.

¹⁴ Radiotelegrammer (9), 30.3.43; Weiß (25), s. 112-113; Littmann (36), s. 33-34.

¹⁵ Oplysning Franz Selinger (e-mail 16/11-2008).

¹⁶ Om forsvarsforanstaltningerne specielt: *Kriegstagebuch "Holzauge"* (6), s. 6.

til stationens forsvar: Dagen efter sendes de to grønlandske slædekørere Aparte Høegh og Mikael Kunak sydover til Ella Ø efter Akre-fætrene, mens Marius Jensen og Eli Knudsen tager op til Hochstetter for at hente Peter Nielsen (S2). Herefter bliver fem mand tilbage på Eskimonæs, og gør stationen klar til et eventuelt tysk angreb.

Tyskerne oppe i Hansa Bugt råder nu over tre hundespand, og har samtidig, ud fra Marius' dagbog, præcist erfaret, hvor modspillerne har deres base, nemlig i Eskimonæs. De tre på Kap Wynn undslupne patruljemedlemmer (S1), er en klar sikkerhedsrisiko for Holzauge, da de kan afsløre stationens hemmelige beliggenhed til modstanderen. Gruppenkommando Nord i Tromsø deler denne opfattelse, og giver Holzauge den 13.3. ordre om at uskadeliggøre Eskimonæs. Denne aktion, "Stoßtrupp Eskimonæs" (T2), bliver ledet af Ritter selv, og gennemføres med de tre bytteslæder fra Kap Wynn. Ritter udpeger fem kammerater til at ledsage ham på turen (Nawroth, Senses, Kaiser, Novotny og Littmann). Holdet afrejser fra Hansa Bugt om eftermiddagen den 19. marts, og når efter en fire dages tur frem til den lille fangsthytte i Breivik øst for Eskimonæs. Her, om eftermiddagen den 23. marts, efterlader de deres hunde og slæder, og marcherer efter mørkets frembrud med deres våben de sidste kilometre frem til Eskimonæs.

Angrebet foregår i tussmørke sent om aftenen den 23. marts, kl. 23.10. Ifølge en intern aftale, som siger, at patruljens grønlandere ikke må involveres i kamphandlinger, forlader William Arke og Evald Simonsen stationen, da angrebet begynder, og søger sydover mod Ella Ø. Besætningen på Eskimonæs står dermed tre mand (Poulsen, Olsen, Rudi) mod seks angribere. Efter et kort, råbt replikskifte uden for huset mellem Poulsen og Ritter, uden at begge dog kan se hinanden i mørket, kommer det til ildkamp (uden tab), og efter ca. en halv times tid trækker de tre forsvarere sig tilbage i fjeldet bagved stationen. I løbet af natten følges Olsen og Rudi ind mod Revet for derfra at afsende en radiomeddelelse om faldet af Eskimonæs. Herefter begynder de deres march til fods sydover mod Ella Ø (S3), hvor patruljen nu skal samles, og hvortil de endelig når frem den 9. april. Poulsen forlader Eskimonæs området først om morgenen den 24., og begiver sig ligeledes til Revet – hvor han i øvrigt overhaler Olsen og Rudi – og derfra videre til Ella Ø (S3). Han når frem den 4. april.

Det tyske hold tager sig en fridag på Eskimonæs den 24. marts, forsyner sig af stationens proviant og udrustning, og samler patruljemedlemmernes personlige ejendele i stationens skindhytte, hvor rævepelse er hængt til tørring. Her efterlader Ritter også en besked til Slædepatruljen, med en begrundelse for ødelæggelsen af stationen. I stationshuset finder han Kurt Olsens efterladte dagbog, hvoraf det nøjagtigt fremgår, hvor i syd og nord de andre patruljemedlemmer befinder sig. Om morgenen den 25. marts, bliver der sat ild til bygningerne, undtaget skindhytten, og holdet rejser hjem mod Sabine Ø.

Episode 2: Danske kilder

Hvad forsvarsforanstaltningerne på Eskimonæs angår, så er *Kurt Olsen* med sin *dagbog* (1) tættest på begivenhederne – i hvert fald frem til det tidspunkt, hvor den falder på Ritters hænder under selve overfaldet på Eskimonæs. Sidste dagbogsnotat stammer fra 20. marts, og i dagene umiddelbart op til denne dato, når Kurt Olsen at nedfælde et par oplysninger omkring Slædepatruljens forberedelser på det kommende angreb.¹⁷ Dagbogen blev taget med hjem af tyskerne, men har ikke desto mindre overlevet krigen og ligger i dag på Arktisk Institut. I nærværende rapport kan vi imidlertid kun støtte os på dens tyske oversættelse, som (ligesom Marius Jensens dagbog (4), se ovenfor) rimeligvis blev lavet i

¹⁷ Kurt Olsen (1), s. 20ff.

OKM umiddelbart efter Holzauges hjemkomst. Også Marius Jensen bidrager, via *Elmar Drastrups* førnævnte ugebladsartikel (27), med et par linjer omkring forsvarsforanstaltningerne på Eskimonæs for de par dage, som han har opholdt sig på stationen, inden han d. 17. marts igen tog på slæderejse nordover sammen med Eli Knudsen (S2).¹⁸

Det samlede hændelsesforløb af denne centrale episode, dvs. forsvarsforanstaltninger og angrebet samt flugten fra Eskimonæs (S3), er kildemæssigt på den danske side ganske udmærket dækket af tre tekster af Ib Poulsen, hvoraf de to er skrevet kort efter krigens afslutning, endnu i 1945, mens den tredje hidrører direkte fra selve forløbet. Den første er en kortfattet, kronologisk *Oversigt over Begivenhederne Marts – Aug 1943* (18) i manuskriptform, formodentlig lavet som en hukommelseshjælp til eventuelle senere publikationer, som det indirekte fremgår af efterskriften. Denne tekst giver en omfattende oversigt over samtlige af Slædepatruljens aktiviteter og rejser i det nævnte tidsrum, og da den er affattet af patruljens ansvarlige øverstbefalende, som holdt sammen på alle trådene, kan vi opfatte den som en nøgletekst til Slædepatruljens side af historien i det hele taget. Den anden tekst er den allerede nævnte artikel fra Grønlandsposten, *De første Fjendtligheder...* (20), hvor Poulsen giver sin personlige skildring af både forsvarsforanstaltningerne på Eskimonæs, selve angrebet og endelig fodrejsen til Ella Ø (S3).¹⁹ Direkte fra denne fodrejse stammer endelig det tredje dokument, nemlig én af *Ib Poulsens advarselsbeskeder* (10) til sine mænd om, at tyskerne har indtaget Eskimonæs. Den er dateret 24. marts og anbragt af Poulsen i ”Villaen”-hytten i Loch Fyne Fjorden,²⁰ hvor Gottfried Weiß og hans kammerater fra T3-patruljeholdet (Stoßtrupp ”Ella Insel”) et par uger senere samlede den op og tog den med hjem – hvilket Weiß i øvrigt også omhyggeligt noterede på beskeden.

De to andre forsvarere af Eskimonæs, Henry Rudi og – igen – Kurt Olsen, har på et senere tidspunkt nedfældet deres oplevelser i bogform. Henry Rudis beretning er ret udførlig og fyldt med fortælleglæde. Den dækker hele forløbet på Eskimonæs og indgår i hans, til forfatteren Lars Normann Sørensen fortalte, livserindringer *Isbjørnkongen* (29) fra 1958.²¹ Rudis historie om angrebet på Eskimonæs er af naturlige årsager næsten den samme som Poulsens (20), men en parallel læsning af disse to tekster – den ene med en dansk, den anden med en norsk sigte – viser trods alt en forskellig optik, hvilket kan danne en problemstilling helt for sig selv. Kurt Olsens glimrende erindringsbog *Et Hundeliv* (30) fra 1965 endelig, sætter desværre fokus på de to efterfølgende sæsoner i Slædepatruljen (1943/44 og 1944/45), og kommer kun lejlighedsvis ind på begivenhederne fra foråret 1943. Men i forbindelse med en kort karakteristik af Ib Poulsens personlighed, har dog også han et par enkelte ord at sige om angrebet på Eskimonæs.²²

Episode 2: Tyske kilder

Også de tyske kilder er for denne episode i tæt kontakt med begivenhederne: Der foreligger fem *Radiotelegrammer* (9), som kort beretter omkring T2-rejsen – fra ordren og frem til Großadmiral Dönitz’ lykønskning for den afsluttede mission.²³

¹⁸ Drastrup (27), s. 24 (I).

¹⁹ Poulsen (20), s. 289-291.

²⁰ Mikkelsen, Nordøstgrønland, bygning nr. 373.

²¹ Rudi (29), s. 227-237.

²² Olsen (30), s. 105.

²³ Radiotelegrammer Holzaug (9), 13. og 17.3., 3. og 5.4.43.

Desuden foreligger der skriftlige vidnesbyrd fra fire af deltagerne i ”Stoßtrupp Eskimonæs”. Hermann Ritter fremlagde sit perspektiv af det forefaldne til de amerikanske myndigheder i sin *Interrogation* (16), et par måneder efter sin tilfangetagelse.²⁴ Selv om dette dokument jo ikke er nedskrevet af Ritter selv, er der næppe grund til at mistænke protokolføreren for eventuelle forsætlige manipulationer, da Ritters akkurate oplysninger netop i deres uforfalskede form var essentielt vigtige for amerikanerne med henblik på deres næste skridt i krigsførelsen. Ritters beretning om angrebet på Eskimonæs er kortfattet og saglig.

Vaclav Novotny og lægen Rudolf Sensse, har hver i breve berettet om angrebet. Den tjekkiskfødte Novotny korresponderede i 1967 med sin tidligere modstander Kurt Olsen, som Ib Poulsen, hans oprindelige adressat, havde sat ham i kontakt med. *Novotnys breve* (31) er dog ikke nemt tilgængelige, da han for det første skriver på et svært fortolkeligt blandingssprog uden ortografiske normer (engelsk i det ene og tysk i det andet brev, med tjekkiske, danske og spanske elementer i sproget), og for det andet ganske impulsivt springer frem og tilbage mellem emnerne. Hans oplysninger er derfor langt fra entydige og til tider ligefrem gådefulde.²⁵ *Sensses breve* (35) til Franz Selinger fra 1980’erne (nærmere herom under Episode 5), er derimod klart fokuserede og fri for flertydighed, og man kan kun undre sig over den detaljerigdom, som den over 75-årige læge beskriver sine 40 år gamle Grønlandsoplevelser med.²⁶

Både Novotny og Sensse kommer dog i deres tekster kun ind på enkelte aspekter af angrebet på Eskimonæs; den eneste sammenhængende fortælling om hele T2-rejsen finder vi derimod kun hos den fjerde mand, Friedrich Littmann, i hans allerede nævnte *Lebenserinnerungen* (36) fra 1987. Det tidligere nævnte forbehold over for denne tekst, nemlig dens tydeligt udtrykte afhængighedsforhold til Weiß’ bog ”Das Arktische Jahr”, gælder ikke i forbindelse med T2-rejsen, da Weiß ikke var deltager i den. Littmanns beretning kan derfor i dette punkt anses som selvstændig, og er tilmed den vigtigste kilde til denne rejse fra tysk side.²⁷

Endelig skal der her nævnes en tekst, som ganske vist ikke er skrevet af en direkte deltager i hændelserne, men som ikke desto mindre som den eneste af de samtidige kilder giver vigtige detaljeoplysninger om det tyske patruljeholds ophold på Eskimonæs. Det drejer sig om Bernt Balchen og Corey Fords artikel ”*Greenland Adventure*” (17), som i øvrigt vil blive nærmere præsenteret under Episode 5. Balchen og Ford har åbenbart under skrivningen af artiklen haft adgang til de nyeste efterretningsdokumenter omkring hændelserne, hvilket bl.a. kan påvises ved ordrette paralleller mellem deres tekst og Ritters førnævnte afhøringsprotokol (16);²⁸ og i deres tekst finder vi således den eneste gengivelse af den nævnte, af Ritter efter overfaldet i Eskimonæs efterladte besked til Slædepatruljen.²⁹

5.3. EPISODE 3: Træfningen på Sandodden (26. marts 1943)

I mellemtiden er Marius Jensen og Eli Knudsen (S2), i overensstemmelse med planen, kørt nordpå til Hochstetter, hvor de endelig på Mønstedhus fandt deres kammerat Peter Nielsen.

²⁴ *Interrogation Ritter* (16), s. 6-7.

²⁵ Vi har derfor vedlagt en afskrift af hans breve, hvor hvert afsnit har fået et referencenummer. Se Bilag 4. Om angrebet på Eskimonæs specielt: Novotny (31), nr. 45 og 47-53, samt MHM-AFS, Dok. 53/25 (nærmere forklaring om disse forkortelser findes i slutningen af Bilag 1).

²⁶ Om angrebet på Eskimonæs specielt: Sensse (35), 10.10.86, pkt. 7.

²⁷ Littmann (36), s. 34-38 og 61.

²⁸ Balchen/Ford (17), s. 26; *Interrogation Ritter* (16), s. 7.

²⁹ Balchen/Ford (17), s. 26.

Herfra følges de tre tilbage mod Eskimonæs. Den 26. marts om eftermiddagen er de på vej gennem Kuppelpasset, og Eli, som er et stykke foran sine to kammerater, fortsætter alene derfra ned til Sandodden – den station, hvor han i øvrigt to gange havde overvintret i årene før.³⁰ Marius og Peter følger i hans spor formiddagen efter (27.3.).

Ritters hold (T2), som er på vej tilbage fra Eskimonæs til Sabine Ø, befinder sig netop på Sandodden den 26. marts – og fra Kurt Olsens dagbog er de orienteret om, at tre patruljemænd er på vej sydover fra Hochstetter. Da Eli ankommer til stationen om aftenen, bliver han dræbt af et skud – kilderne er ret uenige om hvad grunden hertil egentlig er – og hans lig bliver lagt i forrådsskuret. Marius og Peter, som ankommer dagen efter, bliver taget til fange.

De to fanger bliver af det hjemrejsende T2-hold bragt til Germaniahavn, hvortil de ankommer den 30. marts. Denne tur foregår i to hold ad forskellige veje, med én fange på hvert.

Efter få dages fangenskab i Germaniahavn, bliver Peter Nielsen den 2. april løsladt af Ritter, og på sin egen slæde sendt tilbage til Sandodden, officielt med den opgave at begrave Eli Knudsen, så snart jordforholdene tillader det (S4). Fra Sandodden kører Peter imidlertid videre til Revet, og derfra direkte sydover mod Ella Ø, hvor han håber at træffe sammen med sine kammerater. På vejen samler han i Hoelsbu Olsen og Rudi op, som befinder sig på deres fodrejse fra Revet til Ella Ø (S3). De to er glade for at få et lift på Peters slæde, og sammen når de tre frem til Ella Ø den 9. april, hvor Peter endelig aflægger rapport.

Episode 3: Danske kilder

Træfningen på Sandodden kan på dansk side kun bevidnes af de to patruljemænd, der overlevede den, nemlig Marius Jensen og Peter Nielsen. Den tidligste beretning er en statusopgørelse ”*Summary of Enemy Situation in Greenland*” (15) fra amerikansk side, dateret 2. august 1943, hvor det samlede hændelsesforløb siden marts 1943 på grundlag af de på dette tidspunkt foreliggende oplysninger, bliver ridset op. Heri finder vi et syv linjers referat af Peters rapport, som han aflagte direkte efter sin ankomst til Ella Ø – dog skal vi være bevidst om, at disse hans oplysninger har passeret flere stationer inden de endelig blev nedfældet i denne rapport.³¹ Peters udførlige beretning om sine oplevelser, inklusive S4-rejsen til Ella Ø, er en del af den førnævnte artikelserie i Grønlandsposten fra 1945, og har titlen ”*Eli Knudsen falder i kamp med tyskerne, og Marius Jensen og Peter Nielsen tages til fange*” (21). Hvad endelig Marius’ beretning angår, så har vi kun den allerede nævnte, lidt tvivlsomme ugebladsartikel ”*Ung danskernes verdenskrig...*” af Elmar Drastrup (27) at støtte os på.³²

For at gøre historien komplet, så får Peters møde med Olsen og Rudi i Hoelsbu på sin rejse til Ella Ø, selvsagt også sin omtale i Rudis *Isbjørnkongen* (29).³³

Episode 3: Tyske kilder

Hvad den tyske dækning af træfningen på Sandodden angår, så drejer det sig jo om det samme hold, som stod for angrebet på Eskimonæs (T2), da episoden skete på deres hjemrejse. De skrivende deltagere i episoden er dermed de samme, nemlig – udover de førnævnte *Radiotelegrammer* (9) og Novotny, som i sine breve pudsigt nok slet ikke

³⁰ 1939/40 og 1940/41. Mikkelsen, Nordøstgrønland, s. 243-249.

³¹ Enemy Situation (15), pkt. 1d.

³² Om S2-rejsen specielt: Drastrup (27), s. 24 (I) og 22-23 (II).

³³ Rudi (29), s. 234-237.

kommer ind på træfningen på Sandodden – Ritter (16), Sensse (35) og Littmann (36).³⁴ For deres tekster gælder her det samme, som blev sagt i foregående afsnit (Episode 2: Tyske kilder).

5.4. EPISODE 4: Mødet i Myggbukta (17. april 1943)

Efter Kurt Olsens, Henry Rudis og Peter Nielsens ankomst til Ella Ø den 9. april (S3 og S4), er næsten hele Slædepatruljen samlet her; med undtagelse af Akre-fætrene, som opholder sig i Dusénfjorden – og så selvfølgelig den fangne Marius og den faldne Eli. Ifølge ordre fra landsfogeden skal patruljen nu trække sig tilbage derfra og samle sig i Scoresbysund. Den 10. april er alle tilstedeværende patruljemedlemmer således afrejst sydpå, på nær Ib Poulsen, som begiver sig på en eftersøgning efter Akre-fætrene i Dusénfjorden. Efter hjemkomsten fra denne resultatløse tur, forlader han stationen og rejser sydover som den sidste den 19. april (S6). Lidt efter rejser Akre-fætrene, som havde gemt sig i Dusénfjorden, ligeledes til Scoresbysund, og dermed er den fangne Marius Jensen det eneste patruljemedlem, som opholder sig indenfor Slædepatruljens tilsynsområde nord for Scoresbysund.

I Germaniahavn, to uger tidligere den 2. april, sidder Marius altså tilbage som tyskernes eneste fange efter Peters løsladelse. Holzauge-folkene går nu i gang med forberedelserne til to store rekognosceringsrejser, en til syd og en til nord. Rejsen mod syd har til formål at undersøge og i givet fald uskadeliggøre Ella Ø stationen, som nu, efter ødelæggelsen af Eskimonæs, er den nærmeste sikkerhedsrisiko for Holzauge. ”Stoßtrupp Ella Insel” (T3), med de fire deltagere Rudolf Sensse, Vaclav Novotny, Gottfried Weiß og Friedrich Littmann, starter sydover fra Hansa Bugt om eftermiddagen den 5. april, og ankommer til Myggbukta fem dage senere. Her bliver de fire hængende i en uge på grund af snestorm. Rejsen mod nord har officielt til hensigt at finde et velegnet sted til en eventuel reservestation til Holzauge. Ritter leder selv denne rejse (T4), og udover matrosen Karl Kaiser på en egen slæde, tager han sin lokalkyndige fange Marius Jensen med. Den 5. april afrejser de tre mænd nordover på to slæder fra Germaniahavn, samme dag som T3-holdet starter sydover fra Hansa Bugt. Efter tre dages rejse mod nord, bliver Kaiser dog sendt tilbage af Ritter med den begrundelse, at han kører for langsomt. Herefter vender Ritter og Marius deres slæde og kører mod syd – direkte via Albrecht Bugt og uden om Sabine Ø. En udbredt forklaring herfor er, at Ritter nu ønskede at inspicere T3-holdet i syd, en anden, at de to på dette punkt skiftede roller, og at Marius nu førte Ritter til Scoresbysund som sin fange. Hvad end motiverne var for deres vending, den 17. april nærmer de sig Myggbukta, hvor T3-holdet stadigvæk sidder og venter på bedre vejrforhold. Over for de fire bevæbnede mænd er Ritter nu, uanset om han og Marius faktisk allerede har skiftet roller, nødt til at optræde som tyskernes befalingsmand, og udmeldingen over for T3-holdet bliver, at de ganske rigtigt stadigvæk er på rekognosceringsrejse og agter at vende tilbage til Sabine Ø herfra.

Den 18. april er en søndag, og der bliver holdt fri af begge hold i Myggbukta. ”Stoßtrupp Ella Insel” fortsætter sin rejse den 19. april – og Ritter foreskriver sine mænd at tage ruten gennem Moskusoksefjorden og de indre fjorde, med stor sandsynlighed på Marius’ anbefaling. Denne rute er næsten dobbelt så lang som den direkte vej via Sofia Sund. Direkte efter T3-holdets afrejse, starter Marius til Ella Ø ad den direkte vej, for at advare sine kammerater dér, og efterlader Ritter i Myggbukta. Senest på dette tidspunkt er

³⁴ Radiotelegrammer (9), 3.4.43. Ritter (16), s. 7-8. Sensse (35), 10.10.86, pkt. 7; 28.12.86, stk. 3 (samt MHM-AFS, Dok. 14/39); 4.5.87 og 7.9.87, stk. 5-6. Littmann (36), s. 38-40.

rolleskiftet mellem ham og Ritter en kendsgerning. Marius når frem den 21. april, før tyskerne, og forefinder den forladte station – som nævnt før, er Ib Poulsen jo som den sidste rejst herfra den 19. april (S6). Marius rejser straks tilbage til Myggbukta for at samle Ritter op, og herfra begiver de to – Marius med Ritter som fange – sig sydover til Scoresbysund, hvor de endelig ankommer den 14. maj, uden undervejs at støde på T3-holdet igen.

”Stoßtrupp Ella Insel” ankommer udmattet til Ella Ø den 26. april, 2. Påskedag, efter den lange tur gennem de indre fjorde. Her opholder holdet sig i en uge, gør stationens udrustning ubrugelig, og rejser nordpå igen den 3. maj. På hjemturen bruger de den samme rute som på udturen, og når frem til Hansa Bugt den 15. maj efter næsten 6 ugers fravær.

Episode 4: Danske kilder

Den mest umiddelbare kilde om Slædepatruljens tilbagetrækning fra Ella Ø til Scoresbysund (S6), stammer direkte fra forløbet: Det drejer sig om to af Ib Poulsens *beskeder* (10) til Akre-fætrene med ordre om at rejse til Scoresbysund, efterladt på hans resultatløse efterlysningsrejse – og samlet op af ”Stoßtrupp Ella Insel” (T3), som passerede området kort tid efter. Det sidste er også grunden til, at den ene af dem kun foreligger i tysk oversættelse. Desuden omtales også denne rejse i de to lidt bredere fortællende beretninger, Peter Nielsens artikel ”*Eli Knudsen falder i kamp...*” (21) og Henry Rudis *Isbjørnkongen* (29).³⁵ Endelig har også den ene af Akre-fætrene, Bjarne Akre, skrevet om tilbagetrækningen til Scoresbysund i sin bog fra 1983, ”’*Heltene*’ i *Kald Krig*” (32).³⁶ I denne bog forklarer han, hvorfor de to fætre gemte sig for deres egne kammerater i Slædepatruljen: På baggrund af den officielle danske samarbejdspolitik derhjemme, var de overbevist om, at deres danske kammerater Ib Poulsen, Marius Jensen, Kurt Olsen og Eli Knudsen i virkeligheden samarbejdede med tyskerne, og var ud efter ham og hans fætter Oddvar for at myrde dem. Alle her beskrevne begivenheder fortolkes under dette aspekt i bogen, og dermed er Bjarne Akres tekst en radikal nyfortolkning af hele forløbet. Bogen kan med stor gevinst tages som genstand for en komparativ analyse sammen med det andre foreliggende kildemateriale, hvilket ville åbne op for en givende problemstilling helt for sig selv.

Om Ritters og Marius’ lange odysse (S5/T4), er der på dansk side naturligvis kun Marius Jensen selv, der kan berette. Der er to centrale kilder, som vi kan støtte os til – men igen drejer det sig kun om ”filtrerede” tredjemandsberetninger. Ligesom tilfældet var ved sit første sammenstød med tyskerne på Kap Wynn (S1), så har Marius også her aflagt en mundtlig afrapportering til sin øverstbefalende Ib Poulsen, som denne så i 1945 har gengivet i en artikel i Grønlandspostens førømtalte artikelserie, med titlen ”*Marius Jensen flygter fra tyskerne medbringende tyskernes chef som fange*” (22). I øvrigt gælder for denne tekst det samme, som ovenfor i afsnittet ”Episode 1: Danske kilder” er blevet sagt om Ib Poulsens tilsvarende artikel ”*De første Fjendtligheder...*” (20). Den anden kilde er igen Elmar Drastrups ugebladsartikel ”*Ung danskernes verdenskrig...*” (27).³⁷ Også her gælder, hvad der allerede er sagt om teksten tidligere, både hvad angår dens kvaliteter og forbeholdene mod den.

³⁵ Nielsen (21), s. 294; Rudi (29), s. 237-239.

³⁶ Akre (32), s. 55-79.

³⁷ Om S5/T4-rejsen specielt: Drastrup (27), s. 23 og 30-31 (II).

Episode 4: Tyske kilder

Tyskernes store rekognosceringspatrulje mod syd T3 ("Stoßtrupp Ella Insel") er et af de bedst dokumenterede afsnit i hele forløbet. To radiotelegrammer (9) beretter, ligesom sædvanlig, umiddelbart dagen efter i al korthed om hhv. afgang og hjemkomst samt resultater.³⁸ Desuden har alle fire deltagere skrevet om denne patruljerejse. I sin rapport (24) skriver Gottfried Weiß ganske vist kun et par saglige linjer om rejsen; derimod helliger han den i bogen "Das Arktische Jahr" (25) et helt fortælleglad kapitel, spækket med oplevelser og indtryk for næsten hver eneste dag.³⁹ Novotny bidrager i sine breve (31) med et par detaljer primært om slædeholdenes møde i Myggbukta og ubrugeliggørelsen af Ella Ø stationen.⁴⁰ Også Sensse (35) kommer kun med et par detaljer, om mødet i Myggbukta og – lidt mere delikat – om Weiß' rolle i patruljeholdet.⁴¹ Endelig giver også Littmann i sine livserindringer (36) en beretning om denne rejse, men her gælder det igen, at hans tekst, da den ganske åbent støtter sig på Weiß' bog, ikke kan anses som en helt selvstændig kilde.⁴²

For den tyske dækning af Ritters og Jensens rejse (T4/S5) gælder stort set det samme, som blev sagt om den danske i det foregående afsnit: En førstehåndsberetning kan vi kun forvente os af Ritter selv. Ikke desto mindre foreligger der også her et par radiotelegrammer (9) fra Hansa Bugt som de allertidligste vidnesbyrd.⁴³ Ritters eneste personlige vidneudsagn om den lange rejse fremgår lidt senere af hans tidligere nævnte afhøringsprotokol fra USA (16). Denne tekst holder i øvrigt nøglen til en del af gåderne omkring denne rejse, og er en central kilde, hvis man ønsker at beskæftige sig nærmere med denne interessante problemstilling.⁴⁴ Endelig kan naturligvis alle T3-rejsens deltagere (Weiß, Novotny, Sensse, Littmann) bidrage med detaljer om rejsen dér, hvor deres førnævnte respektive beretninger kommer ind på de to rejsers krydsningspunkt, nemlig mødet i Myggbukta.⁴⁵

5.5. EPISODE 5: USAAF bomber Eskimonæs (14. maj 1943). Slædepatruljen starter på ny i Dødemandsbugten

På den afbrændte station i Eskimonæs er der komplet stille i syv uger, mens alle disse hændelser står på – lige siden T2-holderet ("Stoßtrupp Eskimonæs") efterlod husene brændende om morgenen den 25. marts (se Episode 2). Kun tre gange besøger slæderejser det forladte stationsområde i disse syv uger: T3-holderet ("Stoßtrupp Ella Insel") og Ritter/Marius (T4/S5) passerer forbi sydover kort efter hinanden i de første uger i april. Til sidst passerer T3-holderet endnu engang Eskimonæs på sin hjemrejse den 9. maj – men her er det ikke engang sikkert, om de overhovedet kører ind til stationen. Ud over Marius, som ikke kan dele sine nyheder med patruljekammeraterne inden medio maj, er der således ingen i Slædepatruljen, som faktisk har set Eskimonæs siden angrebet den 23. marts, og ingen der véd, at tyskerne har nedbrændt og forladt stationen allerede et døgn efter angrebet. Man går ganske enkelt ud fra, at T2-holderet tilbage i marts har sat sig fast på Eskimonæs, og dette er sandsynligvis baggrunden for, at USAAF den 14. maj tidligt om morgenen bomber det i forvejen raserede og ellers forladte stationsområde. Lederen af

³⁸ Radiotelegrammer (9), 4.4. og 14.5.43.

³⁹ Weiß (24), s. 8; Weiß (25), s. 114-147.

⁴⁰ Novotny (31), nr. 29, 41-11 og 46. Se Bilag 4.

⁴¹ Sensse (35), 10.10.86, pkt. 7; 11.2.88, pkt. 1; 20.6.88, pkt. 1.

⁴² Littmann (36), s. 40 ff.

⁴³ Radiotelegrammer (9), 3., 7. og 14.5.43.

⁴⁴ Interrogation Ritter (16), s. 8-10.

⁴⁵ Weiß (25), s. 114-115 og 132; Novotny (31), nr. 40-43; Sensse (35), 10.10.86, pkt. 7.

dette angreb er den norskfødte oberst i USAAF, Bernt Balchen, og angrebet bliver fløjet fra Island.

I Hansa Bugt sluttede den fra Ella Ø hjemvendte T3-rejse med det ganske glædelige resultat, at hele kysten mellem Sabine Ø og Ella Ø åbenbart var fri for modstandere. Imidlertid lader Ritter og Marius, som i Myggbukta jo udtalte at ville vende tilbage til Sabine Ø, vente på sig, og der bliver nu sendt en enmands-eftersøgningspatrolje af sted sydover til Myggbukta, hvor man sidst har mødt de to. Dr. Sensse afrejser fra Hansa Bugt den 17. maj (T5). Men allerede dagen efter i Young Sound går hans slæde gennem isen, hvorved han mister slæde og hunde. Sensse bjærger sig selv og går til Sandodden, hvor han finder materialer til en selvbygget trækslæde, som han bruger på den videre færd sydover langs yderkysten. Den 26. maj når han frem til Myggbukta, og forefinder stationen forladt. Afpatruljeringen fortsætter nordpå igen gennem Loch Fyne og forbi det – nu af USAAF bombarderede – Eskimonæs. I de første uger i juni bliver hjemreisen imidlertid standset af tøbruddet i Sandodden. Sensse må så vente i ca. fem uger før havet bliver sejlbart, og bruger tiden på at sætte et kors op for Eli Knudsen.

Slædepatruljen, som jo tilbage i april ifølge ordre har måttet samle sig i Scoresbysund og dermed har rømmet hele sit tilsynsområde, begynder ”generobringen” af territoriet den 19. maj – et tidspunkt, hvor ”Stoßtrupp Ella Insel” (T3) for længst er vendt om nordpå igen, og kort efter Marius’ og Ritters (S5/T4) ankomst til Scoresbysund. Det er Marius selv, sammen med Kurt Olsen og deres, i Scoresbysund stationerede, kammerat Carlos Ziebell, som rejser nordpå for at genindtage Ella Ø stationen (S7). Hertil ankommer de tre den 1. juni, og reparerer de ødelæggelser, som T3-holdet har efterladt sig på stedet. For Kurt Olsen, i sin bog ”Et Hundeliv”, er denne rejse allerede optakten til Slædepatruljens nye sæson på kysten (1943/44): I løbet af sommeren vokser i Dødemandsbugten øst for Eskimonæs et nyt hovedkvarter frem til erstatning af den raserede Eskimonæs-station (se også Episode 7). Her holder Slædepatruljen til i kun én sæson – i øvrigt uden at der forekommer militære sammenstød på stedet – hvorefter de flytter ind i en nyopført og komfortabel station ved Sandodden, den senere Daneborg Vejrstation.

Episode 5: Danske og amerikanske kilder

Informationerne om, hvad der egentlig skete i Eskimonæs i de syv uger, der gik mellem tyskernes afbrænding i marts og det amerikanske luftbombardement i maj, er yderst beskedne. Af danskerne er Marius Jensen (S5/T4) som nævnt den eneste, der faktisk tager stationen i øjesyn mellem de to ødelæggelsesaktioner, og det skriftlige vidnesbyrd herom omfatter ikke mere end seks linjer i Elmar Drastrups i forvejen knapt så historisk-akkurate ugebladsartikel (27).⁴⁶

Også amerikanernes bombetogt mod stationen d. 14. maj er desværre kun bevidnet i én førstehåndskilde, med til gengæld skildres den her mere eller mindre udførligt. I Bernt Balchen og Corey Fords populære beretning ”*Greenland Adventure*” (17), indgår denne aktion således som en episode blandt oberst Balchens mangfoldige oplevelser gennem de første tre krigsår i Grønland.⁴⁷ Det drejer sig om en klart sensationsorienteret krigspropaganda-artikel, oprindeligt udgivet så tidligt som i februar/marts 1944 i det amerikanske ugemagasin ”*Collier’s*”, og tilmed endnu i samme år indgået i den lille antologiske bogpublikation ”*War below Zero*” om USAAF’s bedrifter i Grønland generelt

⁴⁶ Drastrup (27), s. 23 (II).

⁴⁷ Balchen/Ford (17), s. 27-28.

under den stadigvæk igangværende krig.⁴⁸ Artiklens rendyrkede krigspropagandistiske formål 'midt i kampens hede' kræver imidlertid en meget kritisk læsning af den, specielt hvad nøjagtigheden af de beskrevne hændelsesforløb angår. Det ville derfor have været ønskeligt også at lokalisere de tilsvarende logbøger fra oberst Balchens bombetogter for at kunne kontrastere den foreliggende beretning i "Greenland Adventure", men vores efterlysning efter disse dokumenter forløb desværre uden resultat. I 1958 fortæller Balchen i øvrigt de samme oplevelser endnu engang i sin selvbiografi "*Come north with me*" (28), men i denne bog er alle hans grønlandsoplevelser lodret kopieret fra "Greenland Adventure" med kun få, ubetydelige ændringer, således at denne tekst for os stort set ikke byder på nye oplysninger.⁴⁹ Men ikke desto mindre kan selv disse små ændringer være interessante at problematisere, da det jo må antages, at de er anbragt med vilje: Måske er de et resultat af de 15 års politiske udvikling, der er gået mellem de to publikationer. Den danske slædepatruljes "generobring" af det tabte territorium i Nordøstgrønland, "Ella Ø patruljen" (S7), er til gengæld kildemæssigt rimelig godt afdækket. Således finder vi de tidligste nyheder om de af T3-holdet forøvede og nu af Marius, Kurt Olsen og Carlos Ziebell forefundne ødelæggelser på Ella Ø stationen i den tidligere nævnte amerikanske statusopgørelse "*Enemy Situation...*" (15) fra august 1943.⁵⁰ Senere beretter de to deltagere Carlos Ziebell og Kurt Olsen personligt og hver for sig om denne rejse, førstnævnte i den forholdsvis korte artikel "*Ella Ø patruljen sommeren 1943*" (23) fra den allerede flere gange nævnte artikelsamling i Grønlandsposten fra 1945, og sidstnævnte tager denne rejse, som nævnt i foregående afsnit, som optakt og indledningskapitel til sin personlige erindringsbog om de sidste to sæsoner på kysten, "*Et hundeliv*" (30) fra 1965.⁵¹

Om stationen i Dødemandsbugten og dens anvendelse under kun én Slædepatrulje-sæson, mellem august 1943 og september 1944, beretter endelig tre centrale kilder. Den ældste er landsfogeden Eske Bruns allerførste samlede beretning til offentligheden om Slædepatruljens eksistens og bedrifter gennem krigen, nemlig den korte artikel i Grønlandsposten fra 16. juni 1945, "*Nordøstgrønlands danske Slædepatruljetjeneste 1941-45*" (19). Her giver han korte og præcise oplysninger om alle tre Slædepatruljens basisstationer og deres skiftende besætninger gennem de fire års patruljetjeneste under krigen, herunder altså også Dødemandsbugten.⁵² Udpegelsen af selve lokaliteten i Dødemandsbugten til det nye stationsområde, foretaget i starten af august 1943 af stationens senere leder, patruljemedlem Niels Ove Jensen, ombord på det amerikanske kystvagtfartøj USCG "Northland", bliver skildret af skibets kaptajn Charles W. Thomas i hans erindringsbog fra 1951 "*Ice is where you find it*" (26) (nærmere herom under Episode 7).⁵³ Og endelig afspiller størstedelen af Kurt Olsens erindringsbog "*Et hundeliv*" (30) sig jo som nævnt i Slædepatrulje-sæsonen 1943/44, og dermed med Dødemandsbugten som basisstation.⁵⁴

⁴⁸ Denne udgave anvendes i nærværende rapport. I øvrigt også udkommet på både norsk "Bernt Balchen og flygerne på Grønland" (1945) og dansk "Kampen om Grønland" (1947).

⁴⁹ Om bombningen af Eskimonæs specielt: Balchen (28), s. 249.

⁵⁰ Enemy Situation (15), pkt. 1g.

⁵¹ Olsen (30), s. 13-28.

⁵² Om Dødemandsbugten 1943/44 specielt: Brun (19), s. 134-135.

⁵³ Thomas (26), s. 81-87.

⁵⁴ Olsen (30), kap. 7-20.

Episode 5: Tyske kilder

Heller ikke tyskerne kan berette stort om de syv stille uger i Eskimonæs mellem deres afbrænding og amerikanernes bombardement, selv om både T3-holdet ("Stoßtrupp Ella Insel") og Ritter (T4/S5) jo ligesom nævnt, kommer forbi i dette tidsrum. Således er Gottfried Weiß den eneste, der helliger stationsresterne et par enkelte linjer i sit ellers fortælleglade kapitel om T3-rejsen i "Das Arktische Jahr".⁵⁵

Forløbet af dr. Sensses enmands-eftersøgningspatrulje for at finde den forsvundne Ritter (T5) havde i over 40 år efter begivenhederne været genstand for spekulationer: Lægen var forsvundet ud af synsfeltet, og blev først pågrebet af amerikanerne, da hans egne ekspeditions-kammerater for længst var rejst hjem til Tyskland – og efter at have tilbragt i alt ni uger alene i den arktiske vildmark (se nærmere om anholdelsen under Episode 7).

Hvor havde han færdes hen i al den tid og hvad havde han foretaget sig? Så sent som i midten af 1980'erne lykkedes det vesttyske flyveingeniør Franz Selinger ved en ren og skær tilfældighed at lokalisere dr. Sensse i den daværende DDR, og i en livlig brevkontakt berettede den gamle læge nu udførligt om dette hidtil ubelyste kapitel i forløbet. *Sensses brevveksling med Franz Selinger* (35) er således ganske klart hovedkilden til T5-rejsen.⁵⁶

De fire tidligere/samtidige tyske kilder om Sensses rejse er af naturlige grunde alle sammen præget af uklarheden omkring lægens forsvinden. Hans afrejse og rejsens eftersøgningsformål bliver endnu på selve hans afrejsedag d. 17. maj ganske regulært rapporteret til Tromsø i et Radiotelegram (9). Men allerede tre uger senere, da Holzauge får besøg af et inspektionshold hjemmefra (se nærmere herom under Episode 6), noterer den inspicerende marineofficer *Bürklen* i sin rapport (12), at lægen er savnet, og spekulerer over hans forbliven.⁵⁷ Gottfried Weiß skildrer i "Das Arktische Jahr" (25) ligeledes ganske kort lægens afrejse, og kan til sidst kun formode, at hans udeblivelse skyldes sygdom.⁵⁸ Endelig oplyser Novotny i et af sine breve til Kurt Olsen fra 1967 (31) i ret tydelige ord, hvad formålet for Sensses rejse efter hans mening egentlig var, nemlig enten at arrestere Ritter eller at likvidere ham.⁵⁹

5.6. EPISODE 6: USAAF bomber Hansa Bugt og Holzauge flytter op i fjeldet (25. maj 1943), herefter afhentning og nedlæggelse af Holzauge (7. og 17. juni 1943)

Selvom Peter Nielsen og Marius Jensen under deres fangenskab på Sabine Ø ikke opholdt sig andre steder end i Germaniahavn (se Episode 3), kunne de dog med deres kendskab til de lokale topografiske forhold regne ud, at tyskernes hovedbase rimeligvis lå ved øens største naturhavn, Hansa Bugt. Efter bombningen af det formentlig tyskbesatte Eskimonæs den 14. maj, kunne Bernt Balchen således, så snart de hertil fornødne B-24-bombere samt et favorabelt vejr var indtruffet, tage fat på den opgave at bombe fjendens hovedkvarter. To B-24 og to B-17-bombere, med Balchen personligt i en af de sidstnævnte, starter tidligt om morgenen den 25. maj fra Island mod Sabine Ø.

Efter dr. Sensses afrejse sydpå til eftersøgning efter Ritter den 17. maj, er vejrtjenesten i Hansa Bugt fortsat ligesom før, og med undtagelse af disse to er alle 16 ekspeditionsdeltagere igen samlet på stationen. Balchens fire bombemaskiner viser sig over Hansa Bugt kl. 11.45 om formiddagen den 25. maj, og forsvinder igen kl. 14.10.

⁵⁵ Weiß (25), s. 127 og 141.

⁵⁶ Om rejsens første del specielt: Sensse (35), 1. og 15.8.85; 10.10.86, pkt. 8-11; 4.5.87; 23.1./7.9.87, stk. 4; 11.2.88, pkt. 2; 20.6.88, pkt. 2.

⁵⁷ Bürklen (12), s. 4.

⁵⁸ Weiß (25), s. 150-151 og 159.

⁵⁹ Novotny (31), nr. 26.

Angrebet koster ingen menneskeliv; det eneste offer for angrebet er Alte Hütte, som bliver ramt og brænder af. Da man frygter en gentagelse af angrebet, trækker man sig endnu samme aften med alle 16 mand tilbage i fjeldet bag ved stationen, hvor der bag en stendynge bliver oprettet en "Notlager" og opsat en reserveradio. I denne lidet komfortable teltlejr tilbringer Holzauge-mandskabet så de sidste tre uger af opholdet i Grønland. Dagen efter angrebet (26.5.) får stationen i øvrigt endnu engang besøg fra luften: Et tysk fly nedkaster ti beholdere med nye forsyninger i Hansa Bugt, som var bestilt af Ritter tilbage i marts. Mændene i Notlager morer sig en del over dette sammenfald af velsignelserne oppefra i løbet af kun ét døgn.

Allerede inden bombeangrebet havde man derhjemme i Marinewetterdienst besluttet at gennemføre en inspektionsrejse til Holzauge, med det dobbelte formål at hente tre deltagere hjem pga. sygdom (Kasper, Nawroth og Pretzsch) og vurdere stationens status, ikke mindst med henblik på kommandant Ritters uransagelige handlemåde og uopklarede forsvinden. Tidligt om morgenen den 7. juni lander således en flyvebåd med to marineofficerer fra Tromsø i Pendulum Strædet, og sammen med Weiß og Kasper drøfter de situationen. Resultatet af den fire timers samtale ved iskanten bliver, at stationen under de givne vilkår sandsynligvis ikke vil kunne holdes, og at der ud over de tre sygemeldte deltagere, skal flyves yderligere tre mand hjem med det samme, nemlig Möller, Novotny og Hardt, som derved får en uplanlagt og meget forhastet afsked fra Hansa Bugt. Om formiddagen letter flyvebåden igen, og efterlader de sidste 10 mand på stedet.

Seks dage senere telegraferes fra Tromsø, at nedlæggelsen af Holzauge nu er en besluttet sag. De ti mænd i Notlager gør klar til en strengt gennemorganiseret ødelæggelse af stationens rester, udlægger depoter til de to savnede Ritter og Sensse, og venter på flyvebådens ankomst. Tidligt om morgenen den 17. juni lander denne igen i Pendulum Strædet, og nu bliver stationsresterne i Hansa Bugt afbrændt i løbet af 2½ timer og skibet sprængt. Kl. 07.07 om morgenen den 17. juni forlader de 10 sidste Holzauge-vejrfolk Hansa Bugt – og om både Ritters og Sensses skæbne hersker der uklarhed på dette tidspunkt.

Episode 6: Amerikanske kilder

Om amerikanernes bombetogt til Hansa Bugt foreligger der to kilder, som ganske godt supplerer hinanden. Således indeholder den allerede flere gange nævnte statusopgørelse "Enemy Situation..." (15) fra august 1943 et kort og informativt notat om denne bombning.⁶⁰ En mere udførlig og fortællende skildring kan vi finde hos Bernt Balchen i de to publikationer "Greenland Adventure" (17) og "Come north with me" (28). De under Episode 5 nævnte kildekritiske forbehold mod disse to tekster gælder selvsagt også her.⁶¹

Episode 6: Tyske kilder

På tysk side er der rigeligt med vidnesbyrd om bombningen af stationen i Hansa Bugt. Allerede den samme nat lykkes det at sætte reserveradioen op i Notlager og sende et Radiotelegram (9) om hændelserne til Tromsø.⁶² Også den samme aften nedfælder ekspeditionens radiotelegrafist *Helmut Scherer* (5) sit første korte dagbogsnotat i knap fire måneder, efter at Ritter tilbage i januar per ordre havde forbudt samtlige

⁶⁰ Enemy Situation (15), pkt. 1h. Det skal i øvrigt bemærkes, at bombningen af stationen i Eskimonæs d. 14. maj (se Episode 5) derimod – mærkelig nok – ikke omtales i denne ellers så omfattende statusopgørelse fra amerikansk side.

⁶¹ Balchen/Ford (17), s. 28-31; Balchen (28), s. 249-251.

⁶² Radiotelegrammer (9), 26.5.43.

dagbogsoptegnelser.⁶³ Scherers dagbog er ellers meget udførlig og illustrativ i sine daglige beskrivelser af stationens hverdagsliv, og det må betegnes som dybt beklageligt, at Ritters dagbogsforbud i januar fratog ham muligheden for at videreføre sine optegnelser netop hen over de spændende uger i foråret. En første form for offentlig afrapportering, får bombeangrebet og flytningen til Notlager endelig i inspektionsrapporterne af de to marineofficerer, som besøger stedet den 7. juni, nemlig *Freg.Kapt. Bürklen* fra Marinegruppenkommando Nord (12) og *Ob.Reg.Rat Dr. Becker* fra Marinewetterdienst (13). Da disse to herrer jo som nævnt får en statusrapport direkte fra Kasper og Weiß ved iskanten, kan oplysningerne om bombeangrebet og flytningen til Notlager i deres respektive rapporter med god samvittighed betragtes som 'førstehåndsinformationer fra anden hånd'.⁶⁴ I øvrigt er det både interessant og betryggende for historikeren at have to komplet adskilte rapporter om eksakt den samme inspektionsrejse foreliggende, hvor situationen vurderes ud fra et hhv. militærisk (Bürklen) og overordnet strategisk synspunkt (Becker). De allerede tidligere præsenterede, fortællende skildringer om Holzauge, beretter naturligvis også om bombeangrebet og etableringen af Notlager: Hos Gottfried Weiß er skildringen, ligesom vant, kort og kontant i rapporten (24) og udførligt og illustrativt i "Das Arktische Jahr" (25) – endnu engang er det i denne Weiß' populære bog, at vi finder den mest udførlige skildring af alle.⁶⁵ Friedrich Littmann endelig har i sine "Lebenserinnerungen" (36) valgt en ret sær form for beretning om bombarderingen: Han gengiver nemlig en selvlavet oversættelse af de respektive afsnit i Balchens skildring "Greenland Adventure" (17),⁶⁶ for så at indskyde et par egne bemærkninger, hvor han synes, at Balchen fremsætter noget urigtigt.⁶⁷

Lignende righoldigt viser kildegrundlaget sig, når vi vender os til de sidste tre uger i Hansa Bugt, dvs. livet i Notlager, samt afhentningen af Holzauge-mandskabet i to hug og endelig den gennemorganiserede ødelæggelse af stationens rester. Samtlige af de lige nævnte syv kildetekster, som bevidner bombningen og etableringen af Notlager, udtaler sig også om denne afsluttende episode af stationens historie: Et Radiotelegram (9) beretter om forsyningsmaskinens besøg over Hansa Bugt d. 26. maj, samt nedkastningsbeholdernes indhold, endnu selv samme dag.⁶⁸ Scherer (5) nedfælder to afsluttende dagbogsnotater den 6. og 7. juni, hvorefter han pakker dagbogen ned og betror den til sine seks rejseklare kammerater, som skal sende den hjem til hans familie.⁶⁹ De to inspektionsofficerer Bürklen (12) og Becker (13) giver i deres respektive rapporter et detaljeret førstehåndsindtryk af det fire timers møde med Holzauge-mandskabet d. 7. juni i Pendulum Strædet.⁷⁰ For Gottfried Weiß' to vigtige tekster (24 og 25) gælder her præcis det samme, som lige blev sagt om dem i forbindelse med bombeangrebet og etableringen af Notlager,⁷¹ og endelig bidrager også Friedrich Littmann (36) med et par detaljer omkring den endelige ødelæggelse af stationen og afskeden med Hansa Bugt d. 17. juni.⁷²

⁶³ Scherer (5), s. 38.

⁶⁴ Bürklen (12), s. 5-6; Becker (13), s. 6f.

⁶⁵ Weiß (24), s. 8-9; Weiß (25), s. 152-158.

⁶⁶ Grundlag for Littmanns oversættelse er i øvrigt en stærkt forkortet mellemform af Balchen/Ford (17), med titlen "War Below Zero", udkommet i: The Reader's Digest, vol. 44, nr. 265, maj 1944, s. 65-72.

⁶⁷ Littmann (36), s. 61-62.

⁶⁸ Radiotelegrammer (9), 26.5.43.

⁶⁹ Scherer (5), s. 38.

⁷⁰ Bürklen (12); Becker (13), s. 5-8.

⁷¹ Weiß (24), s. 9; Weiß (25), s. 158-161.

⁷² Littmann (36), s. 60.

Den mest centrale kilde omkring dette sidste afsnit i stationens historie er imidlertid den af Gottfried Weiß, på baggrund af hans notater, efter hjemkomsten kompilerede *videreførelse af Kriegstagebuch* (7), som dækker hver eneste af de 11 sidste dage af opholdet i Hansa Bugt, dvs. fra den 7. juni og frem til den 17. juni. Denne tekst giver de mest nøjagtige oplysninger om, hvad Holzauge-mandskabet præcist har foretaget sig på stationsområdet i Hansa Bugt i dagene op til afrejsen, og hvordan området følgelig har set ud umiddelbart efter de var rejst. Den er derfor en nøgletekst til vores historisk-arkæologiske tilgang.

En anden central nøgletekst, som i modsætning til den lige nævnte Kriegstagebuch, ligefrem er stilet til en fremtidig skattejagt på stationsområdet, skal her afslutningsvis nævnes. Det drejer sig om Vaclav Novotnys tidligere nævnte breve til Kurt Olsen fra 1967 (31), hvor Novotny, som jo allerede med den første flyvning d. 7. juni ganske uforberedt havde måttet forlade Hansa Bugt, nøjagtigt beskriver beliggenheden af et par efterladte depoter i området – heriblandt gemmestedet for sin dagbog, som han åbenbart over hals og hoved havde gemt væk i terrænet, da han tidligt om morgenen d. 7. juni fik besked på at skulle afrejse med det samme.⁷³

5.7. EPISODE 7: USCG inspicerer Hansa Bugt og Eskimonæs (21./27. juli og 5. august 1943)

Så sent som langt fremme i juli, bryder isen i Young Sound op og dr. Sensse, som jo har siddet fast og ventet i Sandodden i mere end fem uger, kan endelig rejse hjem til Sabine Ø. Hertil bruger han en lille båd, som han har fundet på Sandodden.

Det amerikanske kystvagtfartøj USCGC "Northland" med Charles W. Thomas som kaptajn, nærmer sig Pendulum Strædet natten til den 21. juli – tilfældigvis samtidig med, at også Bernt Balchen med to B-24 bombefly vender tilbage til Sabine Ø for en efterrekgnoscering. Ved 4-tiden landsætter "Northland" to styrker med i alt 34 mand i Hansa Bugt området. Stationsresterne fra Holzauge har på dette tidspunkt ligget uforstyrret i fem uger, siden de sidste 10 mand blev afhentet tilbage i juni. Stationsresterne bliver grundigt inspiceret, men ingen personer fundet, og efter fire timer i land, fortsættes rejsen sydover til Germaniahavn.

Efter sin ankomst til Hansa Bugt forefinder dr. Sensse den forladte og nedbrændte station, men har, ifølge sin egen beretning, ikke engang tid til at lede efter de til ham efterladte depoter, da han umiddelbart efter sin ankomst bliver anholdt af amerikanske soldater og indkvarteret som krigsfange ombord på USCGC "Northland". Af amerikanerne ombord på skibet får han oplyst den 27. juli som dato for sin anholdelse.

En anden passager ombord på det samme kystvagtfartøj er Niels Ove Jensen, Ib Poulsens afløser som øverstbefalende for Slædepatruljen i den nu kommende sæson, og på rejsen sydover fra Sabine Ø, finder han i begyndelsen af august den passende lokalitet for patruljens nye hovedkvarter efter den afbrændte station i Eskimonæs: Dødemandsbugten (se også Episode 5). Herfra aflægger "Northland" den 5. august et besøg på Eskimonæs, som efter bombardementet tilbage i maj og et kort besøg af den hjemvendende dr. Sensse på hans eftersøgningsrejse kort derefter (T5), har ligget urørt hen i endnu 12 uger. Formålet med "Northland"s besøg er primært at gennemsnøge stationens rester for eventuelt brugbart materiale til den nye station. Dette er således første gang siden Marius Jensens korte besøg på stationen sammen med Ritter i april, at et medlem af Slædepatruljen tager resterne af

⁷³ Novotny (31), nr. 3-7, 9, 13, 16 og 59.

Eskimonæs i øjesyn – og det er formentlig først her, at Ritters besked til Slædepatruljen, efterladt i skindhytten tilbage i marts, bliver fundet af sine adressater.

Episode 7: Amerikanske og danske kilder

Den amerikanske kystvagts landgange på Sabine Ø den 21. juli og herefter, samt USAAF's efterrekognoscering samme dag, er ganske pænt dækket af fire kilder, som dog ikke er helt uproblematiske. For det første har vi været så heldige at få fat i kopier fra *USCGC "Northland"s logbog*, dækkende de to dage 21.-22. juli (14). Her bliver kystvagtens første landgang i Hansa Bugt og dens resultater beskrevet, og det konstateres, at der ikke blev fundet personer i land. I de tre andre kilder bliver denne første resultatløse landgang imidlertid konsekvent blandet sammen med den senere, hvor dr. Sensse bliver fundet og anholdt. Det drejer sig for det første om den gammelkendte statusopgørelse "Enemy Situation..." (15), hvor både kystvagtens landgang og USAAF's luftrekognoscering kort bliver beskrevet.⁷⁴ For det andet figurerer episoden naturligvis i de tilsvarende afsnit i Bernt Balchens tekster (17 og 28).⁷⁵ Her bør man imidlertid huske, at Balchen selv er førstehandsvidne udelukkende for flyperspektivet over Hansa Bugt den 21. juli. Alt det, som han i sin tekst fortæller om landgangsstyrkens oplevelser på Sabine Ø, inklusive Sensses tilfangetagelse, er derimod genfortalt fra andres beretninger – selvom disse så tilsyneladende virkeligt stammede fra allerførste hånd (se i øvrigt kritikken af hans tekst under Episode 2). Paradoksalt nok er Balchens beretning nemlig den mest detaljerige og præcise skildring af landgangene, som vi har. Den tredje kildetekst, erindringsbogen fra 1951 "*Ice is where you find it*" (26), af selve kystvagtskibets kaptajn Charles W. Thomas, går derimod temmelig upræcis til værks, når det gælder beretningen om landgangene på Sabine Ø, samt dr. Sensses anholdelse: Thomas' skildringer passer ganske enkelt ikke sammen med beretningen i hans egen logbog; de blander åbenbart begivenheder sammen, og er i det hele taget mere fokuseret på at fortælle eventyrlige anekdoter frem for begivenhedsforløb.⁷⁶ Kystvagtens landgange på Sabine Ø med Sensses tilfangetagelse er således et kapitel, der for den amerikanske sides vedkommende møjsommeligt skal rekonstrueres på baggrund af et lidt problematisk og tit selvmodsigende kildemateriale, hvor de mest præcise oplysninger pudsigt nok stammer fra andenhåndsberetninger, mens netop førstehåndsberetningen nægter at give klare oplysninger. Vidnesbyrderne omkring *USCGC "Northland"s* – og dermed for øvrigt i det hele taget de allieredes – første gensyn med Slædepatruljens basisstation på Eskimonæs d. 5. august, er yderst beskedne. Kun i kaptajn Charles W. Thomas' anekdoteglade og upræcise erindringsbog "*Ice is where you find it*" (26) finder vi et par linjer herom – og pudsigt nok nævnes Ritters besked til Slædepatruljen, som efter vores formodning bliver fundet på dette besøg, slet ikke i denne tekst.⁷⁷

Episode 7: Tyske kilder

Om denne sidste episode er der kun én tysker, der kan berette, nemlig dr. Sensse. Også her er hans breve (35) hovedkilden, og heri beretter han om både hjemkomsten fra sin rekognosceringspatrulje (T5) i juli og sin anholdelse umiddelbart efter fremkomsten til

⁷⁴ Enemy Situation (15), pkt. 1i.

⁷⁵ Balchen/Ford (17), s. 31-35; Balchen (28), s. 251-254.

⁷⁶ Thomas (26), s. 43-56.

⁷⁷ Thomas (26), s. 86-87.

Sabine Ø.⁷⁸ Hans besøg på Eskimonæs kort efter amerikanernes bombardement i maj kommer i øvrigt også på tale her.⁷⁹

⁷⁸ Sensse (35), 15.8.85; 10.10.85, pkt. 1-5; 5.11./1.12.86.

⁷⁹ Sensse (35), 1.8.85; 10.10.86, pkt. 11.

6. Feltarbejde på ClaVering Ø og Sabine Ø sommeren 2008

Det primære formål med de arkæologiske undersøgelser var at dokumentere ekspeditionshuset på Eskimonæs, og Alte Hütte i Hansa Bugt på Sabine Ø, idet den arkæologiske beskrivelse af begge brandtomter kan sammenholdes med publicerede grundplaner over husenes oprindelige opbygning. Af sekundær prioritet var fotodokumentation og beskrivelse af andre anlæg samt opmåling og GPS positionering af de enkelte anlæg. Derudover blev der uforudset mulighed for supplerende beskrivelser af 'Lauge Kochs Guldmine' nær Eskimonæs og af den station som Nordøstgrønlands Slædepatrulje i 1943 anlagde i Dødemandsbugten til erstatning for den nedbrændte station på Eskimonæs. I det følgende kapitel beskrives de arkæologiske efterladenskaber på disse bopladser, og observationerne perspektiveres i relation til de historiske begivenheder skitseret i kap 5.

Fig 2. Udsigt over Clavering Ø's sydkyst fra Eskimonæs mod øst. På grusterrasserne nederst i billedet ses Slædepatruljen Sirius' hus, telte samt sporene efter den nedbrændte station.

6.1. Eskimonæs

Stationen på Eskimonæs er anlagt af Treaarsekspeditionen i august 1931. Den ligger smukt på en plan flade på østsiden af Eskimonæs, som Lauge Koch (Koch 1955) under en rekognoscerings-rejse i 1930 fandt velegnet til anlæggelsen af en videnskabelig station. Næsset dannes af en granitpynt, der på Clavering øens sydkyst skyder sig et par kilometer ud i Gael Hamkes Bugt. Yderst mod syd består pynten af et godt 100 m højt isskuret fjeld. Langs den sydvendte kyst på denne fjeldknode findes flere små bugte, næs og vige med eskimoiske vinterhuse og teltringe, der angiveligt har inspireret Lauge Koch til navngivningen af Eskimonæs. (Seidenfarden 1937:47). Granit pynten er forbundet til

Clavering Ø med en tombolo-lignende landtange, der dog nok ikke er en marin aflejring, men som antages at være en moræne og alluvial aflejring, hvis overflade er modificeret, da landskabet i postglaciertiden hævede sig fra havet (pers. medd. Aart Kroon). Landtangen fremstår således mod øst som værende opbygget af meget svagt markerede strandvolde, og mod vest af lidt tydeligere strandvoldsdannelser. På den vestlige side af halvøen udmunder en elv i en lidt større sydvestvendt bugt (Falskebugt), der mod vest afgrænses af endnu et granitforbjerg. På østsiden danner Eskimonæs en bugt med en strand, der i en stor bue forbinder granitforbjerget med Clavering Ø. I den sydligste eller yderste del af stranden findes en lille klippepynt, hvorved der mellem denne og det store forbjerg dannes en lille vig. Denne vig er Eskimonæs's 'havnebugt' og stationen er anlagt på de plane terrasser umiddelbart bag den lille klippe.

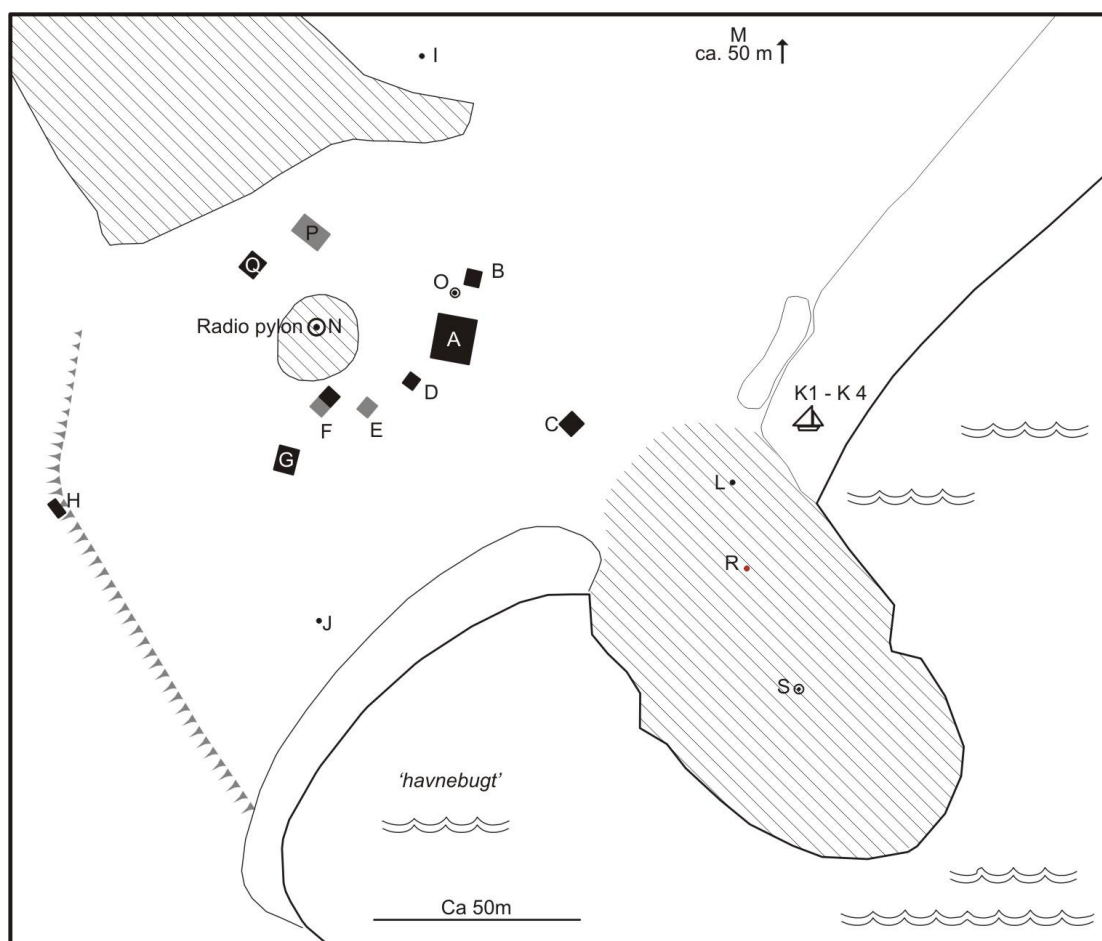

Fig 3. Skitse over Eskimonæs med indmålte anlæg og objekter markeret.

Beskrivelse af de enkelte tomter og jordfaste anlæg på Eskimonæs.

Kun stationshuset (anlæg A) er dokumenteret godt af såvel arkæologiske som historiske kilder. De mange skure, udhuse og andre anlæg, der ses spor af omkring stationshuset (anlæg B, C, D, F og G), er sjældent omtalt specifikt i de historiske kilder, hvoraf de to vigtigste er Thorson's 'landnams' beskrivelse (Thorson 1937) og Koch's ekspeditions rapport (Koch 1955). På fotografier fra Treårsekspeditionen eller fra 'fangstmandstiden' kan langt de fleste tomter dog identificeres, men deres funktion er ofte vanskelig at

bestemme. Den største tvivl og usikkerhed er knyttet til identifikationen af et af Kurt Olsen omtalt bombeskjul (Bilag 1:1), samt til afgørelsen af, hvilken hytte det var, at Ritter lod fangst / patrulje folkene skind, Dannebrog og et brev opmagasinere. Disse spørgsmål kan dog med stor sandsynlighed besvares med, at anlæg H er det af Kurt Olsen omtalte bombeskjul, og Q er hytten som Ritter lod skindene opbevare i, og som den dag i dag fremstår som en velholdt hytte.

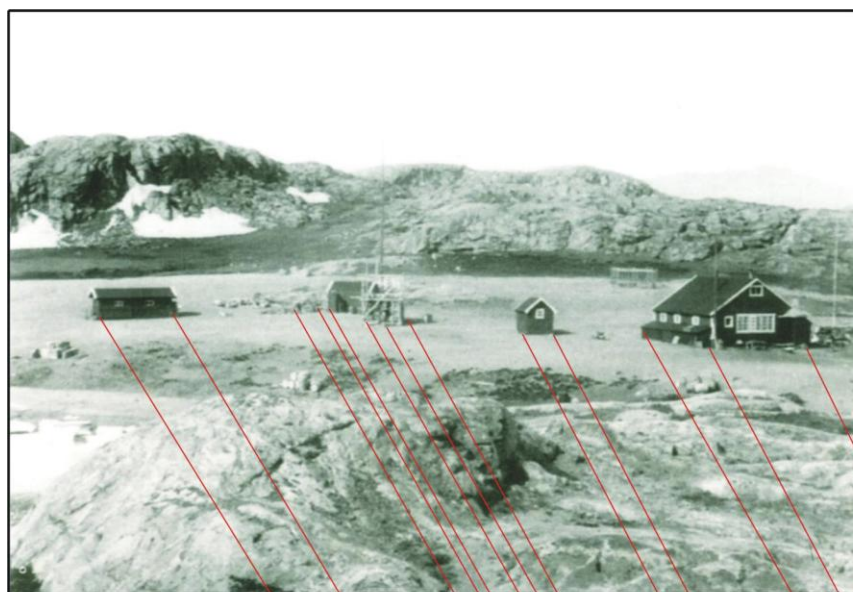

Fig 4a. Foto af Eskimonæs fra 1930'erne. Fra: Mikkelsen 2001. Den eksisterende Sirius hytte var ikke opført da dette billede blev taget, men den findes på et foto i Odsbjerg 1990 og 2000.

Fig. 4b foto af Eskimonæs fra samme vinkel som 'a'. Brandtomterne er forbundet til husene på det gamle fotografi.

Anlæg A (Stationshus)

11 X 9 m stor rektangulær brandtomt med utallige jerngenstande liggende tilsyneladende uordentligt spredt ud over det hele. Køkkenet, radiorummet, skabet i 'storstuen' og generatorens placering kan dog umiddelbart identificeres på baggrund af forekomsten af tallerkner, knive, skeer og gryder, rustne radioarmaturer, knust og smeltet porcelæn samt på det støbte fundament til generatoren (dynamo) (Fig. 10 og 15).

Fig. 5. opmåling af grundplan på Eskimonæs

Opførelsen af 'stationshuset' er detaljeret beskrevet i Treaarsekspeditionen til Chr. X's land (Thorson 1937). De af Treaarsekspeditionen opførte huse på Eskimonæs og den stadig eksisterende station på Ella Ø, var 'tvillinger', og de to bygninger er derfor beskrevet i flæng, således at beskrivelsen af selve husbygningen er baseret på opførelsen af huset på Eskimonæs (Seidenfaden 1937: 44-53), hvorimod beskrivelsen af interiør mv. tager udgangspunkt i indretningen af Ella Ø. (Seidenfaden 1937: 59-63). Der kan således forekomme forskelle i detaljen mellem de to anlæg og de publicerede beskrivelser, men dette vil i givet fald være i detaljen og uden betydning for den større sammenhæng.

Anlægget og de tilhørende fund er opmålt og tegnet i 1:10, og fordelingen af enkelte 'arkitektonisk specifikke' og 'funktionelt karakteristiske' genstande' er blevet sammenlinet med den af Seidenfaden (1937:59) publicerede grundplan (fig. 10). De tegnede genstande er endvidere beskrevet i lister og for en stor dels vedkommende fotograferet. Ved denne fremgangsmåde er det lykket at identificere mange ellers uanseelige rustne objekter, og det skal derfor understreges, at brandtomten som arkæologisk objekt og fortidsminde må siges at have et enestående potentiale som et brændt, men efterfølgende fastfrosset billede af stationslivet og krigen i Grønland.

Fundament og vægforløb

Husets grundplan tegnes tydeligst af, at bygningens 'infrastruktur' samt en stor del øvrige jerngenstande er 'nedsmeltet' *in situ*, således at de den dag i dag i vid udstrækning ligger, hvor de landede, da huset blev brændt af i 1943. Der findes dog også spor efter fundament og vægge, således ligger en rest af den nederste del af den yderste skurvæg tilbage i husets sydvesthjørne. Langs nord væggen findes planker der har understøttet gulv eller skillerum i

sideskurene, og mod nord og øst er husets afgrænsning tydeligt markeret af et terrænfald, der markerer en fundamentsvold. Formentlig har fundamentet tjent til at udjævne det let skrånende terræn. Yderligere er der ved bislaget i husets østvæg et mindre fundament af sten samt nedbrændte stolper og brædder fra trappen, der har ført op til døren på bislagets sydside. Kokosmåtten ligger stadig neden for trappen, hvor den må have ligget siden sommeren 1942 (fig. 6).

Fig.6. Bevaret kokusmåtte foran resterne af den brændte trappe ved bislaget.

Ved undersøgelsen blev der i hvert af husets 4 hjørner, og kun her, fundet en særligt tyk wire, der kan identificeres som den af Seidenfaden (1937:48) omtalte wire til forankring af husets fodrem (Fig. 11). Ud over denne velbeskrevne detalje er der mange fund, der kan genkendes på fotografier eller i publicerede beskrivelser af stationen. Disse vil neden for blive afbildet og beskrevet som eksempler på ruinens generelle tilstand. Der er ikke spor efter husets indre skillevægge, der kun kan placeres ved hjælp af Seidenfadens grundplan.

Beskrivelse af brandtomten

Dåser og bølter udgør den mest almindelige kategori blandt de mange hundrede genstande, der er tegnet og registreret i ekspeditionshuset. De rustne blikrester, bunde og låg, findes i alle dele af huset, og nogle er utvivlsomt maler- eller tjærebølter. For eksempel blev der i

Fig. 7:
Radiomasten
der oprindelig
var boltet til
hjørnet af
ekspeditions-
huset, er væltet
diagonalt ud
fra huset, og
ligger hvor
den landede
for mere end
60 år siden.

Fig 8: Foto taget
under
Treaarsekspedition
en, da masten
stadig sad boltet til
huset. Set fra
omtrent samme
vinkel som fig 7
oven for. (Koch
1955:291)

skuret langs husets nordvæg fundet bølter med delvist forkullet indhold, der ligner tjære. Andre er antagelig dåser med proviant. De fleste dåser og bølter er stærkt tæret, delvist bortrustede og fladtrykte, og identifikation af indholdet har derfor ikke været mulig. Derudover findes en stor mængde smeltede og fragmenterede genstande, der ikke umiddelbart kan identificeres. 'Oven' på dette lag af 'uidentificerbar støj' ligger en del genstandstyper der ved sammenligning med Gunnar Seidenfadens beskrivelse nemt lader sig identificere. Disse genstande samt en del øvrige iøjnefaldende sager er på fig 9 markeret med farver.

■: Tank til Delco-Light. Delco Light generatoren stod boltet til betonfundamentet, der er vist med brun. Tanken ligger altså umiddelbart ved siden af generatorens oprindelige

placering. Selve generatoren må være demonteret allerede under Anden Verdenskrig eller umiddelbart efter. ■: Køkkenmateriel. Tallerkner, potter, pander, gryder samt centralt i huset: En stor kage af knust og smelte glas og porcelæn ligger koncentreret i området, hvor køkkenet lå, samt hvor skabet med service stod i storstuen. Yderligere er der en mindre koncentration i værkstedet og/eller i det tilgrænsende skur. Denne sidstnævnte koncentration af gryder og kasseroller har muligvis været opmagasineret. ■: Komfur, ikke *in situ*. Et komfur er deponeret i skuret ved husets nordvesthjørne. I følge Seidenfadens grundplan (Seidenfaden 1937: 59) fungerede skuret under Treaarsekspeditionen som depot for ski. Et mindre gaskomfur ligger i kammeret, der under Treaarsekspeditionen var forbeholdt de grønlandske deltagere. Forklaringen på gaskomfurets placering kendes ikke. Det kan have været deponeret på husets loft og være styrtet til jorden da huset brændte. ■: Kakkellovnen. Kakkellovnen i storstuen er væltet, men ligger på sin oprindelige plads. ■: Kakkellovns skærm. Kammeret ved siden af radiorummet var ekspeditionslederens lukaf, og her ligger noget malplaceret en skærm, der i henhold til et fotografi i Drastrup (1932) oprindeligt var placeret rundt om kakkellovnen, hvor den også fungerede som sokkel for en balje med vand eller sne, der skulle varmes. Skærmen synes at være blevet fjernet inden huset brændte, hvorfor den antagelig også har ligget på loftet. ■: Hængsler og vinduesbeslag er 'aflejret' tæt på deres oprindelige placering, og de danner derfor en karakteristisk bræmme rundt langs husets vægge. ■: Radiomateriel. Radioarmaturer ligger i en veldefineret koncentration i og ved radiorummet, hvis placering og funktion således tydeligt afsløres af de arkæologiske vidnesbyrd. ■: Kurv til ballon med syre. I skuret ved husets nordvesthjørne ligger resterne af to kurve der har beskyttet balloner med syre til de mange batterier der blev ladet ved hjælp af Delco Light generatoren. En tredje kurv med en knust glasballon findes i anlæg F nord. ■: Stålwire til grundforankring. Seidenfaden (1937) beskriver detaljeret, hvordan husets fodrem blev forankret til undergrunden med en svær stålwire. Den karakteristiske tykke stålwire findes kun i husets hjørner, hvorfor der må være tale om netop denne wire, der skulle forhindre huset i at blæse bort. ■: Rest af ydervæg el. fodrem på skur. Denne rest af husets sydvestlige hjørne (øverst til venstre) er den eneste bevarede del af husets vægge, vi har registreret. Mod nord ligger to vandrette bjælker, nøjagtigt hvor skuret i henhold til Seidenfadens grundplan havde en indre skillevej. ■: Generator. Generatoren, der transformerede akkumulatorernes lave spænding op til den spænding, radioerne behøvede, stod under bordet i værkstedet ved siden af radiorummet, og der ligger den stadig, selv om bord og hus er borte. ■: Betonfundament. På et solidt fundament af beton stod i 1930'erne en dengang top moderne Delco Light strømmaskine. I dag er kun fundamentet bevaret, formentlig er motor og dynamo blevet demonteret af tyske soldater. ■: Skorstensrørene er den visuelt set mest dominerende kategori. De ligger kollapsede i det, der var storstuen. En mindre bunke ligger i grønlandernes kammer, men fotografier af Eskimonæs huset antyder ikke at der har været en skorsten i denne del af huset, derfor antages skorstensrørene her at have været deponeret på husets loft sammen med kakkellovnsskærmen. ■: Kage af smeltet glas og bly. Ved siden af dynamoen var der et skab med akkumulatorer, der blev ladet op fra dynamoen. Da huset brændte styrtede glasbeholdere med bly plader til jorden, hvor de smeltede sammen til en stor 'kage'.

Fig. 9. Rentegning af indmålte genstande på stationshuset på Eskimonæs.
 Udvalgte kategorier er farvelagt.

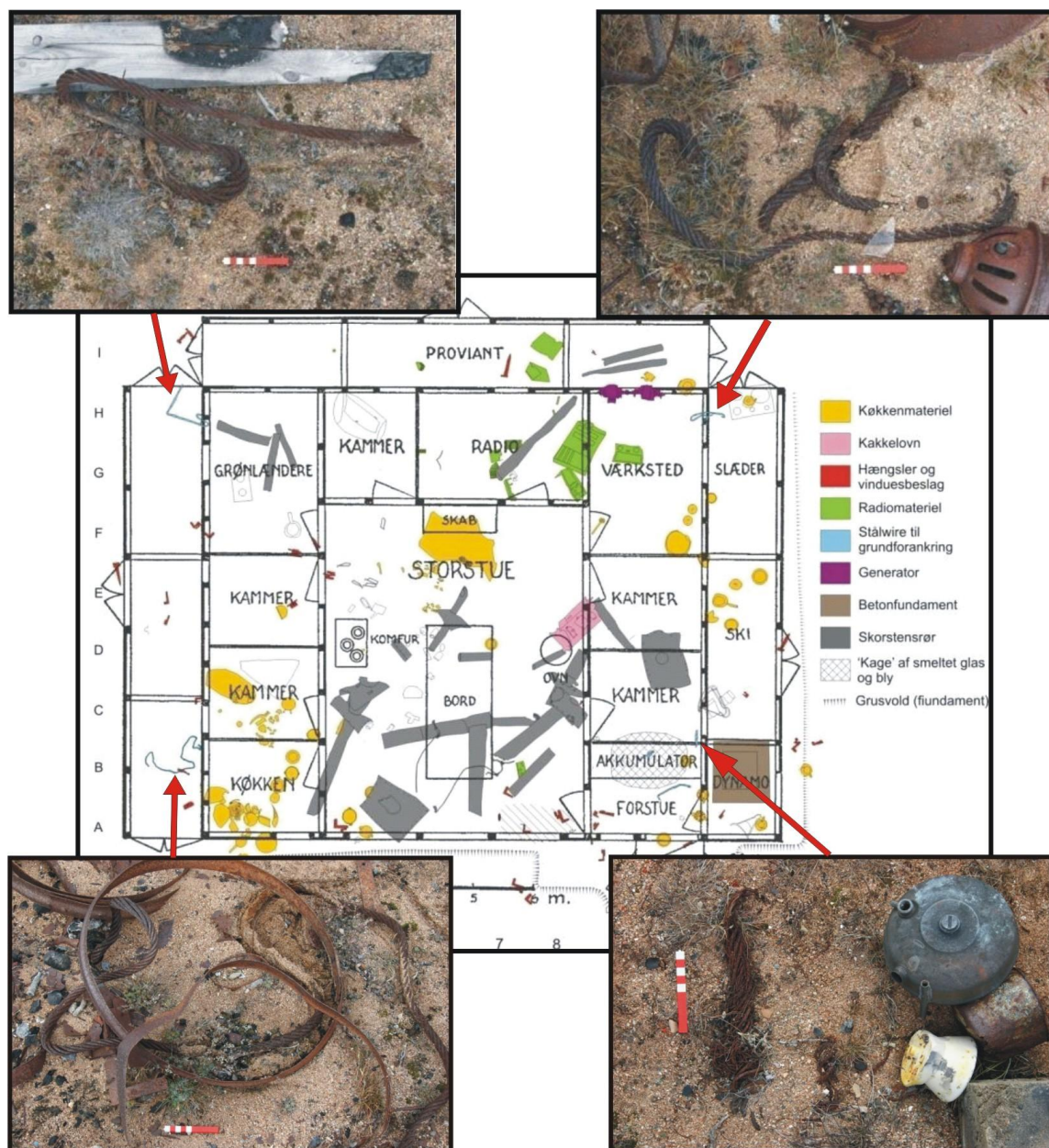

Fig. 11. I hjørnerne ligger rester af en karakteristisk kraftig wire, der blev brugt til at forankre huset i undergrunden

Stålwire til grundforankring

S 48: "vi måtte på en eller anden måde fæste huset til grunden, så det kunne stå urokkeligt under storm og uvejr. Spørgsmålet blev løst på den måde, at der i husrammens fire hjørner blev fæstet svære ståltrosser. Under hvert hjørne blev hugget et hul i jorden, så dybt som vi kunne overkomme, ståltrosserne blev snoet om tunge klippestykker og det hele støbt sammen til store cementblokke, der forankrede huset dybt i jorden."

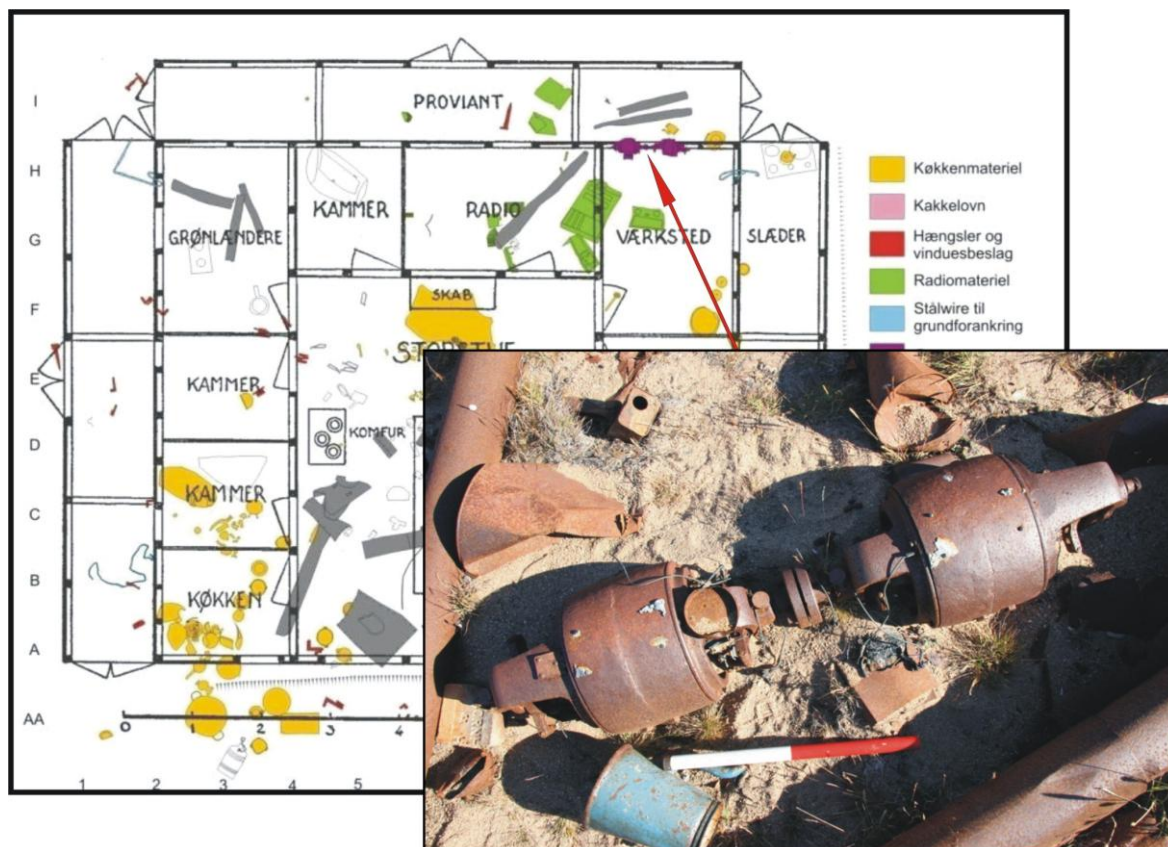

Fig. 12. Generatoren ligger i værkstedet, nær det sted den oprindelig var placeret.

Generator

Generator (i beskrivelse af værksted)

62:” Hver kubiktomme plads er optaget og så har der endda været plads til under bordet at opstille den store generator, der skal transformere motorens strøm op til de høje spændinger, der skal til for at bringe radiosenderen i funktion”.

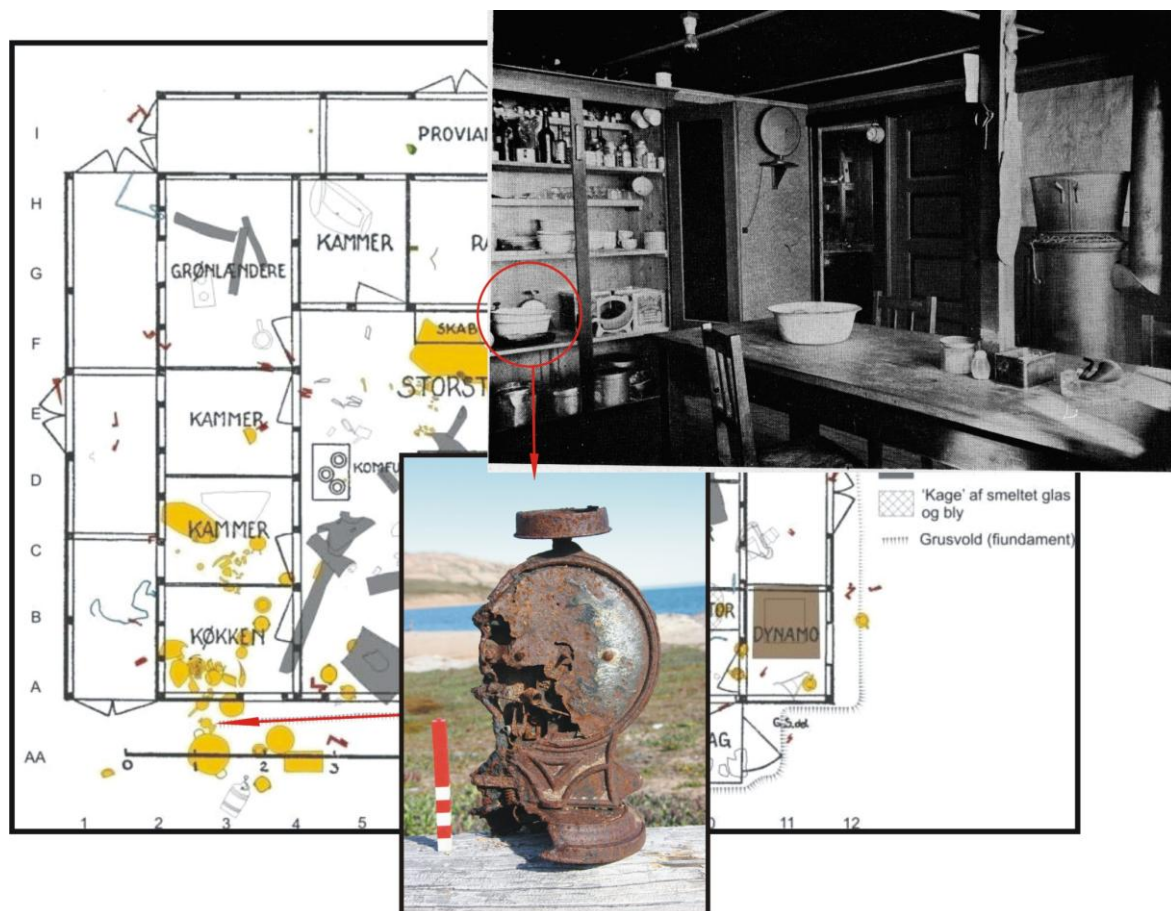

Fig. 13. En delvist smeltet vægt fra køkkenet kan genkendes på et billede fra 1930'erne.

I Elmer Drastrups dramatiske beretning om koldbrand og efterfølgende amputation af hans tær på Eskimonæs (Drastrup 1932), er der et glimrende billede af spise-(og operations) bordet i storstuen, der ved den lejlighed blev omdannet til operationsstue. I skabet bag spisebordet ses på en af de nederste hylder en vægt, der til forveksling ligner den vægt vi i 2008 fandt delvist smeltet ved køkkenet.

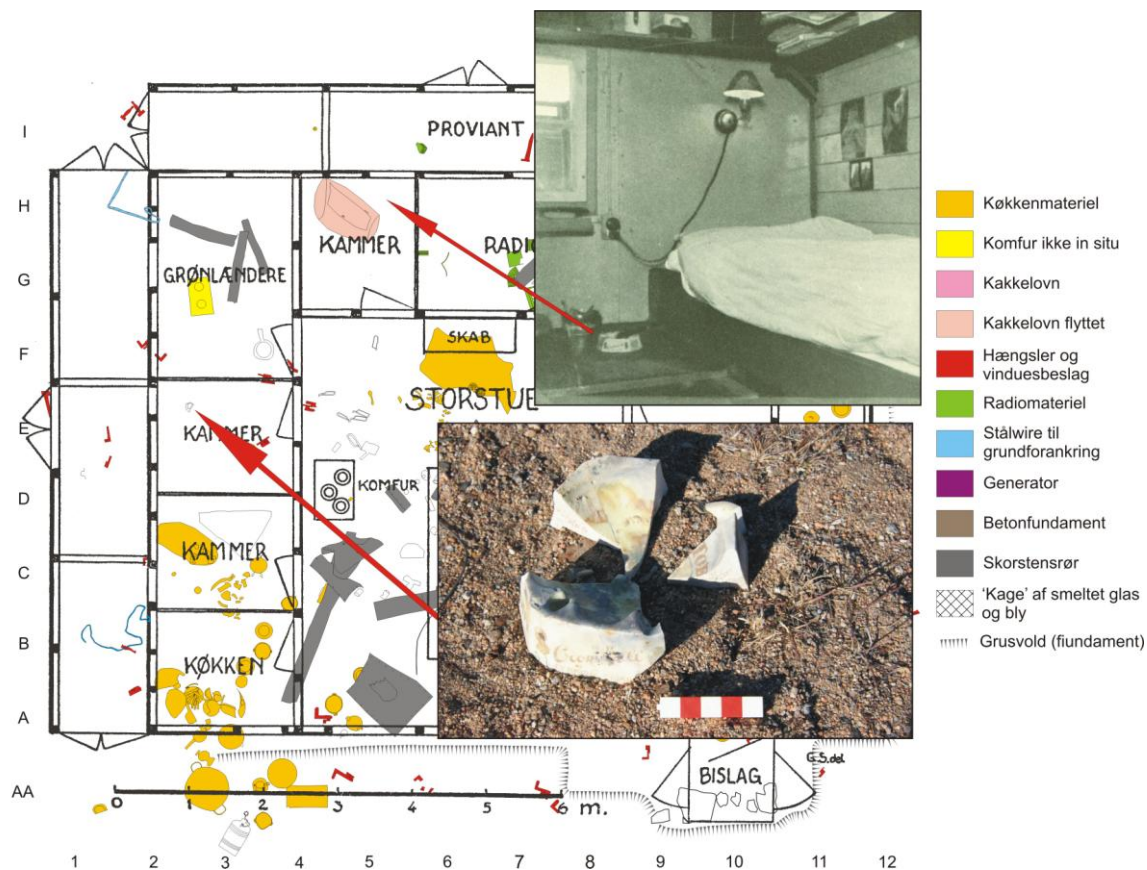

Fig. 14. Et askebæger der blev fundet i et kammer ses på bordet på et af billederne i Lauge Kochs ekspeditionsberetning.

Askebæger: En serie porcelænsfragmenter viste sig at være fragmenterne af et 'klassisk' stort askebæger. Det samme askebæger ses på et billede i Lauge Koch's publicerede beretning (Koch 1955) stående på bordet i enkeltmands-kammeret på Eskimonæs. Vi fandt stumperne af askebægeret i et (2 mands) kammer i husets sydside. Bemærk i øvrigt, at fotografiet af enmandskammeret formentlig er spejlvendt, i al fald passer placeringen af vinduet og køjen ikke med skitsen i Seidenfaden (1937).

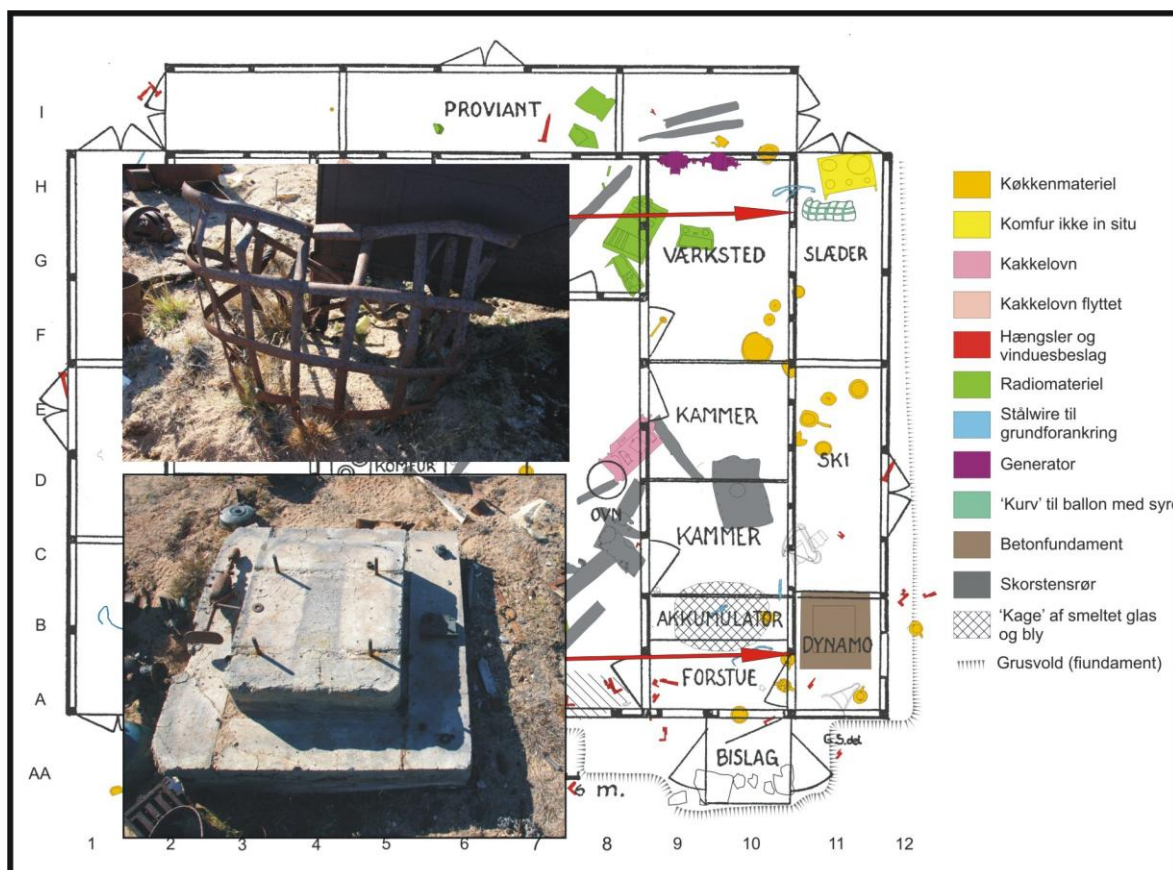

Fig. 15. Betonfundamentet i brandtomtens hjørne viser hvor generatoren stod, men dele af øvrige elektriske installationer, er også bevaret. Installationen er beskrevet af Seidenfaden (1937).

Betonfundament, akkumulatorer og balloner

52: ”den motor, der skal levere lys til stationen og kraft til radioinstallationen er en lille fiks tingest fra Delco-Light-Fabrikkerne. Da den bliver pakket ud af sin svære emballage, står den skinnende lakrød færdigmonteret til brug. Nu gælder det blot om at få sat den godt op, og Nielsen støber et solidt cementfundament, hvor fire store bolte bliver støbt fast med matematisk nøjagtighed. Mens cementen stivner må vi tæmme vores utålmodighed, men der er også nok af andre ting at tage fat på. Motoren skal arbejde i forbindelse med et mægtigt akkumulatorbatteri, og i et særligt rum ved siden af forstuen bliver stilladset, der skal bære alle cellerne sat op, det er af særligt imprægneret træ for at modstå syrevirkningen og består af svære bjælker, der kan holde den tunge vægt. Ud af kasserne kommer nu de store akvarieglas, og Nielsen overvåger selv udpakningen af de fine blyplader, der i deres omhyggelige emballage har gennemgået den lange rejse, strabadser, uden at en eneste har taget skade. Også her er det et helt lille puslespil at få anbragt alle de forskellige blyplader i glassene og få dem forbundet rigtigt. Og det allervigtigste, påfyldningen af syre, tør Nielsen ikke overlade til nogen anden. De store glasballoner står i svære flettede kurve ude på pladsen og blandingen af det farlige svovlsyre og det destillerede vand sker under iagttagelse af alle ceremonier, med syremålere og termometer.”

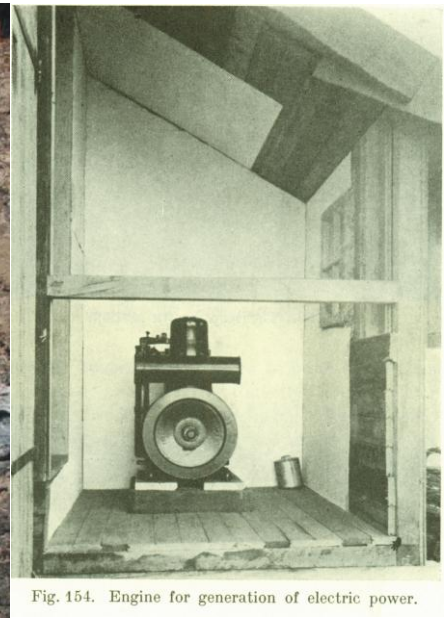

Fig. 154. Engine for generation of electric power.

Fig. 16. (herover): Tv: Tank fra Delco Light generator liggende i fundament under bislag.
Th: Delco Light installeret i stationshuset på Eskimonæs (fra Koch 1955)

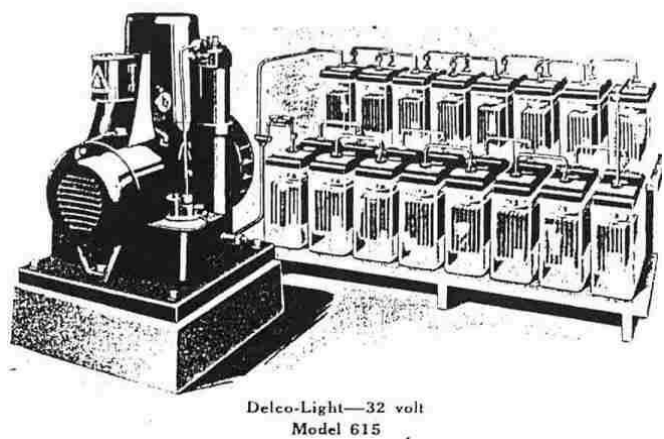

Fig. 17. tv: Reklameplakat for Delco-Light generatoren, der i første halvdel af 1900-tallet spredte lys og kraft i områder fjernt fra byernes infrastruktur. Th: Skitse fra manual med Delco-Light og tilhørende batteri konsol. (Fra: <http://www.oldengine.org/members/frank/delco.htm>)

Fig. 18.

Pengeskab med hakke, der antagelig blev brugt da de tyske soldater brød pengeskabet op under besættelsen af Eskimonæs i 1943. Hakken blev fundet i nærheden og er sat i hullet i lågen af fotografen. Det kan ikke bevises at hakken vitterlig blev brugt til at bryde pengeskabet op, men der er flere forhold der peger i den retning: For det første passer hullet i pengeskabets låge perfekt til hakkens spidse ende, og for det andet er skaftet på hakken brændt (de forkullede rester af skaftets øverste ende sidder stadig i metalbeslaget på hakkens hoved). Hakken må derfor antages at have befundet sig i et af de brændte huse, da stationen blev sat i brand.

Anlæb B (værksted)

340 x 350 cm (målt på toppen af jordvolden) Brandtomt med fundament af sten og tørv. Indgangen fra øst er markeret med et stensat dørtrin. I tomten ligger enkelte dåser og dunke, en lille motor, et sikringsskab, relæ eller lignende. To slibesten med håndsving, en sav og en enkelt digel til smeltning. Resterne af en skorsten, søm og beslag samt to madam blå kaffekander, der antagelig enten er i sekundært leje, eller som har været anvendt til andet end kaffe?

Fig. 19 Anlæg B set fra vest.

Anlæg C

Anlæg C: (Kulskur) 340 x 350 cm (målt på toppen af jordvolden) brandtomt, med enkelte sten i fundamentet. Enkelte dåser og store mængder stenkul ligger omkring tomten. Skuret har haft indgang i vest-væggen op mod det nordvestlige hjørne, hvor der er et nedtrampet område, og muligvis har der på et tidspunkt også været en dør i østvæggen, hvor der i det sydøstlige hjørne er et lignende nedtrampet område, der vender ud mod pynten. Syv m syd for tomten står den af Treaarsekspeditionen anvendte felt-esse, der blandt andet blev brugt i forbindelse med Treaarsekspeditionens forsøg på minedrift (se fig. 52).

Fig 20: anlæg C set fra vest

Anlæg D (skur, depot eller lokum?)

Brandtomt, 240 x 200 cm (målt på toppen af jordvolden) stort noget diffust fundament. Godt 50 cm fra fundamentvolden findes lodretstående brædestumper med tagpap, hvilket antagelig markerer, at der også her er tale om et skur på oprindelig 3 x 3 m. På fotografiet i Mikkelsen 2001, ser det ud til, at døren har vendt mod vest, og der kan være tale om et lokum, der senere er blevet brugt til dumpning af affald. I tomten ligger mange tøndebånd, stålwire, knuste flasker, en nedstyrtet skorsten samt en dåse fra Jensens Fabrikker. Retskrivningen på denne dåse indikerer, at dåsen er smidt i tomten flere år efter krigen, idet der anvendes det ved retskrivningsreformen af 1948 indførte å. Tomten kan med andre ord antages at have været brugt som affaldsdump. De mange glasskår og andre effekter har derfor muligvis ikke noget med tomtens oprindelige anvendelse at gøre. Tomten er i øvrigt stærkt tilsandet, mest fra V; men mærkeligt nok ligger glasskårene oven på sandet (på vestvolden), hvilket antagelig skyldes at glasskårene også er yngre 'forurening'.

Fig 21: anlæg D
set fra øst.
Målepind 40 cm.

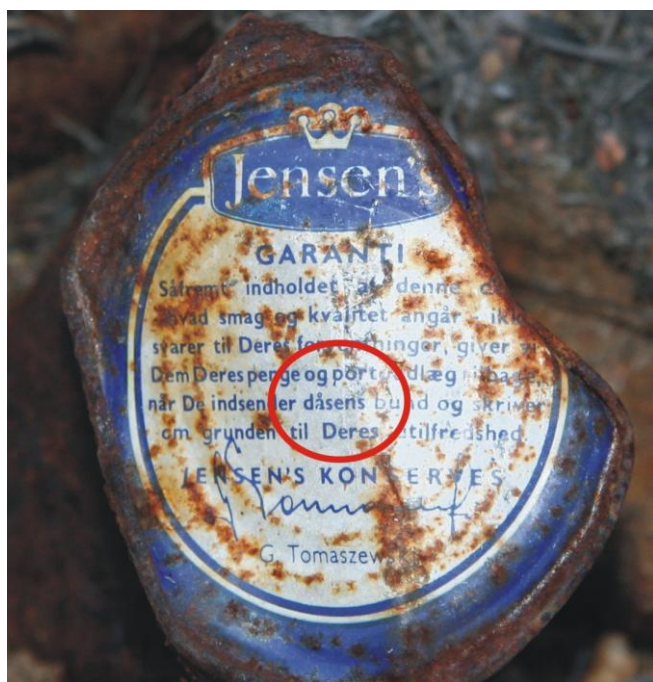

Fig 22 I Anlæg D
ligger en dåse fra
Jensens Fabrikker.
Retskrivningen viser at
ruinen i efterkrigstiden
er blevet anvendt til
affaldsdepot. Å blev
indført i 1948.

Anlæg E (Kajakstativ)

3,20 x 3,20 (afstand mellem hjørnestolperne, hvoraf 3 tilbage) stativ uden fundament. I anlægget findes mange bevarede brædder, der næsten alle er mærket af ild, 2-3 dåser, en spade og enkelte andre genstande jævnfør listen i bilag 6. Foran ligger resterne af 2 kajakker. Formentlig er her tale om grønlandernes kajakstativ. Omkring anlæg E ligger som det eneste sted en del sælknogler. En af de større planker har en lang række store skråsiddende søm, der er så karakteristisk for grønlandske stativer, der anvendes til tørring af kød.

Fig 23. Anlæg E, kajakstativ

Anlæg F

Anlæg F er en tomt, der ser ud til oprindeligt at have bestået af to måske sammenbyggede skure, hvorfor ruinen i det følgende vil blive beskrevet som F nord og F syd.

F nord: (Malerdepot) 2,00 x 4,20 m. Her er rester af tønder og flere malerbøtter står med størket tjære og pensler, hvor de blev forladt for mere end 50 år siden. Derudover er der en knust glas ballon med metalkurv, og der ser også ud til at være rester af en skorsten. De få brædder, der er tilbage er tydeligt mærket af ild, hvorfor konstruktionen må være brændt.

F syd: Dette anlæg er ikke brændt, og der ligger mange bevarede brædder, en stak bambus ved vestlige væg, samt enkelte dåser. I modsætning til Tomt F-Nord, er alle træstykker bevarede og ikke brændte, hvorfor der kan være tale henslængte genstande fra efterkrigstiden?

Anlæg G (Smedje el. værksted og depot)

Brandtomt på 4,5 x 6,8 m stor bygning, der tydeligvis har været delt i to rum: et sydligt værksted, og et nordligt depot, der i dag er karakteriseret af hundredvis af rustne dåser, hvoraf en del ses at være sprunget i forbindelse med bygningens nedbrænding.

Af fotografier og beskrivelse i Koch (1955), fremgår det, at bygningens nordlige del i en periode under Treaarsekspeditionen blev brugt til stald for heste.

Fig. 24: Anlæg F- Nord. I resterne af det brændte skur er der bøtter med tjære, hvor penslerne stadig står i. Der er en knust ballon til syre og tøndebånd fra et par tønder.

Fig 25: Anlæg F-syd. Her ligger en detl træ, hvorfra dele måske er henslængt i nyere tid.

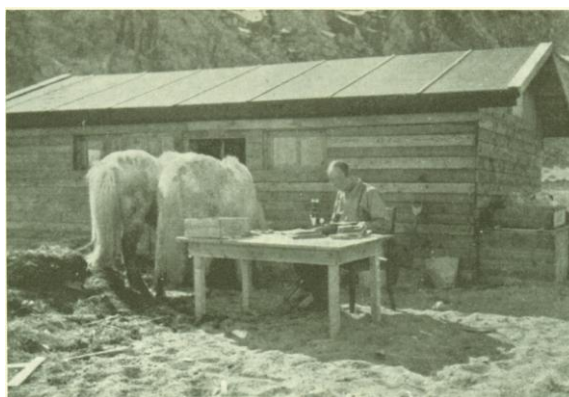

Fig.26. Laboratoriet fungerede i perioder som stald. Efter Treaarsekspeditionen var der ikke heste på stedet og de mange dåser og værktøj viser at huset i de sidste år fungerede som værksted og depot. (Foto tv. fra Koch 1955, th. Jens Fog Jensen 2008.)

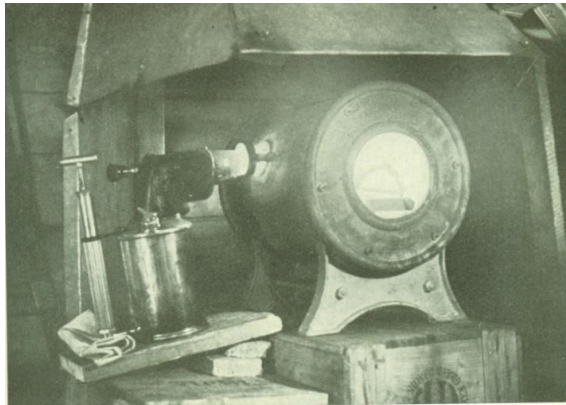

Fig. 167. Smelting furnace.

Fig 27. Til venstre: ovn til malmsmeltnig (efter Koch 1955), til højre: samme ovn, eller type ligger i brandtomten af 'laboratoriet'.

Anlæg H (bombeskjul?)

Anlæg H er et 2,90 x 1,40 x 1,40 m stort i arkitektonisk henseende ejendommeligt skur, der i modsætning til alle andre bygninger på stedet er opført ude af syne halvt nede i et bækleje, der afgrænser området mod syd. Skuret er gravet halvt ind i den sandskråning, der afgrænser terrassefladen med de øvrige anlæg, og skuret er derfor stærkt udsat for sandets bevægelser, der har presset det ud af form (Fig. 28). Anlæggets ejendommelige placering og karakter taget i betragtning sandsynliggør, at her er tale om det af Kurt Olsen (Bilag 1 .1) omtalte bombeskjul.

Fig. 28. Anlæg H (bombeskjul) set fra vest

Anlæg I (Latrin)

Bag de lave klipper umiddelbart nord for stationen findes resterne af en latrintønde nedgravet op ad en klippe (Fig. 29).

Fig. 29. Anlæg I
(latrin)

Anlæg J

Latrin el. depot ? Tæt på erosionskanten ud mod havnebugten sidder en metaltønne nedgravet i den sandede undergrund.

Anlæg K1-K4

Skibsvrag

Ved stranden umiddelbart nordøst for Anlæg A (se fig 3) ligger de delvist sønderskudte rester efter 4 fartøjer. Bådresterne bærer tydelige spor efter brand, og de må følgelig antages at være destrueret af tyske soldater eller af det bombardement, amerikanske bombefly gennemførte den 13. maj. Ved de ødelagte både står også en tønne, og stedet må altså opfattes som den lokale bedding.

K 1

7 m langt totalt udbrændt skrog af kravelbygget træskib stående på kølen i strandvold, så for- og agterstævn rager op og får resterne til at ligne et vikingeskib. Kun en lille del af skibets bund er bevaret i form af spanter med rester af de nederste 9 planker (4 på den ene side og 5 på den anden side). Mest er bevaret ind mod kølen, hvor bundplankerne er bevaret i fuld længde, hvorimod kun nogle små stumper er bevaret på de afbrændte spanter i henholdsvis 4 og 5 plankers afstand fra kølen. Skibet har haft en motor og det er isforstærket med galvaniserede jernplader.

Fig. 30.
Anlæg K 1 (skibsvrag
set fra vest)

K2

Stævn af oprindelig mindst 6 m langt klinkbygget fartøj. Båden har ikke været isforhudet, plankerne, hvoraf rester kun er bevaret af de nederste 2 (styrbord) og 4 (bagbord) stk er nittet sammen med kobbernagler. Det kan ikke ses om båden har haft motor.

Fig. 31.
Anlæg K 2
(skibsvrag
set fra øst)

Fig. 32.
Skibsvrag K 2 (
set fra sydøst)

K3

Agter del af oprindelig mindst 7 til 8 m lang kravelbygget motorbåd. Båden er ikke isforhudet, men er nogle steder repareret med galvaniseret jernplade, der er sømmet på ydersiden. Båden må have været ca. 2 m bred, idet den er knap 2 m bred på den bredeste del af det velbevarede agter parti, hvor fundamentet til forankringen af motorblokken sidder. Plankerne er samlet med jernnagler.

Fig. 33. Anlæg K 3, set fra vest, i baggrunden ses Finsch Ø

K4

Meget smuk 4,95 m lang robåd. Bortset fra et stort brændt hul i bådens styrbord side er båden hel. Alle planker med undtagelse af nogle rælingsbrædder og enkelte bundplanker omkring nogle reparationer i styrbord side er samlet med kobbernagler. I agterspejlet sidder øsken til et ror, og i selve agterspejlet er der en tilsyneladende sekundær udskæring til en rorpind. Udskæringen er udført noget groft, og ikke af den fine håndværksmæssige standard, der ellers præger jollen. Midt på rælingen er der både i styrbord og bagbord side spor af åregaffler, og forrest er der yderligere en galvaniseret åregaffel, der sidder *in situ*, og som grundet den fine indfældning i rælingen formentlig har siddet der siden båden blev bygget. Jollen er 1,62 m bred.

Fig. 34. Anlæg K4 (jolle set fra syd) Hullet i bunden er brændt langs kanten.

Anlæg L På nordsiden af den klippepynt, der adskiller 'Havnebugten' fra den store strand ved Eskimonæs, står en latrin, der formentlig oprindeligt har stået inde i et skur. I dets nuværende tilstand er der dog en fantastisk udsigt om end man skal være sig for de rustne søm.

Fig. 35.
Anlæg L-
latrin på pynt.

Anlæg M (dæmning):
Dæmningen består af brede planker og brædder, der er delvist gravet ind i brinken, og som på ydersiden, dvs. mod øst, støttes af en jordvold.

Fig. 36. Anlæg
M, dæmning set
fra sydsydøst

Anlæg N

Radiomast på klippe umiddelbart foran den eksisterende hytte på Eskimonæs og bag ved, dvs. vest for ruinerne, af de ødelagte stationsbygninger. Masten er blevet savet over og ligger i dag umiddelbart øst for klippen, medens der i det støbte betonfundament står en

afsavet stub. Masten er formentlig 'fældet' af de tyske tropper, der i 1943 ødelagde infrastrukturen på Eskimonæs.

Fig 37. Tv: 'Stub' fra radiomast stående i betonfundament. Den bøjede jernstang er yngre tilføjelse. Th: den væltede radiomast liggende foran klippe med 'stub'.

Anlæg O

Anlæg O er en afsavet mastestup. Der er nedgravet i sandet mellem Anlæg A og Anlæg B. Det vides ikke med sikkerhed om denne mast i lighed med hovedmasten (Anlæg N) er blevet fældet af tyske soldater, men afsavningen kunne tyde på, at der også her har stået en mast, som de tyske tropper har fjernet for derved at ødelægge muligheden for radiokommunikation. Mastestubben måler omkring 40 cm i højden og er 15 cm i diam, hvorfor der formentlig har været tale om en lidt lavere mast end anlæg N.

Fig. 38. Anlæg O. Stub af mast, savet over som Anlæg N, formentlig af tyske soldater.

Anlæg P

Anlæg P er et hundebur, opført af Treaarsekspeditionen omkring fem meter nord for den i 2008 tilbageværende (Sirius) hytte. Buret består af et skelet af planker beklædt med trådvæv. Den østlige del af buret er kollapsede og har været det i mange år.

Fig. 39. Anlæg P, hundegård og eksisterende Sirius hytte (Anlæg Q)

Anlæg Q

Anlæg Q er den eksisterende Sirius hytte. Denne hytte ses på et foto fra 1945 i Odsbjerg (1990), og den må derfor være identisk med den hytte hvori den tyske angrebsstyrke magasinerede skind, personlige genstande, et dannebrog og et brev til slædepatruljen, hvori Ritter beklagede sig over, at Slædepatruljen havde jagtammunition. Hytten fremstod i 2008 velholdt med relativ ny tagpap.

Fig. 40. Bombe-nedslag med pulveriseret og knust klippe omgivet af glatte klippeflader med afsprængninger.

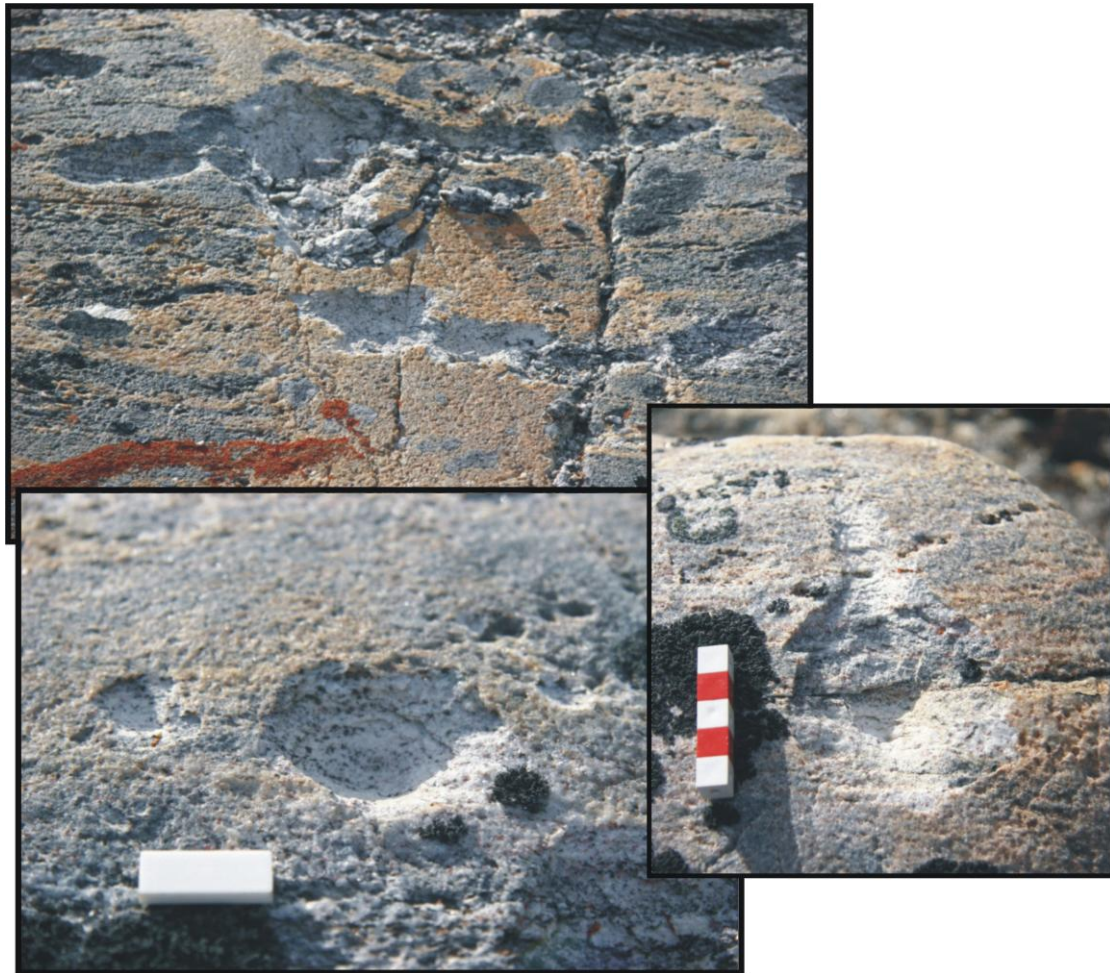

Fig. 41. Mærker efter bombenedslag på klipper øst for Eskimonæs stationen.

Anlæg R: Bombenedslag.

Ved punktet R ses knusemærker i granitfjeldet. Mærkerne antages at stamme fra bomber, nedkastet af amerikanske bombefly. Afsprængningerne findes i to veldefinerede koncentrationer med få meters mellemrum. I begge tilfælde er der tale om klynger af afskalninger omkring et centralt punkt, hvor klippen er knust til skærver og pulveriseret.

Anlæg S

Markerer den oprindelige placering af flagstangen. Flagstangen blev ødelagt under det amerikanske bombardement af Eskimonæs, og i dag ses kun forankringsbolte i klippen.

Undersøgelse af terræn

Terrænet omkring de udbrændte stationsbygninger på Eskimonæs blev undersøgt ved flere rekognosceringer, hvorunder der blev fokuseret på forskellige problemstillinger, der var rejst under studier af arkivalier og historiske kilder. Det mest presserende problem var lokaliseringen af det af Kurt Olsen (Bilag 1:1) nævnte bombeskjul, idet vi (formentlig fejlagtigt) antog at det måtte ligge skjult i klipperne bag stationen. Dernæst var lokaliseringen af de af Kurt Olsen nævnte skydestillinger på klipperne umiddelbart bag, dvs. nordvest for stationen, højt prioriteret. Derudover foretog vi en systematisk detektor

afsøgning af et ca. 20 x 12 m stort areal umiddelbart vest for området, hvor skibsvragene er efterladt, idet der i dette område findes en del huller, der til forveksling kunne ligne bombekratre fra det amerikanske luftbombardement. Sidst blev der foretaget en mere almen rekognoscering af store dele af næsset.

Under den generelle afsøgning af terrænet, blev der på toppen af klippekuden der udgør selve pynten på Eskimonæs fundet patronhylstre og dele af maskingeværbælte til maskingevær kaliber 12.7. Denne kaliber blev ikke anvendt af tyskere, hvorfor disse må stamme fra maskingeværer på det amerikanske bombefly, der overfløj, beskød og bombede Eskimonæs den 14/5-1943. Tilsvarende patronhylstre blev også fundet på klippepynten med flagstangen umiddelbart foran (øst for) Eskimonæs stationen, og patronhylstrene har i flere tilfælde et karakteristisk slagmærke ved kraven (fig. 42), der kan forklares ved at hylstrene fra stor højde er faldet mod klipperne. Enkelte 12.7 patronhylstre har dog ikke disse mærker, hvilket formentlig skyldes at de er faldet i sne eller på bevokset terræn. Hylstre og patronbæltedele blev positioneret med håndholdt Garmin GPS. De lå næsten på række øst vest, og det er nærliggende at antage, at de er droppet fra en øst-vest orienteret indflyvningsbane, men det lykkedes ikke at lokalisere flere patronhylstre der kunne bekræfte denne antagelse.

Fig. 42
Patronhylster
fra
maskingevær
på amerikansk
bombefly.
Fundet på
Eskimonæs.

GPS koordinater på fund af patronhylstre på toppen af Eskimonæs pynten

nr	genstand	koordinater	
		N	E
1	Patronhylster 12.7 (L C 42)	74°05,514'	21°17,068
2	Patronhylster 12.7 (S L 42)	74°05,513'	21°17,060
3	Patronhylster 12.7 (Cal 50 FA 28) med tydeligt slagmærke på krave	74°05,512'	21°17,040
4	Patronhylster 12.7 (Cal 50 FA 28) med tydeligt slagmærke på krave	74°05,513'	21°17,040
5	Samlestykke til patronbælte 12.7	74°05,512'	21°17,010

Undersøgelse af klippepynt foran Eskimonæs stationen.

Pynten foran Eskimonæs stationen, der skiller den lille 'havnebugt' fra den store brede bugt med den buede sandstrand på østsiden af Eskimonæs, blev minutiøst afsøgt med henblik på at lokalisere bombesplinter og mærker efter bombenedslag i klipperne. Ved denne afsøgning blev der fundet et stort antal bombesplinter spredt over pyntens nordside samt to punkter med afskalninger omkring formodede bombenedslagspunkter, der fremstår som områder af et par kvadratmeters størrelse hvor granitklippen er pulveriseret og sprængt i skærver. Rekognosceringen blev i praksis udført ved, at vi gik og kravlede rundt

og undersøgte vegetationen og især revner i klippefladerne grundigt, sådan som man ville gøre, hvis man skulle lokalisere afslag fra stenalderbebyggelse. Ved denne fremgangsmåde fik vi hurtigt øje for de små og store rustne jernsplinter, der især ligger på pyntens nord side. Ved afsøgningen af pyntens sydside blev der kun opdaget få bombesplinter, og dette på trods af at vi afsøgte sydsiden lige så grundigt som pyntens nord side. Vi konkluderede derfor, at sydsiden må have ligget i 'læ' for bombesplinterne, og at bomberne derfor må have ramt pyntens nordvendte side samt måske havisen nordfor klippepynten.

Tabel 2

Rundgang på Næsset N for naturhavnen, dvs. 'foran' og øst for brandtomterne (GPS-målinger), 28/7-08

Nr.	objekt	N	E	hjemtaget
1)	sprængt jernstykke (bombefragment?)	74°05,714'	21°16,573'	ja
2)	spidse patroner / sømdepotet	74°05,712'	21°16,556'	
3)	12.7 mg-patronhylstre a) hylster	74°05,712'	21°16,532'	
	b) hylster og patronholder (metal)	74°05,709'	21°16,517'	
4)	tre små bombesplinter	74°05,702'	21°16,501'	
5)	seksbombesplinter på klippen	74°05,703'	21°16,510'	
6)	fire bombesplinter (tre store og en lille)	74°05,699'	21°16,512'	ja
7)	en stor bombesplint (flere)	74°05,699'	21°16,505'	
8)	Agfa-dåse	74°05,695'	21°16,513'	
9)	itusprængt pladejern	74°05,691'	21°16,503'	
10)	en lille bombesplint	74°05,693'	21°16,502'	
11)	itusprængt pladejern	74°05,689'	21°16,490'	
12)	en lille bombesplint	74°05,688'	21°16,499'	
13)	en stor bombesplint	74°05,694'	21°16,496'	ja
14)	lokum (fra Treårsekspeditionen)	74°05,709'	21°16,509'	
15)	rundnæsset spidsskarp patron	74°05,716'	21°16,559'	
16)	sprængt jernstykke (ved vinkeltræ)	74°05,699'	21°16,595'	
17)	sprængt jernstykke	74°05,682'	21°16,566'	
18)	lille bombesplint	74°05,682'	21°16,526'	
19)	stor bombesplint (på stien op til flagstangen; lidt over for "depotet"	74°05,704'	21°16,548'	

Undersøgelse med metaldetektor og GPS-indmåling af bombesplinter.

I

Et område på ca. 20 x ca. 12 m på det lidt lavere liggende græsbevoksede område nord for brandtomterne blev systematisk afsøgt med metaldetektor med henblik på at få undersøgt, om bombesplinterne er spredt over hele området, eller om den koncentration af bombesplinter vi havde registreret på klippepynten foran brandtomterne, vitterlig er karakteristisk for netop dette område.

Undersøgelsen blev udført ved, at vi på hver side af ca. 20 m lange parallelle linier med ca 4 meters mellemrum afsøgte baner af to meters bredde, således, at der til slut var udført en temmelig minutøs afsøgning af et ca. 20 x 12 m stort område.

Årsagen til at netop dette område blev udvalgt til detektorundersøgelse er, at der i området afgrænset af selve stationsområdet i S, lagunen ved skibsvragene (K1-K-4) i Ø og bækken, der løber fra dæmningen (M) til lagunen ved stranden, ses et antal kraterlignende huller i jorden (diameter mellem 50 og 150 cm). Vi overvejede om der her kunne være tale om bombekratre fra de amerikanske bombemaskiners bombardement d. 14. Maj 1943, eller er der tale om hundehuller, affaldsgruber eller andet? Spørgsmålet burde kunne belyses med detektorafsøgningen, idet vi antog, at der i tilfældet af at der skulle være tale om bombekratre, ville være en relativ høj koncentration af bombesplinter i terrænet omkring hullerne.

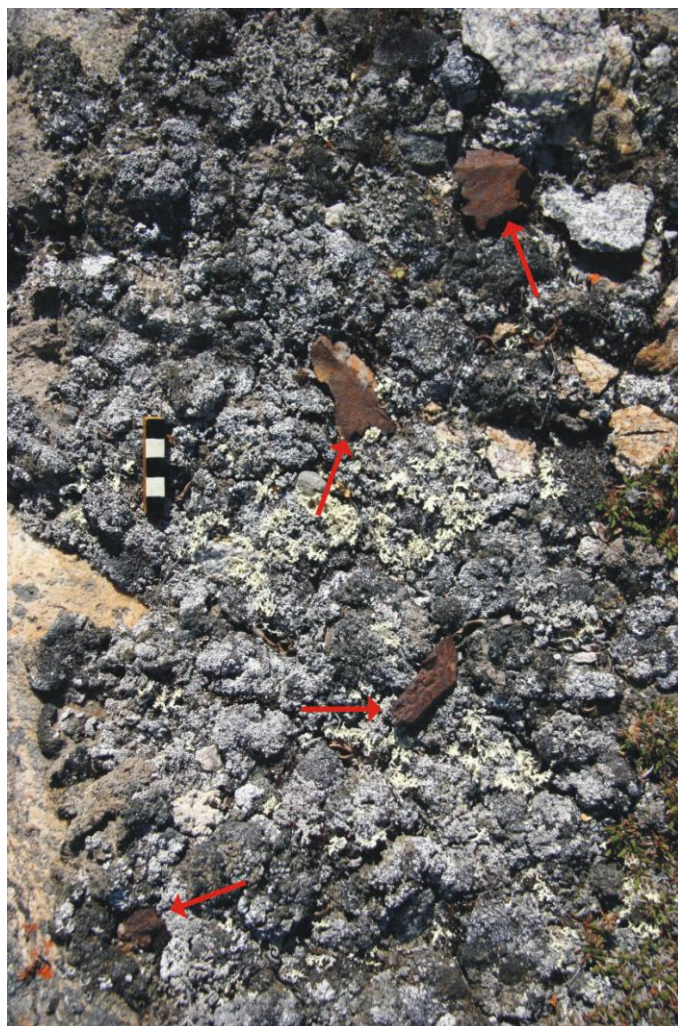

Fig 43.
Bombesplinter på klippepynt
foran Eskimonæs stationen.

Ved detektorundersøgelsen fremkom talrige metalobjekter, især patronhylstre og projektiler, men kun få bombesplinter (se tabel 3). Konklusionen er derfor, at der ikke er tale om bombekratre, men snarere hundehuller og i enkelte tilfælde måske også affaldsgruber, idet vi i et enkelt hul (nr 53 i tabel 3) fandt knogler og konservesdåser. I alt blev der ved detektorundersøgelsen fundet 14 bombesplinter (tabel 3), hvorimod der ved det manuelt afsøgte område på klippepynten blev fundet 20 bombesplinter. Ved brug af detektor i det manuelt undersøgte område vil der utvivlsomt kunne lokaliseres endnu flere bombesplinter i dette område.

Tabel 3
Gennem søgt areal: ca. 300 m²
Nummerering svarer til de tildelte GPS-numre.

Bane 1 (syd)				
Lb nr	genstandsbeskrivelse	N	E	opsam let
38	bombesplint	74°05,752'	21°16,571'	
39	sprængt metalstykke	74°05,753'	21°16,575'	
40	bombesplint	74°05,752'	21°16,567'	
41	sprængt metalstykke	74°05,751'	21°16,569'	
42	bombesplint	74°05,750'	21°16,559'	
43	afrundet projektil (passer til kort hylster HL, fx nr. 44)	74°05,748'	21°16,559'	ja
44	2 patronhylstre "1916 HL" (kort) og "III.14 1915 HL" (lang)	74°05,749'	21°16,557'	ja
45	sprængt metalstykke	74°05,749'	21°16,555'	ja
46	lille bombesplint	74°05,748'	21°16,552'	ja
47	bombesplint	74°05,746'	21°16,549'	ja
48	patronhylster "Norma Re 30 06" (affaldsgrube)	74°05,744'	21°16,545'	ja
49	patronhylster "II.14 1916 HL" med projektil (råddent)	74°05,745'	21°16,536'	
50	bombesplint	74°05,747'	21°16,539'	
51	fladtrykt projektil (militærtype)	74°05,749'	21°16,553'	ja
52	bombesplint	74°05,749'	21°16,556'	
53	bombesplint, samt 5 patronhylstre i kanten af gruben (fangstmandsammunition); desuden 2 moskusknogler (venstre albue-/spoleben og overarmsknogle; gnavet på overarmsknoglen, evt. fra hunde?)	74°05,752'	21°16,551'	
Bane 2 (midterst)				
54	fladtrykt projektil	74°05,756'	21°16,568'	ja
55	2 små bombesplinter (i 1 m afstand fra hinanden)	74°05,755'	21°16,563'	
56	2 små bombesplinter (i ½ m afstand fra hinanden)	74°05,754'	21°16,558'	ja
57	lille bombesplint	74°05,753'	21°16,555'	
58	blyklump	74°05,753'	21°16,552'	ja
59	sprængt projektil [magen til nr. 51]	74°05,748'	21°16,539'	ja
60	<i>mangler</i>			
Bane 3 (nord)				
61	sprængt metalstykke	74°05,751'	21°16,538'	
62	bombesplint	74°05,758'	21°16,561'	
63	sprængt metalstykke	74°05,757'	21°16,561'	
64	sprængt metalstykke + bombesplint (½ m afstand fra hinanden)	74°05,757'	21°16,555'	
65	bombesplint	74°05,756'	21°16,552'	
66	mærkeligt projektil	74°05,757'	21°16,516'	ja
67	projektil [magen til nr. 43]	74°05,754'	21°16,536'	
68	bombesplint	74°05,753'	21°16,534'	
69	bombesplint	74°05,752'	21°16,530'	
70	sprængt projektil	74°05,753'	21°16,527'	ja
71	bombesplint	74°05,756'	21°16,529'	
72	bombesplint	74°05,759'	21°16,544'	
73	sprængt metalstykke	74°05,760'	21°16,549'	
74	sprængt metalstykke	74°05,761'	21°16,554'	

Arkæologiske spor af det amerikanske luftbombardement

Sammenholdes resultaterne af detektorundersøgelsen og den minutiøse gennemgang af klippepynten med brandtomternes bevaringstilstand og lokaliseringen af sprængmærker i klipperne, tegner sig et billede af, at bombesværmen fra det amerikanske bombefly formentlig har ramt i havet og på klipperne umiddelbart øst for Eskimonæs (fig 3). Til støtte for denne antagelse taler: 1) De to bombenedslag, er lokaliseret på den lille pynt umiddelbart øst for brandtomterne. 2) Den omtalte koncentrationen af bombesplinter på nordsiden af klippepynten, samt 3) den relative mangel på bombesplinter på pyntens sydside. 4) Det lave antal bombesplinter i det detektorafsøgte område stemmer derudover dårligt overens med, at hullerne skulle være bombekratere. Snarere er der altså, for så vidt angår de 'underlige huller', tale om hundehuller, eller måske i enkelte tilfælde affaldsgruber. Tilsvarende kan det med stor sikkerhed udelukkes, at nogle af bomberne skulle have ramt bygningerne som fuldtræffere, idet ruinerne dels ikke bærer tegn på at være blevet sprængt (og spredt i terrænet), og dels er der (bortset fra eksploderede konservesdåser) ikke observeret et eneste eksempel på sprængte metaldele eller metalplade, der er perforeret af sprængstykker.

Guldminen

Introduktion

Øst for Eskimonæs ligger 'guldminen', hvor en forsøgsbrydning blev iværksat under Treårsekspeditionen (Secher 2004). I dette område findes tre lokaliteter med spor efter treårsekspeditionens aktiviteter. 1) I vigen Bådstedet findes 'props' (stolper til afstivning af mineskakt) samt en varde med beretning fra 1933 om minens anlæggelse. 2) rester efter den sprængte og lukkede mineskakt. Samt 3) affald og spor efter minearbejdernes lejr. I det følgende vil disse lokaliteter og de arkæologiske spor blive beskrevet. Detaljerede undersøgelser blev ikke udført i dette område, hvor besigtigelsen kun havde karakter af rekognoscering. For beskrivelse af eskimoiske ruiner i Bådsted henvises til Sørensen et. al. 2009.

Bådstedet.

Midt i vigen Bådsted ligger en lille pynt, med en velbygget knap mandshøj varde. I varden ligger et syltetøjsglas med afskrift af Treårsekspeditionens oprindelige vardeberetning:

"Den treårige østgrønlandsekspedition 1931-34

Besøgte dette sted første gang på undersøgelse med malm brydning for øje den 16/7 1933 sammen med Bergingeniør O. Eklund og Phil Lic. P. Malmqvist. Arbejdet med brydning igangsattes d. 18/7. Området her ligger inden for den del af Clavering Øen, der den 17/7 1933 blev beslaglagt efter international sædvane for malm brydning. Dette område har sit centrum i den danske station Eskimonæs, hvor det originale [Ind.... nings] dokument forefindes.

Clavering øen d. 20/7-1933

Til vitterlighed

T[ulæseligt] Sørensen

Gunnar Seidenfarden

Johan Gustavson

Varden tømt og original udtaget den 18/6 – 1969

Knud Walder og Henning "Sirius"

Yderligere en hilsen fra Karin og Anders Stensson 24/8 1991 Deltagere i den internationale Notrdøstgrønlandsekspedition."

Da kun en enkelt 'Sørensen' nemlig Thorvald Sørensen deltog i Treårsekspeditionen, må det være dette fornavn, der er ulæseligt.

Props

Få meter nord for klippepyntens rod ligger en lille bunke props, dvs. træstolper, der anvendes til afstivning af en mineskakt. Derudover er der ikke ved Bådsted set yderligere spor efter Treårsekspeditionen.

Minen

Mineskakt blev af sikkerhedsmæssige årsager sprængt i 1960, og indgangen er i dag blokeret af nedskredet jord. Et mindre hul tillader et kig ind i de inderste tilbageværende dele af skakten, og det kunne konstateres, at skakten er fyldt af is til en afstand af ca. 20 cm fra loftet. Ved skakten ligger brædder og enkelte trækasser med pyrit.

Fig. 44. mineområdet set fra nord. T. Krause står i umiddelbar nærhed af indgangen til mineskakten. Jorden er farvet af mineraludfældelser.

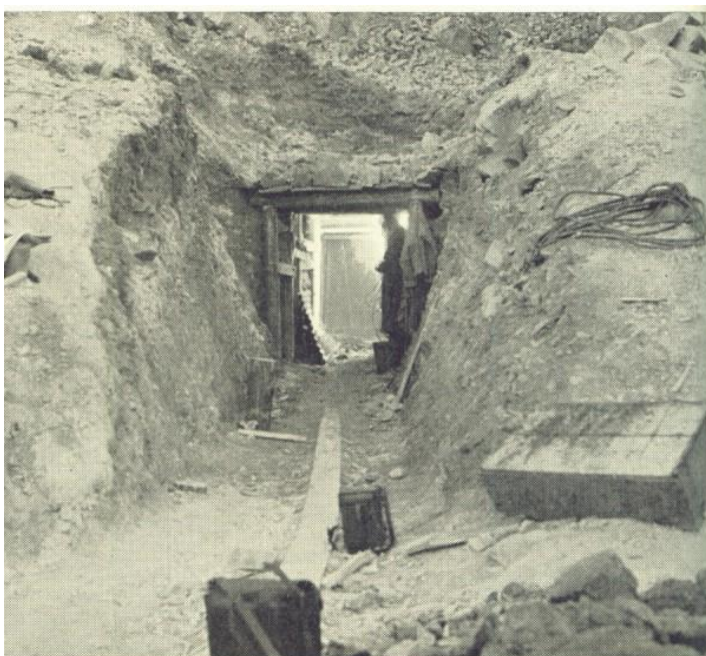

Fig. 45. Indgang til minen. Fra Backlund 1937

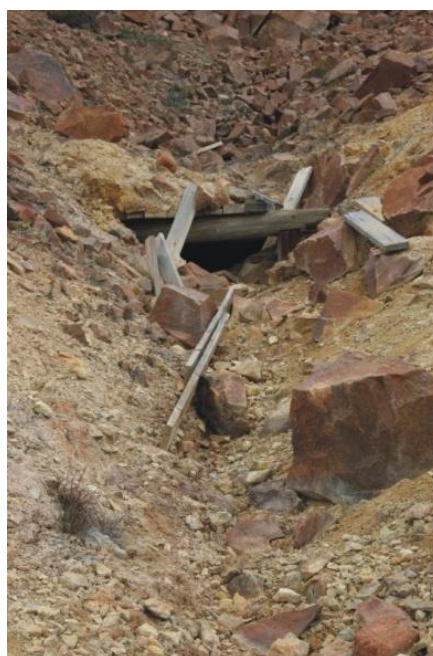

Fig. 46. Den sammenstyrtede indgang til minen 2008

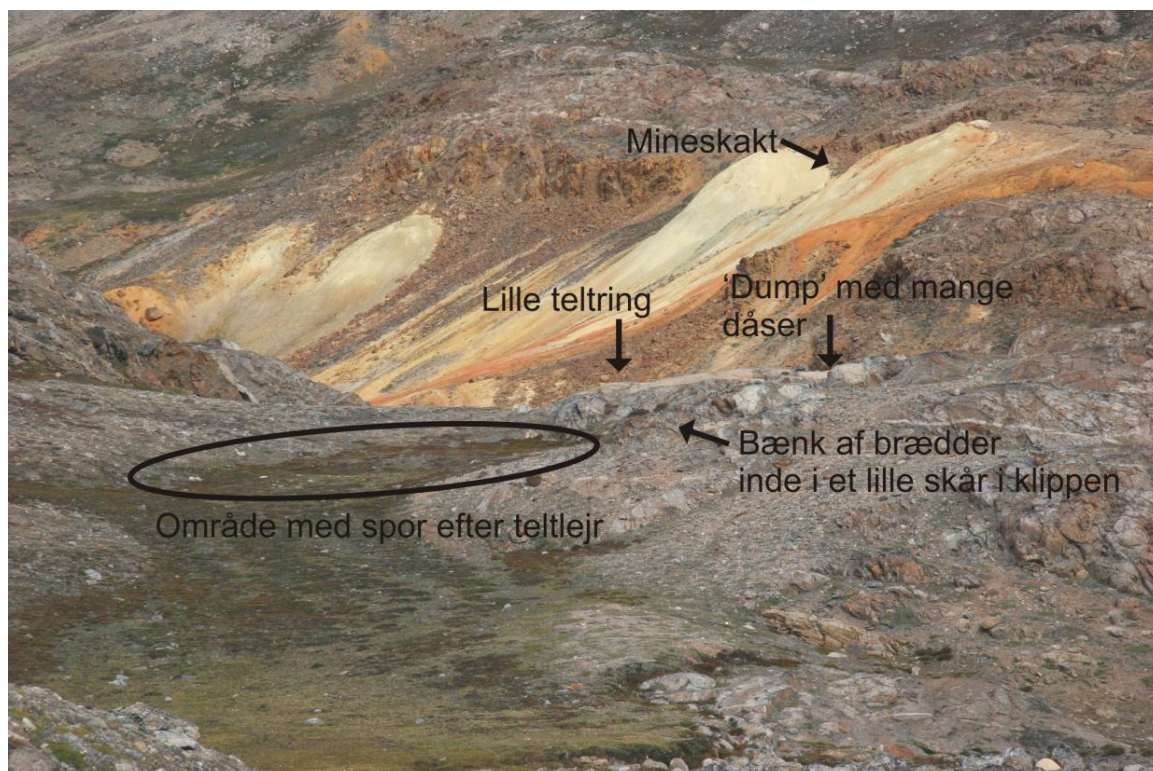

Fig. 47. Oversigt over 'guldminen' og den tilstødende minearbejderlejr. Set fra Vest.

Fig. 48.
Konservesdåser i minearbejderlejren

Vest for minen ligger en slugt eller dal med en bæk der strømmer ned til Bådsted. Umiddelbart vest for denne er der afrundede klippepartier, med en indbydende græsbevokset eng, hvor der er tydelige spor efter geologerne og minearbejdernes lejr. Tydeligst syner talrige rustne konservesdåser, der ligger i en stor bunke ved en lav klippekant på toppen af klipperne, og som også er spredt i terrænet (se fig. 48 og 50). I samme område findes en lille cirkulær stensætning, der kan være resterne af en teltring til det af Backlund nævnte udstyrstelt. Men der kan også være tale om kantsten til en presenning til afdækning af noget af det udstyr, minefolkene medbragte. Selve teltlejren har formentlig ligget på en stor nogenlunde jævn 'plæne', hvor der på midten ligger en ildfast sten mrk. Höganæs 2. Det ses, at de af Lauge Koch indforskrevne bjergværksfolk i dette tilfælde var svenske. Formentlig har stenen været brugt som underlæg for et kogeapparat. Et par meter nord for stenen ligger en ske, men ellers er der ingen efterladenskaber, der viser at netop denne 'plæne' skulle være det sted teltene stod. Ved 'plænen' sydlige side ligger en del brædder op ad klipperne; det ligner en fragmenteret bänk.

Forsøgsbrydningen blev standset efter kort tids aktivitet, idet malmens lødighed viste sig alt for lav til, at forekomsten kunne have kommercielle interesser (Secher 2004). De frugtesløse anstrengelser er formentlig blevet skyllet ned med et par genstande inden lejren blev pakket sammen og forladt (se fig. 50).

Fig. 49. Lille teltring eller sten fra presennings-overdækning i minearbejderlejren.

Fig.50. Flaske og konservesdåser

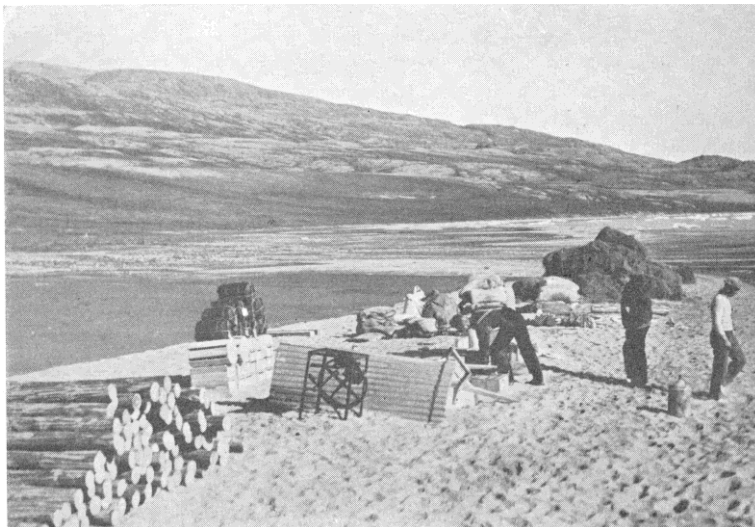

Fig. 51: Udstyr til guldminen, centralt i billedet står en esse. Formentlig den samme esse som ses på billedet th. (fig. 52) (Foto fra Koch 1955).

Fig. 52: Esse stående nær anlæg xx på Eskimonæs.

Fig. 53:
Treearsekspeditionen
havde fem heste med til
Eskimonæs, her ses en
klargjort til transport af
materiel ved guldminen.
Foto fra Lauge Koch
1955: s 126 fig. 58.

Fig 54 Blandt de relativt
få knogler der ses på
jordoverfladen ved
Eskimonæs er et næsten
komplet hestekranium.

Dødemandsbugten

Dødemandsbugten er en stor sydvendt bugt på sydsiden af Clavering Ø omtrent 12 km øst for Eskimonæs. Dødemandsbugten er mest kendt for områdets største Inuit vinterboplads, hvor arkæologen Helge Larsen fra Nationalmuseet foretog omfattende arkæologiske undersøgelser under Treaartsekspeditionen (Larsen 1934). Dødemandsbugten rummer imidlertid også resterne af den station, slædepatruljen med støtte fra USCG opførte i 1943 til erstatning for den ødelagte station på Eskimonæs (Odsbjerg 2000). I Dødemandsbugten har der ikke været ildkamp og stationen var kun i anvendelse indtil 1944, hvor Slædepatruljen flyttede sin base til Sandodden i Young Sund. Eskimonæs er altså blevet forladt planmæssigt, og det meste materiel er ryddet fra området. På højdedragene umiddelbart bag det forfaldne stationshus findes to markante skydestillinger eller maskingeværreder bygget af olietromler fyldt med sten. De militære anlæg i Dødemandsbugten adskiller sig på det punkt markant fra Eskimonæs. Af hensyn til vor samlede præsentation af sporene efter Anden verdenskrig i Nordøstgrønland, er anlæggene blevet opmålt og beskrevet og dokumenteret fotografisk.

I Dødemandsbugten registreredes 5 anlæg:

- A) slædepatruljens hus fra 1943, der fremstår som en stærkt forfalden hytte. B) Nedbrændt? skur umiddelbart vest for slædepatruljens hus. C) gulv yderligere ca. 50 m mod vest, gulvet er placeret på punktfundament eller understøttelse af sten. D) Skydestilling af 200 liters olietønder på terrasse bag, dvs. nord for patrulje huset A. E) Skydestilling af 200 liters olietønder på strandterrasse nordvest for patrulje huset A. F) Stensat depot, formentlig af eskimoisk oprindelse.

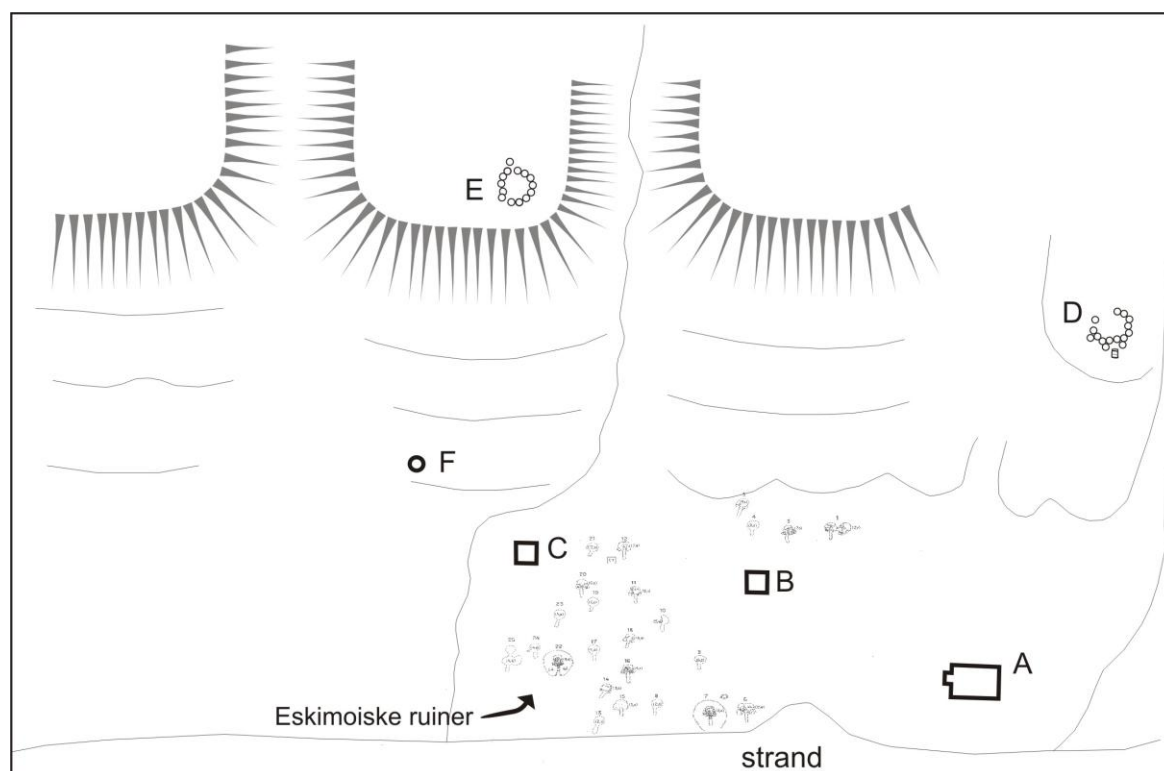
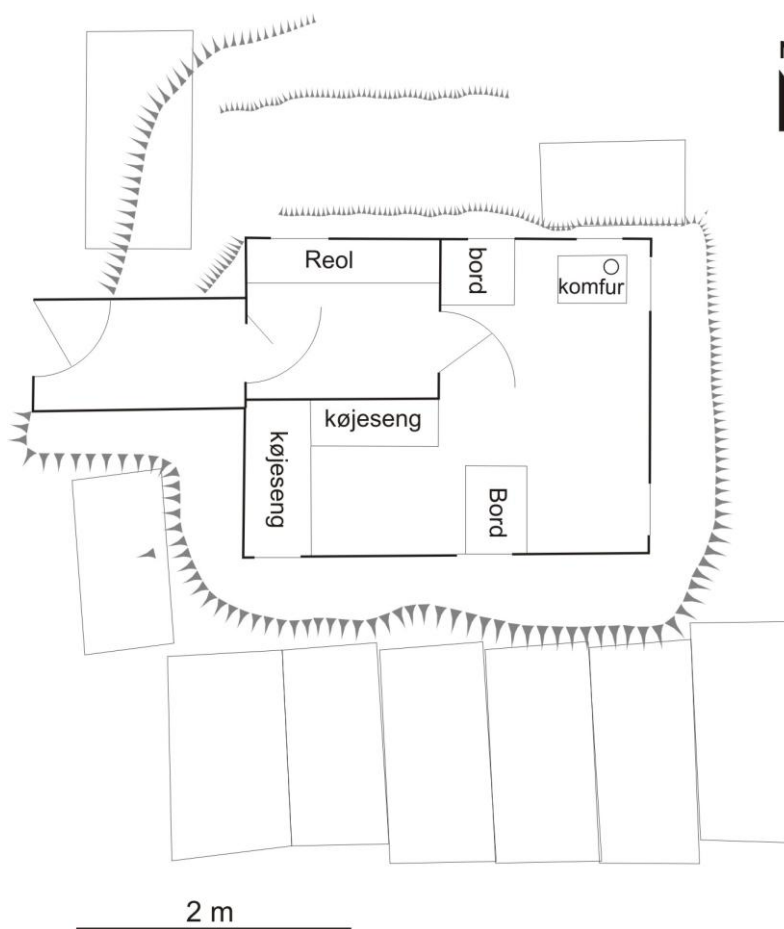

Fig. 55. Skitse over placeringen af Slædepatruljens stationshus, i relation til udhuse, skydestillinger og eskimoiske ruiner.

Anlæg A, stationshuset

Patruljens hus såvel som udhusene B og C er beskrevet af Kurt Olsen (1965), der angiver at huset udover køkken og opholdsstue, rummede to firemandskamre med køjer langs væggene, og et enmandskammer til chefen. Huset er sidenhen blevet forkortet, og fremstår i dag med et vindfang, en entre med hylder langs den ene væg, og en stue og køkken ud i et, hvor to dobbeltkøjer udgør sovepladserne (se fig. 56). Udvendig var huset oprindeligt omgivet af en metertyk mur af tørv, der i vinterkulden frøs sammen til en hård og kompakt masse, der virkede som befæstning (se fig. 63). I 2008 ses denne tørvemur stadig langs sydvæggen, ligesom der i det nordlige hjørne mellem vindfanget og selve huset er en rest af denne væg. Langs nord og mod øst er tørvemuren ellers nedbrudt og fjernet. Huset er i 2008 i stærkt forfald, masonitplader fra væggenes inderside ligger og flyder over alt, ruder er knuste og der er hul(ler) i loftet.

Fig 56: Anlæg A, opmålt skitse over slædepatruljens hus, samt overskydende bygningsselementer brugt til varanda.

Inventar: Udover de fire køjesenge findes et bord op ad sydvæggen, 4 skamler og et komfur med intakt skorsten. I entreen/depotet umiddelbart inden for entreen er en reol opsat langs nordvæggen.

Inde i, og omkring huset ligger en del genstande i henhold til listen i bilag 8. Det er vanskeligt med sikkerhed at afgøre om materiellet er fra krigens tid eller yngre, men når husets korte anvendelsesperiode tages i betragtning må langt de fleste objekter antages at stamme fra den korte brugsperiode omkring 1944-45.

Anlæg B, værksted og oplagsrum

Fundament til ca. 3 x 3 m stort hus, formodentlig det af Olsen (1965:64ff) omtalte værksted og oplagsrum. Inden for fundamentsvolden ligger en del brændte brædder og smeltet metal, hvilket antyder at huset er brændt, men det ser også ud til, at der er blevet dympet affald i ruinen, hvorfor dette ikke kunne afgøres med sikkerhed.

Fig. 57.
Tilo Krause stående ved
Anlæg B set fra øst

Konklusion:

Bygningen husede meteorologisk udstyr + teknisk grej, men dette er for størstedelen stærkt tilgroet. Øverste lag er løst affald, og graden af tilgroning tyder på, at den videnskabelige periode af huset var forholdsvis kort og ligger langt tilbage. Affaldet er derimod tydeligvis ”recent”.

Fig. 58. Anlæg C.
Resterne af trægulv

Anlæg C trægulv

3,7 X 4,6 m stort, der hviler på små piller af stablede sten. Her er formentlig tale om det af Kurt Olsen omtalte motorrum, der i løbet af efteråret 1943 ’voksede’ frem, og hvor

slædepatruljens mandskab ved hjælp af reservedele fundet mange forskellige steder på kysten fik samlet en petroleumsmotor, der kunne holde radiostationen forsynet med elektricitet.

Anlæg D feltbefæstet stilling vest

16 Olie-tønder placeret i ring, med en indre diameter på ca 2,7 m. Mod syd, dvs. mod den mest sandsynlige retning for et fjendtligt angreb står tønderne i grupper på tre (én er dog væltet) således, at der oprindeligt næsten har været to rækker af olie-tønder fyldt med grus og sten (se fig 59). Mod nord er anlægget åbent. I flere af tønderne ligger store mængder stenkul, hvilket også findes udbredt på jorden omkring stillingen, og i en af tønde samt på anlæggets øst- og nordside ligger mange 12,7 patronhylstre.

Fig 59: Skitseopmåling af Anlæg D

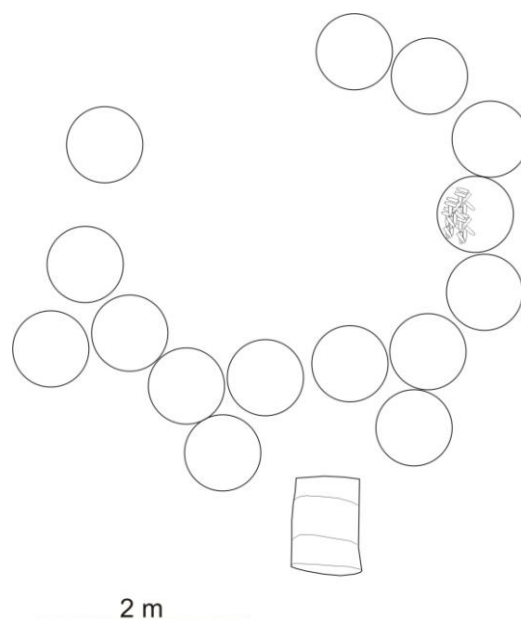

Fig. 60. Anlæg D. feltbefæstet stilling af olie-tønder set fra syd.

Anlæg E, feltbefæstet stilling vest

Opført efter samme princip som D, men af blot 14 tønder, således at den kun består af en enkelt ring af olie-tønder (fig. 61). Langs ydersiden er olie-tønderne yderligere støttet af sten, der i nogle af mellemrummene mellem tønderne er stablet til en betydelig højde. I

toppen af tønderne og inden for den ring de danner, ligger stenkul. I toppen af de åbne tønder ligger kun lidt, men på jorden ligger et tykt lag stenkul. Mellem tønderne ligger også 6 stk 12,7mm patronhylstre (mrk. 'SL 42') og en del stykker af patronbælte.

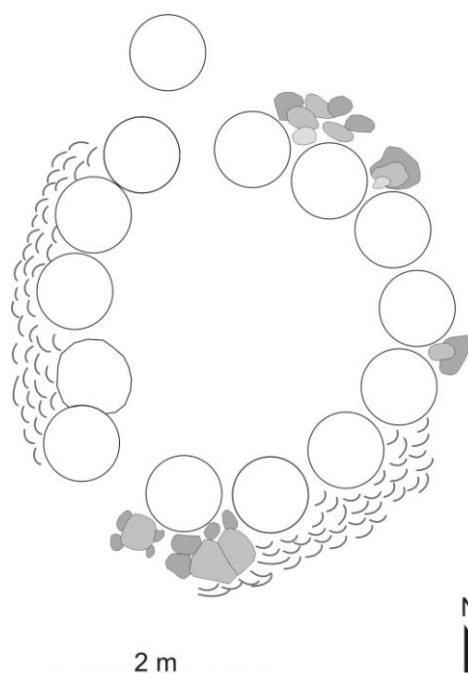

Fig. 61. Skitseopmåling af Anlæg E.

Fig. 62 Tilo Krause siddende i Anlæg F. Bemærk forstærkningen og tætningen af anlægget med sten.

F) Køddepot (Eskimoisk)

Markant stendynge med central hulning på storstenet strandvold.

Sammenfatning dødemandsbugten:

Brugen af Dødemandsbugten som hovedbase ophørte allerede i 1944, hvor patruljen flyttede sit hovedkvarter til Sandodden, det senere Daneborg i Young Sund. Patruljen har dog givet anvendt hytten i en årrække efter krigen. Ligesom hytten er blevet forkortet. Schmidt Mikkelsen (1994: 280), nævner, at de nedtagne materialer er blevet genanvendt på Kap Breusing hytten samt til opførelse af bygninger på Daneborg. Dødemandsbugten

fremstår således ikke i original stand, men er dog alligevel spektakulær, idet det er det eneste sted de af slædepatruljen opførte nærforsvarsstillinger stadig er bevaret. Anlæggene i Dødemandsbugten skal forstås i direkte sammenhæng med begivenhederne på Eskimonæs, og tilstedeværelsen af de befæstede anlæg signalerer tydeligt, at den tysk-allierede konflikt eskalerede i løbet af krigen.

Fig. 63. Foto af huset i Dødemandsbugten umiddelbart efter Anden Verdenskrig. Huset er hele vejen rundt beskyttet af en tyk tørvemur. Foto: Jørgen Meldgaard 1948

6.4 Holzauge i Hansa Bugt

Det var med store forventninger at vi den 10. august sejlede til Sabine Ø for at kortlægge resterne af Holzauge. Leif Vanggaard havde inden afrejsen givet os en god introduktion til stedet, hvilket blandt andet omfattede et udmærket skitsekort baseret på hans og Sirius' besøg i 1986. Kortet tillod os at gå direkte til de tre hoved lejre Alte Hütte, Neue Hütte og Notlager. Hyttetomterne, notlager og enkelte andre anlæg blev med venlig assistance af Jørn Torp Pedersen indmålt med Trimble præcisions GPS, og andre fundsteder og depoter er indmålt med håndholdt Garmin GPS. Tomten af Alte Hütte blev opmålt og tegnet i 1:10 efter samme model som blev benyttet ved registreringen af ekspeditionshuset på Eskimonæs, idet det er det eneste anlæg, hvor brandtomten kan sammenlignes med den oprindelige grundplan (fig. 73 og 74), der er publiceret af Weiß (1949:106). Neue Hütte og Notlager blev dokumenteret fotografisk og ved genstandsbeskrivelse. I tillæg til disse detaljerede undersøgelser af de enkelte tomter udførtes rekognoscering af oplandet med henblik på at lokalisere eventuelle forsvarsstillinger, depoter og genstande, der kunne være skjult i terrænet. Dette arbejde var stærkt inspireret af Novotnys breve til Kurt Olsen (Bilag 1: 31) hvori han hævder at have efterladt nogle skind og en køjesæk, der også skulle indeholde hans dagbog.

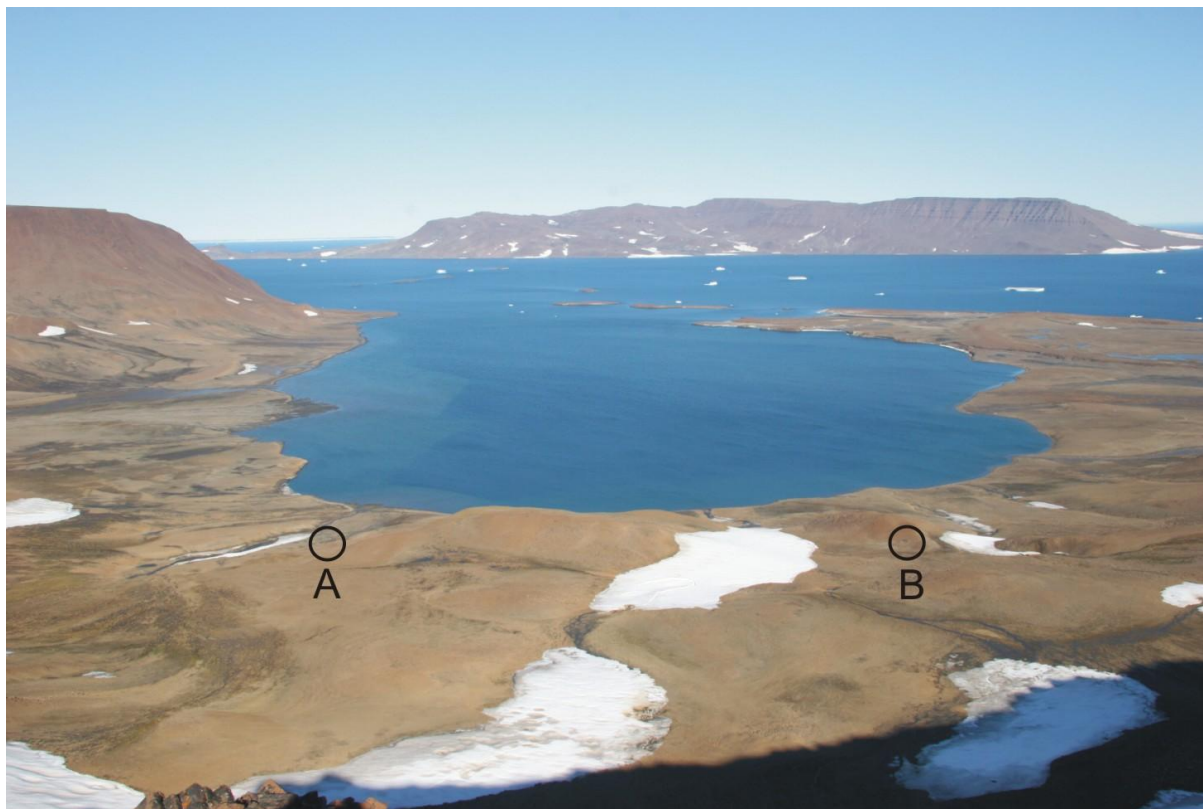

Fig. 64. Hansa Bugt set fra vest. A) AlteHütte, B) Neue Hütte. I baggrunden ses Lille Pendulum Ø

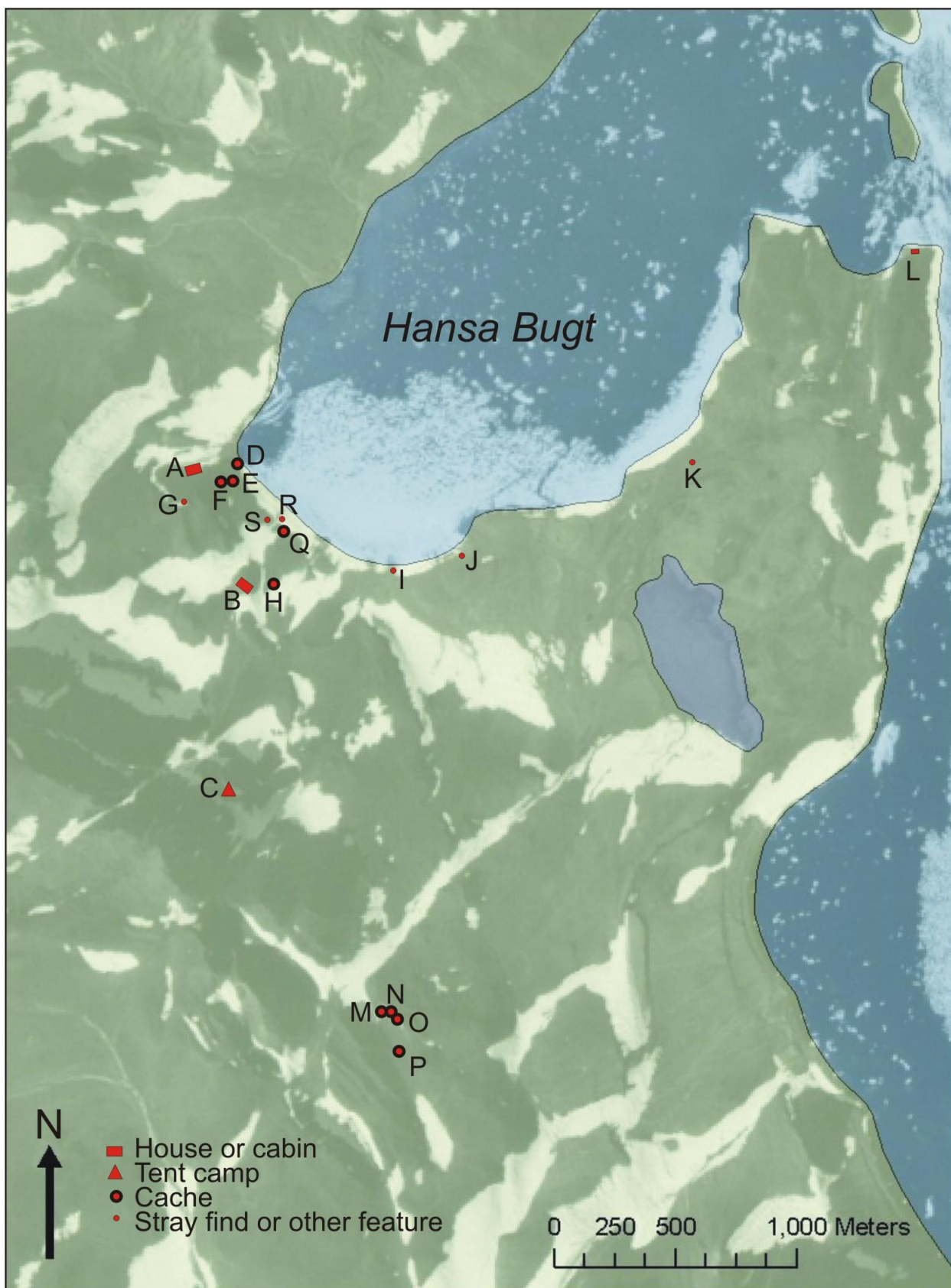
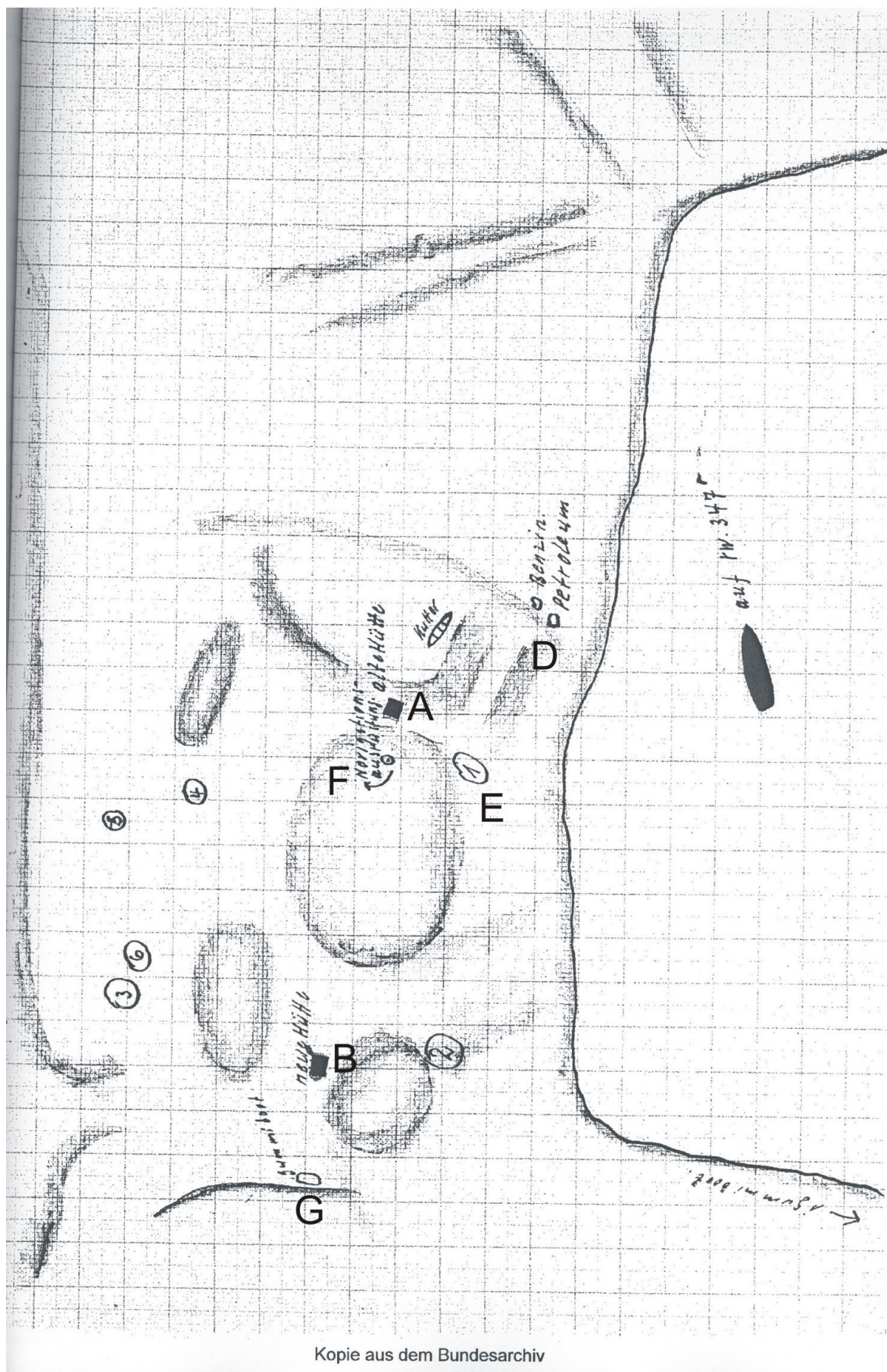

Fig. 65. Hansa bugt med placeringen af anlæg og fund: A) Alte Hütte, B) Neue Hütte, C) Notlager, D) Benzin og petroleums depot, E) Kul og fødevare depot, F) Fund af beklædning, G) Spor af radiomast, H) Depot, I) Ræling fra skib, J) Redningskrans af kork, K) Varde, L) Ingrid Havn, Ingrid Hamn, Hansabugthuset, M) Stensat depot i trækasse, N) Primus mm., O) Depot, P) Stensat depot, Q) Stensat depot, R) Gummibåd, S) Containere til luftdrop.

Fig. 66. skitsekort over Hansa Bugt med markering af Alte Hütte og neue Hütte samt med markering af depoter i Landskabet

Kopie aus dem Bundesarchiv

<u>Im Gelände ausgelegte Ausrüstung.</u>	
(Siehe Zeichnung)	
Punkt 1.	2 Serien Proviant Kohlen für 5 Monate für eine Feuerstelle.
Punkt 2.:	2 Serien Proviant
Punkt 3.:	Zeugsäcke und 1 Zelt.
Punkt 4.:	1 vollständige Empfangs- und Sendeanlage. mit Masten. 3 Zelte.
Punkt 5.:	2 Zelte.
Punkt 6.:	1 Aggregat 3 Schlafsäcke 1 Zelt 320 ltr. Benzin. 120 kg. Petroleum 3 Primuskoher und eine vollständige Kochausrüstung.

Fig. 67. Liste over indhold i depoter udlagt i terrænet omkring Holzauge.

Anlægsbeskrivelse:

Anlæg A (Alte Hütte)

Alte Hütte blev bygget som det første af to stationshuse i Hansa Bugt. Weiß (1949:59) beskriver konstruktionen som bestående af dobbelte trævægge, betrukket med sejldug, og på taget var der tjæret pap bestrøet med sand. I brandtomtens sydside ses en rest af væggen med sejldug (Fig. 70).

Fig. 68. Alte Hütte, Bjarne Holm Jakobsen og Tilo Krause beskriver indtegnede genstande.

Weiß (1949: 106) har publiceret en fin grundplan samt en mere detaljeret tredimensionel rekonstruktion af husets indretning. Hütten målte ca 4 X 5 m. hver af de to langvægge var et vindue, og ved husets vestgavl var der i hele husets bredde under et skråt tag tilføjet et aflangt rum, der fungerede som vindfang og depot. Huset bestod af et stort rum, hvor mandskabet boede og arbejdede. Køjer, køkken og arbejdspladse stod langs væggene og centralt i rummet var der et spisebord og komfur (Fig. 74). På rekonstruktionen i Weiß (1949:106) ses en del detaljer, der ikke er med på grundplanen, f. eks fremgår det, at beboerne havde deres rifler hængende på væggen over deres respektive køjer, samt at køjerne kunne afskærmes med forhæng, ligesom der også var et forhæng til at trække for døren.

Fig. 69. Til venstre: rest af vejrballon (nederste del med påfyldningsstuds).
Til højre tegning af opsendelse af vejrballon fra Weiß 1949:96

Brandtomten af Alte Hütte har ikke den markante funktionsopdeling, der kunne ses i grundplanen af ekspeditionshuset på Eskimonæs. Alte Hütte bestod af et stort rum (med et lille forrum), og alle aktiviteter og installationer var derfor trængt sammen på de samme ca. 25 kvadratmeter. Dog ses det, at radiokabinetterne og de tekniske installationer overvejende ligger i den del af huset, hvor de oprindeligt har stået. Komfuret står også nær sin oprindelige position, dog er det blevet drejet 180 grader i forhold til tegningen i Weiß, måske af amerikanske soldater under inspektion af området den 21. juni 1943? Ud over de store radiokabinetter og transformatorer springer måleudstyr og meteorologisk grej i øjnene. Ved nordvæggen ligger de 70 kg tunge trykflasker til brint, hvor de blev væltet og tømte under husets brand, og nærvæd ligger store kager af delvist smeltede og nedbrudte vejrballer (fig. 69). Af de lidt mindre objekter er der flere barografer (fig. 70) samt f.eks. mekaniske dele til psykrometer.

Weiß (1949: 152) oplyser, at bygningen ikke blev ramt af bomberne under luftangrebet, og at huset, da bomberne var kastet tilsyneladende stod uskadt. Snart efter væltede dog røg ud

fra taget. Mandskab ilede til og lukkede brinten ud af trykflaskerne, der stod op ad husets nordvæg, og kort efter var Alte Hütte omspændt af flammer. Alte Hütte må derfor være blevet ramt og sat i brand af maskingeværild fra de amerikanske bombemaskiner. Et arkæologisk indicium herpå findes ved Alte Hüttes nordøsthjørne, hvor der nær en stor bunke aluminium til fremstilling af brint, ligger et projektil fra et maskingevær kaliber 12.7, altså et projektil affyret af et amerikansk maskingevær.

Fig. 70. Fragment af væg på Alte Hütte, rester af sejldugsbeklædning (1) ses under kantlisten (2), der er fastgjort på vægbrædderne (3).

Fig. 71. Barograf, delvist smeltet.

Fig. 72. 12.7 mm projektil afskudt mod Alte Hütte af maskingevær på amerikansk bombefly.

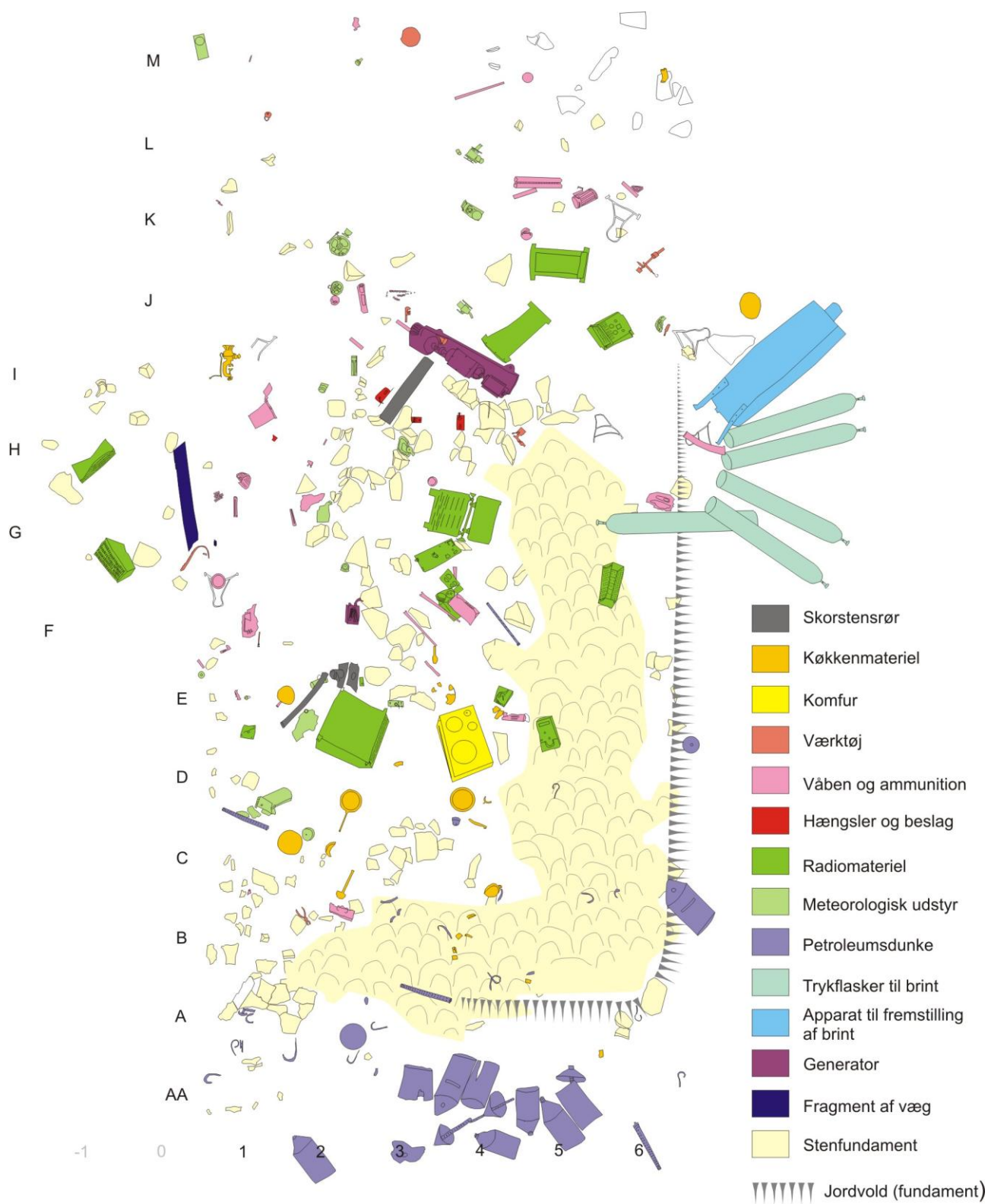

Fig. 73. Udvalgte objekter i brandtomten af Alte Hütte. Efterladenskaberne domineres af trykflasker til brint, og petroleumsdunke stod opmagasineret langs husets ydervægge, men komfuret og radioaarmaturer springer også i øjnene. Huset var bygget på et fundament af basaltsten.

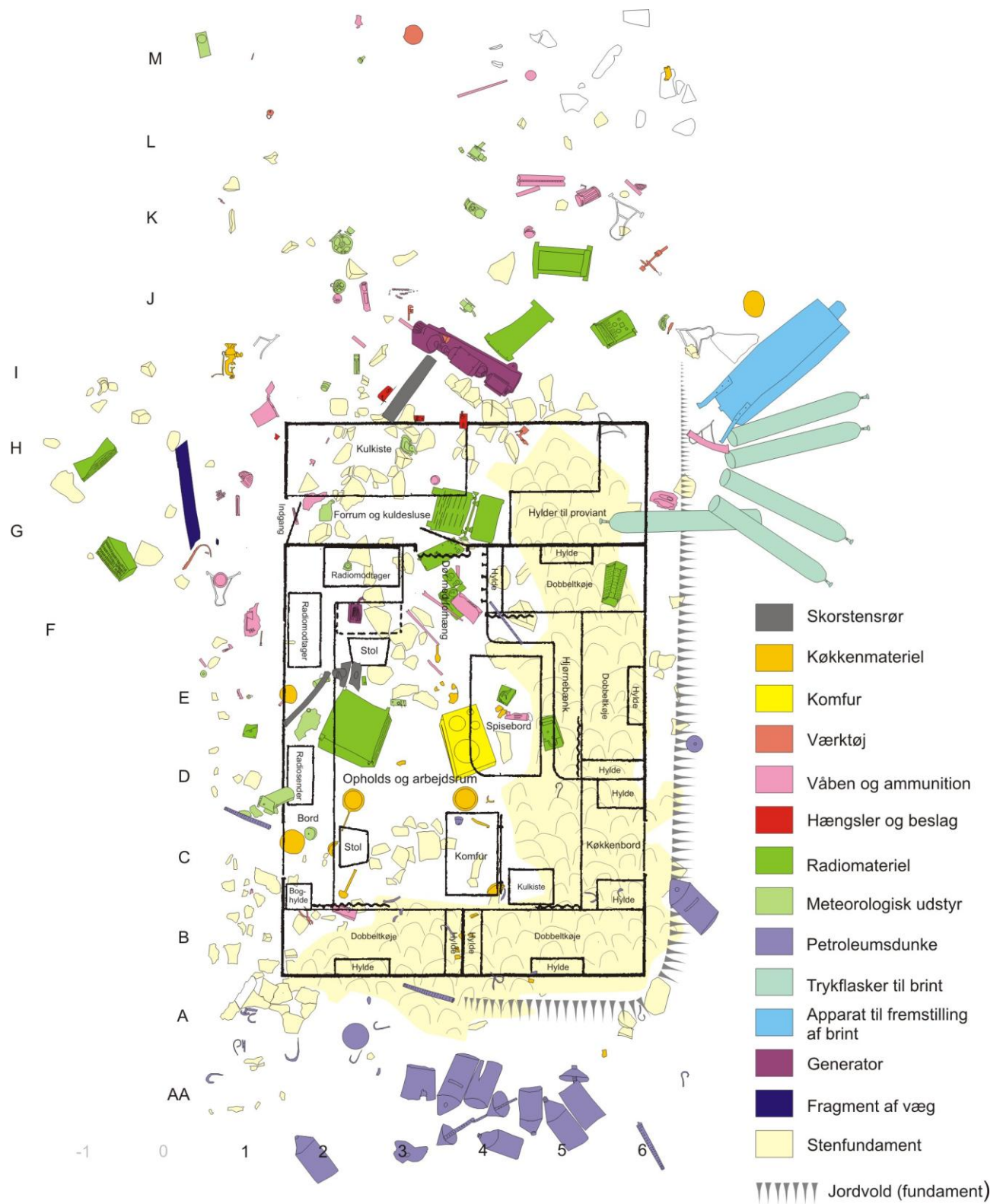

Fig. 74. Udvalgte objekter i brandtomten af Alte Hütte sammenlignet med grundplanen publiceret af Weiß

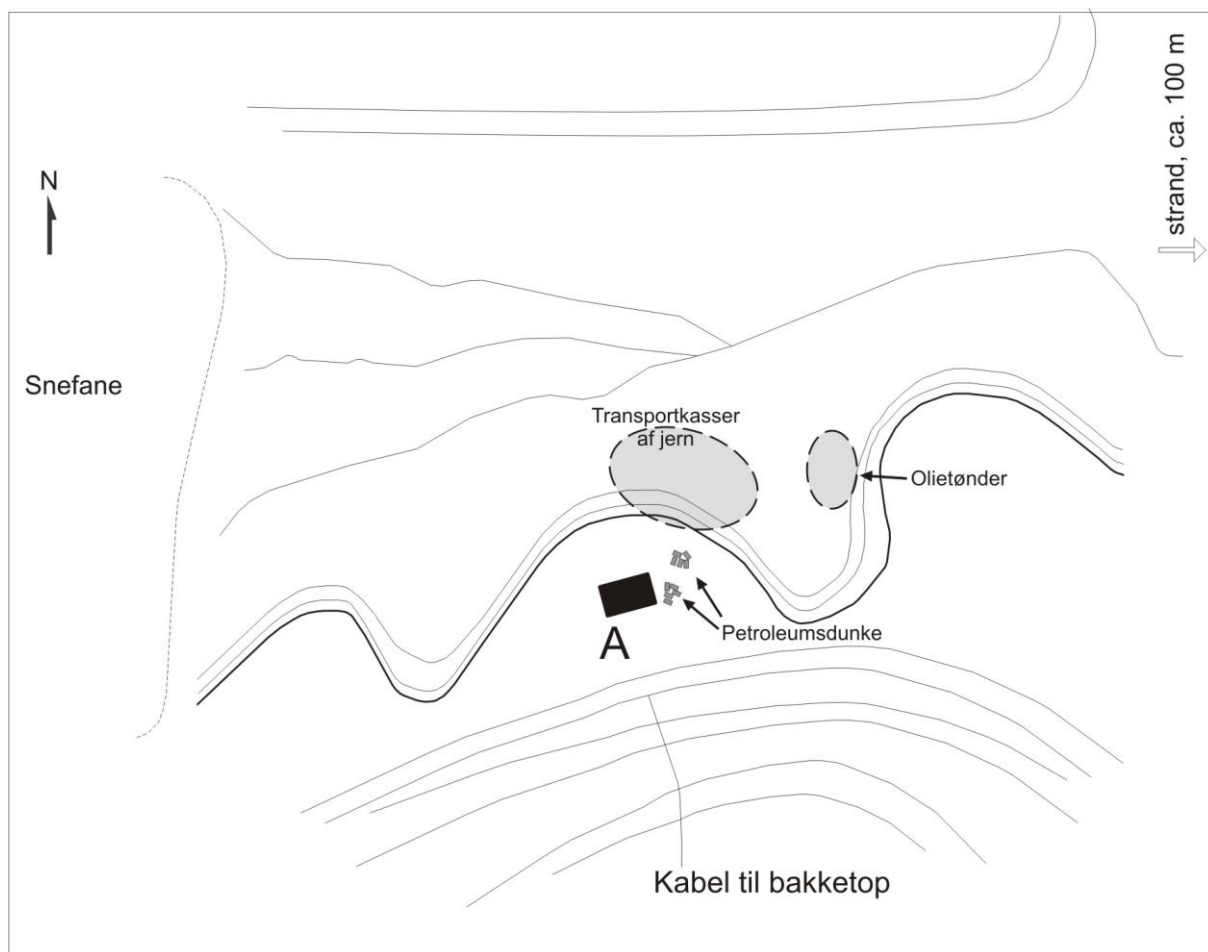

Fig. 75: Skitse over placeringen af Alte Hütte og dens nærmeste omgivelser.

Anlæg B (Neue Hütte)

I efteråret 1942 opførtes endnu en hytte, 'Neue Hütte', så mandskabet på Sachsen i nødstilfælde kunne forlade skibet og overnatte i land. Neue Hütte blev opført i skjul bag en bakke nogle hundrede meter syd for Alte Hütte. Den blev indrettet med dobbeltkøjer til 10 mand og med en ovn og borde midt i rummet. Tomten måler 6,6 x 4 m, men fundamentet kan kun følges langs vest- og nordvæggen. Weiß (1949:69) bringer en fin lille skitsetegning, der viser at huset havde to vinduer, samt at det ligesom Alte Hütte var beklædt med sejldug (Fig. 78). Erfaringerne fra opførelsen af Alte Hütte betød at Neue Hütte blev bedre og mere komfortabel, hvilket også kan hænge sammen med at der i Neue Hütte ikke skulle gøres plads til radio og videnskabeligt udstyr. I modsætning til brandtomten af Alte Hütte, så er der af denne årsag næsten heller ingen tekniske installationer i tomten efter Neue Hütte, der udelukkende var et beboelseshus. I brandtomten ligger 8 klapstole (fig. 79), en del eksploderet og skarp ammunition til håndvåben (fig. 80), porcelæn og for eksempel jernbeslag til støvler. I tomten ligger endvidere en jerrycan, - måske det var den der blev brugt, da hytten blev brændt af, kort inden det sidste hold blev afhentet den 17. Juni 1943. Kort før stationens rømning blev der lavet en inventarliste (fig. 80), hvorfra det fremgår at Neue Hütte også må have fungeret som en form for depot især for beklædningsgenstande og lignende. Noget af udstyret på listen genfindes i brandtomtens bevarede metaldele. Således er de 8 klapstole nævnt i

inventarlisten, og der er også flere støvlebeslag, der må stamme fra ”1 kiste mit Leder, Ledersohlen u. Absätze.” – givetvis et kit til reparation af støvler (fig. 81).

Fig. 76.
Oversigtsskitse
af topografien
ved Neue
Hütte.

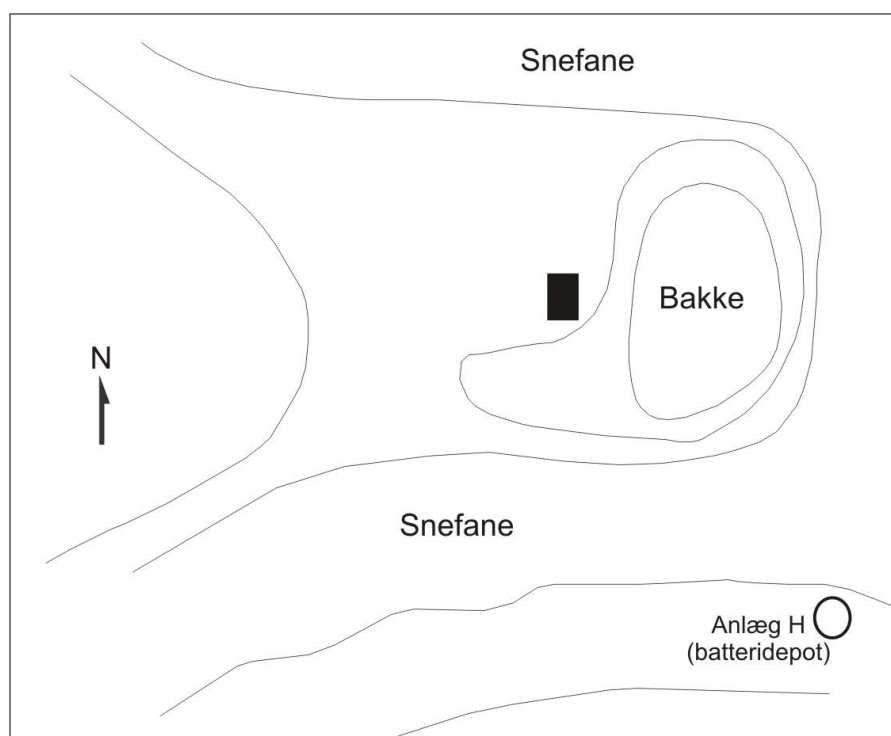

Fig. 77.
Brandtomten af
Neue Hütte set fra
øst. I tomtens
nordlige ende ses
en del
fundamentssten
umiddelbart foran
T. Krause. Centralt
i brandtomten ses
et lyst område,
hvor der er mange
stykker knust
porcelæn. Langs
østsiden ses store
mængder brændt
kul.

Fig. 78. Øverst:
tomten af Neue
Hütte set fra vest,
Hansa Bugt i
baggrunden.
Nederst:
Stregtegning af
Neu Hütte fra
Weiß 1949:75.

Fig. 79. Stellet til 8
klapstole ligger i
Neue Hütte.
Klapstolene figurerer
på en inventarliste
udført af Ritter den 6.
Marts 1943 (se fig.
81)

Fig 80.
Eksploderet og
ueksploderet
ammunition i
Neue Hütte.

Anlage zu 1444

Zeug in der neuen Hütte.			von K.W.S.	HERMANN
10	Polover			
30	Paar Ubootsstrümpfe			Handwerkzeug
39	" graue Strümpfe			
33	" Ski		2	Hämmer
5	" Wickelgamaschen		2	Äxte
15	" Schnürbänder für Afrikaschuhe.		1	Beil
3	" Wachstiefel.		1	Zange
5	" Bergschuhe		1	Meissel
13	" Afrikaschuhe.		1	Säge
5	" Holzschuhe.		2	Zelthammer
10	" Fingerlinghanschuhe. (Wolle)			Hägel versch.
20	Stück Kopfschützer (Grüne)		29	Kegeln.
2	" " (blau)			
2	" Pelzmützen.			
5	" Handtücher.			
3	" Wischtücher.			
1	" Bettlaken.			
6	" Takelblusen.			
6	" hosen.			
4	" Kesselanzüge.			
5	" Windanorak (blusen)			
6	" Arbeitsjaken (blau)			
5	" hosen			
3	" Trichter.			<i>an Berg neu konstr.</i>
3	" Taschenlampen.			
1	" Segelhandschuh.			
2	" grüne Zelte mit Zubehör.			<i>+ 3 grüne + 3 weiße (davon 1 Berg)</i>
7	" Stahlhelme.			<i>1 70 W. W. W. + 1 1/2 grüne</i>
5	" Primuse.			
100	" Düsenmadeln			
11	Beutel für Ski			
1	" mit Wachs.			
1	" " Nähzeug.			
1	" " Dochte für Petroleumofen.			
12	leere Kannen kleine			
4	" " " "			
10	Pakete Sturmstreichhölzer			
14	" Hardspiritus.			
3	Paar lange Bindungen für Ski.			
10	Thermusflaschen.			
	Flikzeug für Gummiboot.			
50	Pd. dünne Leine.			
6	Paar Knieschützer.			
1	Kiste mit Leder .ledersohlen u. Absätze.			
22	Pakete			
4	Schlafsjake.			
8	Klappstühle.			
	Kleine u. gr. Ofenrohre.			
10	Bosen braune Farbe.			
2	" blaue "			
1	" weiße "			

inhalten v. 8. (S) K. K. - 6. 3. 91.

H. Ritter

Kopie aus dem Bundesarchiv

Fig. 81. Liste over inventar i Neue Hütte udført af Ritter den 6 marts 1943. Der er opført 8 klapstole, og de ligger der den dag i dag, dog uden betræk.

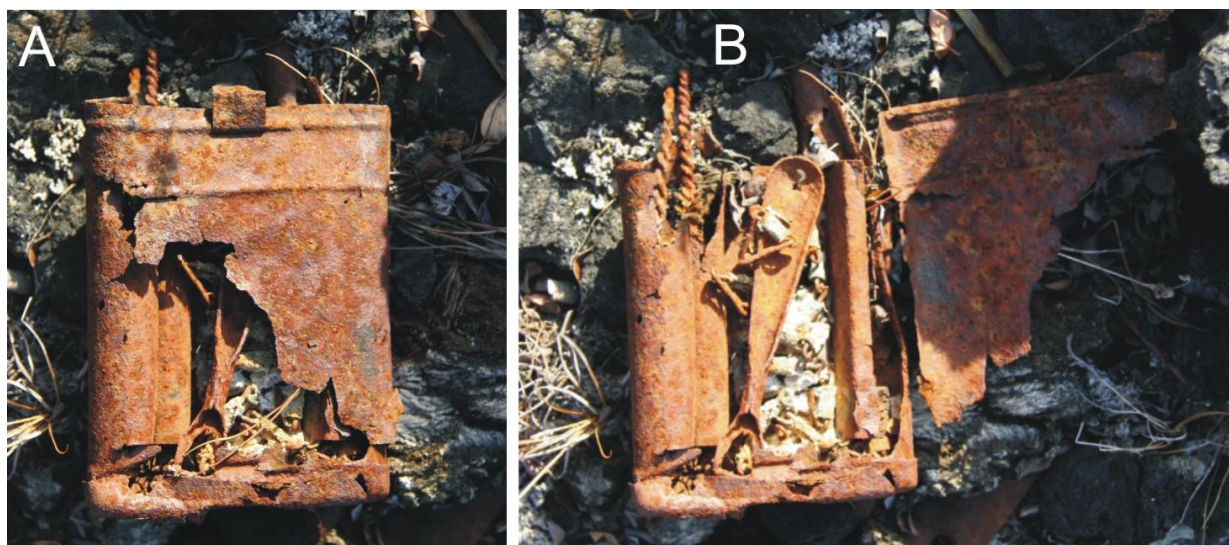

Fig 82. Reinigungsgerät 34, rensesæt. A og B viser rusten blikdåse med rensesæt i Neue Hütte, ved B er den rustne dåse vippet til siden. C viser et komplet sæt. Kæden til at trække gennem piben er af aluminium, hvorfor den i modsætning til dåsen på A og B ikke er rusten, men irret hvid af aluminium oxyd.

Fig 83. Støvlebeslag i Neue Hütte.

Fig 84. Notlager i romantisk streg i Weiß 1949.

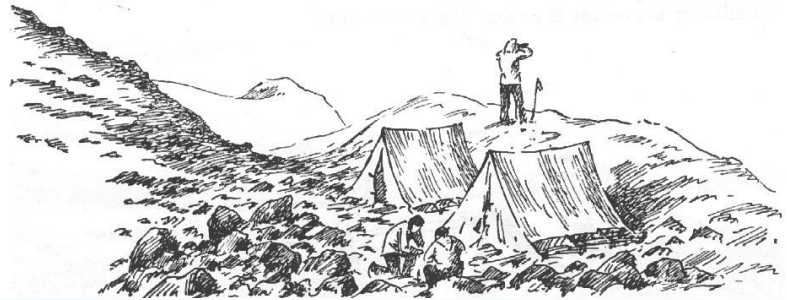

Fig 85. Notlager, vue i samme retning som på fig 78.

Anlæg C(notlager)

Da Holzaugé den 25. maj 1943 var blevet angrebet anlagdes nødlejren, 'Notlager', højt oppe i fjeldet vest for Hansa Bugt. Stedet er velvalgt under hensyntagen til eventuelle luftangreb (Weiß 1949:157), idet lejren blev placeret i en sækning umiddelbart under de lodrette basaltklippevægge, der ville have tvunget de angribende fly højt til vejrs og derved gjort bombning unøjagtig. Lejren kunne således ikke ses fra bugten, og den er vanskelig at overflyve i lav højde. To telte blev rejst, og lejren blev forsynet med radio og elforsyning. Weiß (1949:158) priser sig lykkelig over at angrebet kom så sent, idet det fremskredne forår ikke bød på problemer med at bo i telt. Når det var dårligt vejr, gik mandskabet ned i Neue Hütte, der stod ubeskadiget efter bombardementet. Her kunne der bages brød, og sne kunne smeltes, så man kunne få sig et bad (Weiß 1949: 159). I Franz Selingers arkiv findes et enkelt foto fra Notlager (fig. 86), der giver et lidt mere nuanceret billede af nødlejrens liv mellem klippeblokke og smeltende sne. Når man fra Neue Hütte ankommer til Notlager, så går man gennem en naturlig lavning i volden, der afgrænser lejren fra den stejlt faldende blokmark ud mod Hansa Bugt. Resterne af lejren ligger umiddelbart syd for denne passage samt ned ad skråningen og på bunden af sækningen, der åbner sig bag stenvolden. Der er ingen egnede teltpladser eller plane flader, der indbyder til teltslagning, og man må derfor forestille sig at teltene har været rejst på sneen, der gennem vinteren har samlet sig i sækningen. I bunden af sækningen umiddelbart nord for 'indgangen' ligger 12 galvaniserede jernpløkke spredt mellem de store stenblokke. Her må det ene telt have

stået. Umiddelbart syd for 'indgangen' er der en ganske svag sænkning i stendyngen, hvor stenene ligger plant, her er der registreret 17 teltplokker, hvorfor det andet telt antages at have stået netop her. Fra denne teltplads og ned ad skråningen mod sænkningens bund ligger brændt og smeltet udstyr strøet mellem og på de store klippeblokke. Koncentrationen er størst i bunden af sænkningen, hvor brændte og delvist smeltede effekter ligger i små dynger (fig. 89). De efterladte effekter omfatter radiomateriel, gryder, tallerkner, kopper, beklædning samt våben og ammunition. Af våben kan nævnes 4 Mauser geværer samt et mg 34 og for eksempel mindst 8 magasiner til maskinpistol (fig. 90)

Fig. 86. Foto fra notlager foråret 1943.fra Selingers arkiv.

Fig. 87. Udsigt fra Notlager over mod Neue Hütte og over Hansa Bugt.

Fig. 88. Indmåling af
Notlager med præcisions
GPS.

Fig.89. Tilo
Krause i bunden
af sænkningen,
hvor Notlager
lå.

Fig. 90: Mauser gevær. Tre af mauser-geværene har en lille klap der kan forhindre sne i piben.

Anlæg D (benzin og petroleums depot)

Ved stranden stik øst for Alte Hütte ligger et stort stensat depot. På skitsekortet over depoter og anlæg i Hansa Bugt (fig. 66) er der på netop dette sted markeringer med teksten 'benzin' og 'petroleum'

Anlæg E (kul- og fødevare depot)

Depotet er markeret som punkt 1 på det tyske skitsekort over depoter og anlæg i Hansa Bugt (fig. 66). Den til kortet hørende tekst (fig. 67), angiver at der her skulle have været opmagasineret 2 serier proviant og kul for 5 måneder til et ildsted. Dette stemmer fint overens med vore iagttagelser, idet der på stedet ligger en del kul, samt blikbøtter med forkullede rester af nudler.

Fig. 91.
Anlæg E. Resterne af depot med 2 serier proviant og kul til en ovn i 5 måneder.

Anlæg F (fund af beklædning)

Bakketoppen vest for Alte Hütte udgøres mest af store sten. På skråningen ud mod kysten, dvs. mod øst, ligger en del tøj mellem de store klippeblokke. Tøjstykkerne ligger under sten og i hulrum mellem stenene. Tøjet må derfor oprindeligt have været beskyttet af dæksten, eller de er enkeltvis blevet trykket ind i hulrum mellem stenene. En komplet grå marinejakke er hjemtaget.

GPS: Hjemtaget jakke: 74° 37,047' N 18° 49,851' E, Div tøj: 74° 37,049' N 18° 49,861' E

Fig. 92. Anlæg F. Beklædningsgenstande, formentlig fra splittet depot på bakkeskråning øst for Alte Hütte.

Anlæg G (spor af radiomast)

En ledning går fra Alte Hütte til toppen af bakken umiddelbart syd for Alte Hütte, hvor ledningen er viklet flere gange om en stor klippeblok. Vanggaard skulle 1986 have kunne se resterne af understøttelsen til en radiomast, men udover den sammensurrede ledning kunne vi ikke se egentlige anlægsspor.

Fig. 93. Anlæg H. Øst for Neue Hütte findes et punkt, der på skitsekortet over depoter omkring 'Holzauge' er benævnt 'gummiboot'. På dette sted fandt vi en bunke batterier, måske en af gummibådene har været deponeret her gennem vinteren?

Anlæg H (depot)

Stedet er markeret med teksten 'gummiboot' på originalt skitsekortet over depoter og anlæg i Hansa Bugt (se fig. 66). Der findes ingen gummibåd, men 9 batterier i små trækasser. Batterierne kan have ligget i et stensat og snebygget depot, men i dag ses ingen egentlig konstruktion på stedet (se fig. 93)

Anlæg I (ræling)

Fragment af ræling fra Sachsen. Rælingsfragmentet må i lighed med redningskransen (anlæg J) være drevet ind på kysten efter sænkningen af Sachsen. Rælingsstykket og redningskransen ligger over højvandsmærket, begge er formentlig trukket et par meter op på land af tidligere besøgende.

Fig. 94. Sektion af ræling, formentlig fra Sachsen?

Anlæg J (redningskrans af kork)

Inderst i Hansa Bugt ligger en redningskrans af kork, der oprindeligt har været syet ind i lærred. Formentlig er der tale om en redningskrans, der i lighed med rælingsstykket (I) har revet sig løs da Sachsen sank, og som efterfølgende er drevet i land.

Fig. 95. Redningskrans fra Sachsen? J på oversigtskort fig. 65.

Anlæg K) Varde.

På toppen af en fossil strandterrasse findes en sammensunken varde. Anlægget er opført med brug af en hel del hvide sten, der danner stærk kontrast mod de dominerende brune basalt sten.

Fig. 96. Anlæg K. Vue fra sydøst mod nordvest, på den anden side af bugten ses bakkerne med Alte Hütte og Neue Hütte

Anlæg L. (Ingrid Havn, Ingrid Hamn, Hansabugthuset)

Hytte oprindelig bygget af norske fangstmænd (Mikkelsen 2001:351). Denne hytte er i dag helt borte, og det eneste der er tilbage på grusterrassen, er et par brædder, en flaske og enkelte glasskår.

Fig. 97. Udsigt mod nord fra Ingrid Havn. I forgrunden ses de få brædder, der er tilbage af hytten.

Anlæg M (stensat depot i trækasse)

Øst for Notlager er terrænet vildt og præget af store sten og basaltblokke. En smal dal fører til en lille sø, og på det nordlige hjørne af fjeldkammen, der afgrænser søen mod øst ligger depoter og spredte genstande i det storstenede terræn. Anlæg M er en trækasse, der er beskyttet og delvist tildækket af sten. I kassen ligger dåser, hvoraf nogle er uåbnede og hele, samt forbindstof. I det storstenede terræn omkring depotet ligger flere dåser og forbindstoffer, der må være spredt af dyr eller besøgende.

Fig. 98. Anlæg M. depot i trækasse med forbindstoffer og uåbnede dåser.

Anlæg N (primus og blåternet klæde)

En primus og i nærheden et stykke blåternet klæde ligger mellem store sten. Der er ingen spor af stensætning eller anden beskyttelse af tingene, der kan have ligget i en køjesæk, eller som kan være spredt fra de nærliggende stensatte depoter.

Anlæg O (knækbrød og vollmilch)

Mindre depot i lighed med ovenstående (anlæg N).

Anlæg P (stensat depot)

Stort velbygget depot, med over en meter høje mure af basalt sten. Depotet er tomt, men i dets indre findes en del papir fra ugeblade og lignende. I væggene er mellemrummene mellem stenene tætnet med papir.

Anlæg Q (stensat depot med rester af hundeslæde)

En lille elv udmunder mellem Alte Hütte og Neue Hütte. I selve elvmundingen ligger gummibåden (R), og på det lidt højere terræn nord og syd for elven ligger en del effekter. Umiddelbart nord for gummibåden ligger containere til luftdrop, og på den sydlige side af elven står et komfur (noget malplaceret) samt et transformatorskab. Det er uklart om disse genstande oprindeligt er efterladt på deres respektive pladser, eller om der for komfurets vedkommende for eksempel er tale om, at nogen efter krigen har flyttet det til stranden med henblik på eventuelt at bruge det andetsteds.

Fig. 99. Anlæg P. Nyopdaget stensat depot. Mellemrummene mellem stenene i væggene er tætnet med avispapir og ugeblade, men ellers er depotet tomt.

Fig. 100. Anlæg Q, stensætning med rester af brændte hundeslæder liggende omkring.

Anlæg R. (gummibåd i elvleje)

Så længe der var åbent vand foregik transporten til og fra Sachsen med gummibåd. En af disse ligger efterladt i et lille elvløb. Lameller fra gummibådens bund er også til stede.

Fig. 101. Anlæg R. En gummibåd blev brugt til transport mellem land og Sachsen, der lå fortøjret i Hansa Bugt. Gummibåden ligger der den dag i dag, og det gør Sachsen egentlig også for den blev sænket og ligger i dag på bunden af Hansa Bugt.

Anlæg S (containere fra luftdrop)

Beliggende på 'brinken' umiddelbart nord for gummibåden i elvlejet. Nedkastningen foregik til mandskabets store undren den 26. marts, altså dagen efter det amerikanske bombardement. Weiß slutter på den baggrund, at nyheden om, at de har været angrebet af Amerikanske bombefly, antagelig ikke er nået frem til flyvepladsen, der påbegynder nedkastningen af proviant og materiel til en anden overvintring.

Fig. 102. Anlæg R. Containere fra luft drop.

6.5. Sammenfatning om Holzauge

Som det fremgår af kap 5.6. destrueres Holzauge af to omgange, idet Alte Hütte skydes i brand under det amerikanske bombardement den 14. maj 1943, hvorimod Neue Hütte, Notlager og skibet Sachsen destrueres af tyskerne selv umiddelbart inden evakueringen den 17. juni. Denne forskel i anlæggenes destruktion er naturligvis vanskelig at spore arkæologisk. Dog er der i de enkelte anlæg gjort arkæologiske observationer, der på eksemplarisk vis kan knyttes til de historiske kilders beskrivelse af husenes ødelæggelse. Således er der i Alte Hütte fundet et projektil fra et maskingevær, der kan have skudt netop Alte Hütte i brand, og tilsvarende ligger der i tomten af Neue Hütte en jerrycan, der fyldt med brandstof kan have været anvendt til at sætte Neue Hütte i brand. Det kan også konstateres, at genstandene på glimrende vis afspejler funktionelle forskelle mellem husene, idet de store mængder teknisk og videnskabeligt udstyr i Alte Hütte kan relateres til dens funktion som radio- og meteorologisk station. Våbnene er alle blevet medbragt til Notlager, der fungerede som Holzauge-operationens 'last stand', og de er først blevet efterladt, da det sidste hold den 17. juni ilede mod en ventende Do 26 vandflyver ved iskanten i Pendulum Strædet. Såvel Alte Hütte som Neue Hütte og Notlager rummer en del ammunition til håndvåben, det meste er eksploderet, men der er også skarp ammunition, der tilsyneladende har klaret sig gennem ilden.

7. Sammenfatning

De arkæologiske undersøgelser af ruinerne på Eskimonæs, ved 'Guldminen', Dødemandsbugten og i Hansa Bugt, har for første gang vist, at Grønlands særegne bebyggelsehistorie, klimatiske og topografiske forhold har resulteret i unikke bevaringsbetingelser af bebyggelsen fra historisk tid, på næsten samme måde, som vi andre steder i landet kender til eksempler på sjældent velbevarede bopladser fra eksempelvis Grønlands stenalder. Arkæologiske efterladenskaber fra historisk tid kan undersøges med de samme arkæologiske metoder som anvendes i andre sammenhænge, men undersøgelserne har også vist, at koblingen mellem arkæologien og den historiske undersøgelse af arkiver og litteratur nuancerer og tilføjer en detaljerighed til forståelsen af de materielle spor, som vi aldrig havde drømt om. De historiske kilder udgør naturligvis også en uvurderlig kontekstuel ramme, der ikke er til stede i den forhistoriske arkæologi, ligesom de historiske kilder åbner mulighed for at analysere hændelsesforløbene i relation til de involverede aktørers biografier og individuelle motiver. I kronologisk henseende tilføjer de historiske kilder en unik tidsmæssig opløsning, der muliggør at de enkelte arkæologiske anlæg og spor kan forstås som elementer i helt konkrete hændelsesforløb, det aldrig havde været muligt at udskille alene med arkæologisk metode. Det er for eksempel karakteristisk, at hverken Eskimonæs eller Hansa Bugt i udgangspunktet er udstyret med nærforsvarsstillinger. Eskimonæs var bygget som videnskabelig station og blev ganske vist udstyret med kulsække og lignende, der var stablet op omkring vægge og vinduer. Men bombeskjulet (Anlæg H), der blev bygget i dagene efter konfrontationen i Germaniahavn og ved Kap Wynn, er det eneste anlæg, der i dag er synligt, og som har et vist militært tilsnit, idet det er bygget i skjul og lettere nedgravet i sandet. Tilsvarende er 'Notlager' i Hansa Bugt den eneste del af den tyske station Holzauge, der i arkitektonisk henseende har et militært tilsnit, idet lokaliseringen her giver en del beskyttelse, nærmest som en borg på en bjergtop. I modsætning til de afbrændte stationer på Eskimonæs og i Hansa Bugt, så afspejler arkitekturen i Dødemandsbugten tydeligt, at konflikten i 1943 var tilspidset. Den kortvarigt anvendte station som Nordøstgrønlands Slædepatrulje i 1943 anlagde i

Dødemandsbugten var således fra start opført med tykke beskyttende tørvevægge, og på bakkerne bag stationen står der to skydestillinger anlæg D og E. Arkitekturen på stationen i Dødemandsbugten efterlader således ingen tvivl om at man her står over for et militært anlæg.

Rekognosceringen af terrænet omkring stationerne har vist, at der findes spor efter de egentlige kamphandlinger i form af patronhylstre og bombenedslag, og på Eskimonæs antyder de registrerede bombenedslag, at det amerikanske bombardement ikke har ramt bygningerne, samt at størstedelen af ødelæggelsen derfor kan tilskrives de tyske soldater. I Holzaugé afslørede rekognosceringen, at der i terrænet ligger velbevarede genstande, herunder beklædning og proviant, samt at der kan være hidtil upåagtede depoter.

Endelig skal de givtige arkivundersøgelser også omtales, idet undersøgelserne på Bundesarkiv med al ønskelig tydelighed viser, at der rent faktisk findes fotografier såvel som dokumenter, der i stor detalje beskriver hændelsesforløb, og som også med succes kan sammenholdes med arkæologiske observationer. Det har hidtil kun været muligt at udføre sådanne tværfaglige undersøgelser på tyske arkivalier, og det ville være ønskeligt at udvide arkivundersøgelserne til også at omfatte amerikanske arkiver, hvor USCG aktiviteter vil kunne belyses, ligesom bombetogterne over Eskimonæs og Hansa Bugt muligvis også vil kunne belyses i større detalje gennem undersøgelser i 'The Bernt Balchen Archive' der blandt andet ligger inde med Balchens dagbøger.

7.1. Formidling og bevaring

Man kan spørge sig, hvilke formidlings- og bevaringsmæssige foranstaltninger der kan træffes i forhold til såvel Eskimonæs, Hansa Bugt, og andre bevaringsværdige stationer eller stationsruiner i Nationalparken. Eskimonæs, og sporene efter Holzaugé i Hansa Bugt og Bassgeiger på Shannon Ø er i den forbindelse helt unikke, idet de, som det er nævnt, repræsenterer de eneste egentlige tyske stationer i den ny verden. Undersøgelserne på Eskimonæs og i Hansa Bugt viser, at begge lokaliteter rummer mange genstande, der både kan have formidlingsmæssig værdi, og som også kan have videnskabelig værdi som primærkilde i historisk arkæologiske undersøgelser. De mange genstande gør imidlertid også brandtomterne attraktive og dermed sårbare over for besøg af turister og nysgerrige, der gennem en vel instrueret rundtur vil kunne få sig en spektakulær oplevelse ud over det sædvanlige, og som, hvis de begynder at pille og samle souvenirs vil kunne ødelægge de historiske efterladenskaber i løbet af ganske få år. Virgohamna på Svalbard udgør et sammenligneligt fortidsminde fra historisk tid, idet der på denne plads er udbredte og monstrøse spor efter mandskabsbarakker og hangarer, der fra 1800- tallets slutning og første del af 1900-tallet blev opført i forbindelse med talrige nordpolsekspeditioners afrejse fra Svalbard. Myndighederne på Svalbard, har som beskyttelsesforanstaltning over for de ligeledes fritliggende tomter og installationer til fremstilling af brint mm. på denne lokalitet indført totalt forbud mod besøg uden forudgående tilladelse udstedt af Sysselmanden (Bjerck og Johannessen 1999). I Grønland kunne man også fra de centrale myndigheder overveje at indsamle udvalgte genstande, der dels kan have formidlingsmæssigt potentiale, dels kan virke specielt attraktive på souvenir samlere. En sådan målrettet indsamling vil uanset om truslen kommer fra erosion og naturlig nedbrydning eller fra besøg af mennesker rede nogle genstande der ellers risikerer at gå tabt. Den vil også give Grønlands Nationalmuseum et potentielt udstillingsmateriale.

Referencer

Backlund H. G. 1937: Malmsøgning'. I: Thorson Med Treaarsekspeditionen til Christian X's Land. Gyldendal pp. 80-95.

Balchen, Bernt 1958: Come north with me. An Autobiography by Bernt Balchen. New York.

Bjerck, H. B og Johannesen, L. J. 1999: Virgohamna, I luft mot Nordpolen. Sysselmanden på Svalbard, Longyearbyen.

Drastrup, Elmar 1932: Blandt danske og norske fangstmænd i Nordøstgrønland. København

Howarth, D. 1957: The sledge patrol. London.

Jensen, J. F., B. Grønnow, A. B. Gotfredsen, B. H. Jakobsen, A. Kroon, M. Meldgaard, M. Sørensen (2008). GeoArk 2005 og 2007, SILA Feltrapport nr. 27. Sila Nationalmuseets Center for Grønlandsforskning.

Koch: L. 1955: Report on the expeditions to Central East Greenland 1926-39. Part II, Meddelelser om Grønland 143:2. Pp. 641.

Littmann, Friedrich: Lebenserinnerungen von Fritz Littmann, Itzehoe, seine Seefahrtzeit und seine Arktis-Fahrten. Skrivemaskinemanuskript i kopi (94 s.); nedskrevet i tidsrummet 1982-87. Privatarkiv Franz Selinger, Ulm

Odsbjerg, Anders 1990:Nordøstgrønlands slædepatrulje 1941-45. København.

Odsbjerg, Anders: 2000: Operation Resolut: Slædepatruljen Sirius og dens grundlægger. København.

Poulsen, Ib 1945: Krigen i Nordøstgrønland. Fortalt af deltagerne i "Nordøstgrønlands danske Slædepatrulje", Grønlandsposten Grønlandsposten, nr. 19, 1945.

Rudi, Henry 1958: Isbjørnekongen, Oslo.

Secher, Karsten 2004: Det hvide guld og det ægte guld. GEUS.

Schmidt Mikkelsen, Peter 2008: North-east Greenland 1908-60 - The Trapper Era. Cambridge.

Seidenfarden, Gunnar 1937: Husbygning og Radio. I: Thorson, Gunnar (Red.): Med Treaarsekspeditionen til Christian X's Land. Gyldendal, 1937

Selinger, Franz 2001: Von "Nanok" bis "Eismitte": Meteorologische Unternehmungen in der Arktis 1940-1945

Sørensen, M. B. and C. Andreasen (2006). "GeoArk 2003. Arkæologisk berejsning af: Wollaston Forland, Nordlige Clavering Ø, Sydspidsen af Kuhn Ø. SILA Feltrapport nr. 23. Nationalmuseet København, Grønlands Nationalmuseum og Arkiv.

Weiß, Gottfried. Das arktische Jahr: eine Überwinterung in Nordostgrönland. Breunschweig.